

AXESS

magasin

TEMA:

Antiamerikanism

FRIZON

Forskningscirkusen
granskas 18

TRADITION

En krigstrött
diktare 38

KULTUR

Böcklin – hyllad
och hånad 50

Tack vare larmet valde tjuvarna ett annat hus – igen!

Statistiken talar sitt tydliga språk: Av 1000 kunder fick endast 2 inbrott i ett larmat hus. Som ett bevis för att vårt skydd håller högsta säkerhetsnivå har Villaägarnas Riksförbund – för sjätte året i rad – valt oss som enda partner när det gäller larm och brandskydd. För vi har samma säkerhetsprodukter som de

främsta konkurrenterna, men vi håller i regel ett väsentligt lägre pris. Och vårt samarbete med rikstäckande SOS Alarm gör att vi har samma utryckningstider OM larmet går. För, som vi sade inledningsvis, med ett larm hemma så väljer tjuven med 99,8 % sannolikhet ett annat hus än ditt.

 Trygga Hem
Trygghet med omtanke

Ring 020-48 49 10 eller gå till www.tryggahem.se så berättar vi mer. Du når oss dygnet runt.

Nordens största auktionshus växer och öppnar nytt hus i Stockholm

Bjud på konst, design, antikviteter och home luxury items på www.lauritz.com.
Med fler än 7 000 objekt till salu och en besöksstatistik på över 400 000 unika besökare
per vecka säkrar Lauritz.com bra klubbslag på ett brett utbud av intressanta objekt.

FÖR DAGLIG INLÄMNING OCH FRI VÄRDERING KONTAKTA

Lauritz.com Göteborg · Askims Verkstadsväg 5 · 43634 Askim · tel 031 / 68 3790 · goteborg@lauritz.com

Lauritz.com Helsingborg · Garnisonsgatan 6 · 254 66 Helsingborg · tel 042 / 32 93 00 · helsingborg@lauritz.com

Lauritz.com Malmö · Baltzarsgatan 6 · 211 36 Malmö · tel 040 / 23 52 70 · [malmo@lauritz.com](mailto:malmö@lauritz.com)

Lauritz.com Stockholm · Slakthusgatan 22 · 121 62 Johanneshov · tel 08 / 686 98 80 · stockholm@lauritz.com

Öppetider mån - fre kl. 11-18 · Lör kl. 10-14

Höstens två kulturdebatter, om Lars Vilks och Maja Lundgren, meddelar indirekt något om ett kulturklimat där norm- och konventionsbrytande regelmässigt hyllas, men endast så länge det saknas en tydligt definierad målgrupp av reellt provocerade människor.

Provokationer som faktiskt berör

Höstens två riktigt heta kulturdebatter förenas av att de båda blottlägger det hyckleri som vidlåder delar av den svenska kulturjournalistiken. Det räcker med att gå igenom våra största morgontidningar under ett par veckor för att se hur reflexmässigt ord som "provocerar" och "utmanar" används i syfte att ringa in positiva kvaliteter inom de mest skilda konstnärliga uttrycksformer – från våra mest folkära glasdesigners via jeansmode till seriös bildkonst.

Men när det provokativa och utmanande förvandlas till norm, uppstår naturligtvis ett problem: få eller inga blir provocerade av provokationerna. Och vad ska man då med dem till?

De borgerliga kulturkonsumenterna har sedan länge inkorporerat tanken på konsten som normöverskridande och konventionsbrytande. Det är idag enklare att göra skandal i svenskt kulturliv genom att säga att man tycker bättre om 1800-talets franska salongsmåleri än om Damien Hirst, eller att man föredrar Carl Snoilskys rimmade sonetter framför Åke Hodells ljuddikter.

Vad reaktionerna på Lars Vilks rondellhundsteckningar och Maja Lundgrens roman *Myggor och tigrar* visar med all önskvärd tydlighet är hur ointresserat kulturetablissemangen är av provokationer och utmaningar som för en gångs skull faktiskt är vad de utger sig för att vara. Reaktionerna visar hur konventions- och normbrytandet endast tillmätts betydelse i sammanhang där det saknar tydligt definierade mål.

NÄR PROVOKATIONERNA DÄREMOT har en tydligt definierad målgrupp av reellt provocerade människor, så retirerar man omedelbart och använder annars kulturellt fridlysta ord som *elakt* eller *bristande estetiska kvaliteter* för att avfärda Lundgrens och Vilks verk.

Ponera att en litteraturkritiker avfärdat Daniel Sjölin's roman "Personliga pronomen" med att den gaven "onödigt elak" beskrivning av villaägare i Sollentuna, eller att en konstkritiker ställt sig frågande till vilka estetiska kvaliteter som egentligen finns i Joanna Rytels konst!

Jag kan garantera att exakt samma människor som nu ställer sig på kö för att utmåla Maja Lundgren som paranoid då skulle ha ryckt ut för att hävda att dylika kriterier är fullkomligt irrelevanta inom litteratur- och

ILLUSTRATION: HELENA DAVIDSSON NEPPELBERG

konstkritiken. Kritiker skulle då himla med ögonen och tala om vikten av att konsten är en nagel i ögat på makthavare, att bra konst aldrig kan bedömas så naivt som att den entydigt representerar den värld där vi framlever våra liv, att seriös konst aldrig får ställas under förmyndare och så vidare.

MEN ATT LUNDGREN och Vilks – till skillnad från Sjölin och Rytel – tar risker med sin konst innebär nu inte att vare sig Lundgrens roman eller Vilks teckning är bra konst. Tvärtom. Jag skulle vilja hävda att bägge verken faller på eget grepp därför att deras värde uppstår genom att de vädjar till (och hämtar sin näring ur) den typ av negativt provokativa värdekriterier som de ytterst sett desavouerar.

Inte heller skall mitt resonemang missförstås som att jag vill att negativa värdeord som "elak" och "sårande" imorgon skall få samma kardinalställning som de positiva värdeorden "provokativt" och "utmanande" har idag. Vad man däremot kan längta efter är en kritik som arbetar så förutsättningslöst som möjligt. Ungefär så som sker i Hans Henrik Brummers essä om Böcklin i detta nummer av Axess. Det är en text som utifrån ett historiskt perspektiv visar just på nödvändigheten av att se bortom samtidens begränsande estetiska kriterier.

I ÖVRIGT VILL jag avslutningsvis passa på att tacka alla dem som hört av sig med synpunkter på tidskriftens nya layout. Med tanke på hur läsare generellt sett brukar reagera när en tidning byter form har responsen varit förvånansvärt positiv, låt vara att alla inte varit fullt lika entusiastiska som läsaren Peppe Engberg som efter omgörningen beskriver Axess som "Sveriges bästa tidskrift".

Inte minst är vi tacksamma för de konstruktiva kritiska synpunkter som flera läsare hört av sig med. De som efterlyst mer kortfattat notis-material har vi försökt tillmötesgå redan i detta nummer.

Johan Lundberg
JOHAN LUNDBERG, CHEFREDAKTÖR

AXESS nr 7 oktober 2007

SAMHÄLLE 6-13

FARVÅL TILL EN UTOPI

6 Arne Lapidus rapporterar från Israel, där den första kibbutzen nu överger sina socialistiska ideal och privatiserar verksamheten.

EN STATSKUPP I ULTRARAPID

8 Omvärlden tiger medan Hugo Chávez långsamt och systematiskt tar små steg mot tyranniet. Peter Landelius har besökt Venezuela.

TVÄTTSTUGAN – DET SVENSKASTE VI HAR

9 Karin Stensdotter konstaterar, något förvånat, att vår väl fungerande kollektiva tvättstuga bräcker både musikunder och utmärkt svensk form.

FRIZON 14-23

MULTIKULTURALISMENS OKRÖNTA DROTTNING

14-17 Guatemalanska Rigoberta Menchú tilldelades Nobels fredspris, trots att hennes självbiografi, som låg till grund för priset, till stora delar är uppdiaktad. Inger Enkvist har tittat närmare på hennes bakgrund.

"GRÅT INTE – FORSKA!"

18-21 MarieLouise Samuelsson granskar de intriger och maktspelet som finns inom svensk forskning och konstaterar att varken media eller politiker verkar särskilt intresserade.

TRADITION

ERNST JÜNGERS FARVÅL TILL VAPNET

38-40 Adam Nelvin berättar om Jünger, som romantiserade första världskriget i sina böcker, men gjorde det utifrån sina egna erfarenheter från skyttegravarna.

INTERVJU

MELLANÖSTERN BEHÖVER EN MÄKTIG VISION

42-45 Lars Trägårdh har träffat Chiblic Mallat, juridikprofessorn som kandiderar till president i Libanon och drömmer om ett land som ska kunna tjäna som förebild i Mellanöstern.

FOTO: IBL BILDBYRÅ

TEMA 24-37 ANTIAMERIKANISM

Antiamerikanism har blivit ett slentrianmässigt tankemönster som kan iakttas i politiska läger från höger till vänster. Axess har bett några skribenter att titta närmare på fenomenet. Per Landin, Paul Hollander, Avishai Margalit och Nathan Shachar kartlägger både antiamerikanismens historiska bakgrund och dess utveckling i nutiden.

KULTUR 46-55

DE SKAPADE ETT MONSTER

48 På 1990-talet bröt Arkiv X ny mark genom att blanda realism och utomjordingar. Idag håller sig allt fler tv-serier med övernaturligheter. Kjell Häglund har börjat tröttna.

BÖCKLINS LÅNGTAN EFTER SAKRAL STILLHET

50-51 Arnold Böcklin var beundrad av sin samtid, men konsthistorien har hållit honom kort. Hans Henrik Brummer berättar om konstnären som hade den stora oturen att bli uppskattad av Adolf Hitler.

RECENSIONER 56-66

SÄKERHETSTJÄNSTER OSÄKRARE ÄN MAN TROR

56-58 I några nyutkomna böcker om underrättelse- och säkerhetstjänster ges inblick i en värld som annars gör allt för att vara så hemlig som möjligt.

EN RIKTIG JÄKEL

65-66 Den brittiske nationalekonomen John Maynard Keynes var en motsatsernas man, som både hjälpte till att finansiera två världskrig ått Storbritannien och umgicks i de innersta kretsarna i Bloomsburygruppen.

KONTAKT Axess är en tidskrift inom området humaniora/samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: Therese Bohman (vik), David Andersson
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Redaktionsassistent: Anna Ridderstad
Grafisk form: John Bark

Redigering: Malin Åberg Aas
Korrektur: Hans Strömberg
Omlagsbilder: Nordicphotos/ Superstock och AKG/Scanpix
Nästa nummer: 30 oktober 2007.
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses

medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår, 9 nummer: 425 kronor. Kontakta Pressdata; tfn 08-799 63 31; e-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Micro).
ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Karin Alm
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50
Internet: www.axess.se

Farväl till en utopi

År 1910 grundades Degania. Det blev startskottet för kibbutzrörelsen. Nu överger den första kibbutzen socialismen, nästan 20 år efter östblockets kollaps.

ISRAEL Socialismen har inte haft det lätt under de senaste decennierna. Motgång efter motgång har drabbat såväl de reala, de folkhemiska som de renodlat virtuella varianterna. Murar har fallit, imperier har upplösts och återbäringen på konsumkvittona är ett avlägset minne blott. Men nu kommer det definitiva dräpshotet. Sista spiken i kistan. Utopins formella dödsattest.

Efter hundra år ger de israeliska kibbutzerna upp sina höga ideal och privatiserar verksamheten. Världshistoriens enda lyckade socialistiska experiment lägger sig platt för globaliseringen. Eller för tidsandan, som kibbutznikarna själva säger.

Privatiseringen har pågått länge i de 270 kibbutzerna. Men när nu Degania, alla kibbutzers moder, tar steget över till kapitalism och marknadsekonomi, är det en symbolhandling som uppmärksammas över hela världen.

Vid infarten till Degania i den lummiga grönskan intill Genesarets sjö står en gammal syrisk stridsvagn av märket Renault. Den är ett minne från det första israelisk-arabiska kriget 1948 då Syriens armé anföll kibbutzen. Efter två dagars hårda strider, som blivit en del av Israels heroiska skapelseberättelse, oskadliggjorde kibbutzmedlemmarna den med hemmagjorda brandbomber och slog tillbaka angräparna.

I DAG GER DE upp kampen mot marknadskrafterna utan strid. De flesta välkomnar tvärtom förändringen och säger att de "uppgaderar" sin socialism. Tamar Gal-Sarai, kibbutzens skolledare, är en av förnyelsens mest entusiastiska anhängare. Hon sitter på den berömda stridsvagnen och berättar för mig om Deganias utveckling.

– Degania var aldrig en doktrinärt marxistisk kibbutz. Det var små förändringar hela tiden. I början var alla måltider gratis. Efter hand började vi betala för varor och tjänster. Alla fick en personlig budget. Först betalade vi med kuponger, sen började vi skriva upp på kredit, till slut använde vi riktiga pengar, säger hon.

Även om hon försöker tona ned dramatiken, är det ändå en revolutionär – eller snarare kontrarevolutionär – förändring som pågår.

Allt är sig likt på Degania denna fredagseftermiddag när invånarna varvar ned efter arbetsveckan. Sabbatsfriden lägrar sig. Inget avslöjar att de 320 medlemmarna just har fattat det mest dramatiska beslutet i kibbutzens 97-åriga historia. Med överväldigande majoritet har de röstat igenom Förändringen, en reform som förvandlar deras lilla socialistiska ö i det kapitalistiska havet till ett samhälle som alla andra – med löneskillnader och på sikt privat ägande av bostäder.

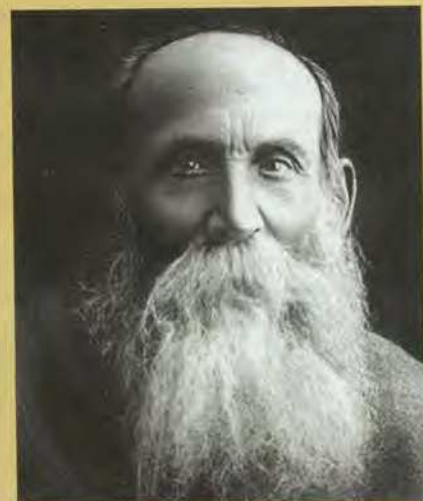
Tidigare gällde den klassiska marxistiska principen "från var och en efter förmåga, till var och en efter behov". Den innebar att alla medlemmar fick lika mycket: chefen för kibbutzens framgångsrika exportindustri, tvätteriarbetaren som viker handdukar och den som föredrar att inte jobba alls utan tillbringar dagen med att meta i Genesaret.

Nu blir det radikalt differentierade löner som genast skapar stora inkomstskillnader och så småningom något i en kibbutz tidigare så otänkbart som klasskillnader – även om kibbutzen garanterar minimi-inkomst och "säkerhetsnät".

– Det är inte så att kibbutzens idé försvinner. Efter alla dessa år uppgaderar vi vår socialism. Vi anpassar oss till vad som sker i omvärlden, säger Shai Shoshani, som fram till nyligen i likhet med alla sina föregångare helt anspråkslöst kallades kibbutzens "sekreterare" men nu bär den mera tidsenliga titeln "styrelseordförande".

FRÅN VÄGGEN I hans kontor blickar Aharon David Gordon strängt ned på oss. Den skäggige mannen på fotot var i början av förra seklet en av de sionistiska pionjärerna som predikade jämlikhet och hårt arbete. Reformens kritiker misstänker att Gordon i dag roterar i sin grav, medan anhängarna tvärtom hävdar att denne kibbutzens gamla ledstjärna entusiastiskt skulle ha anammat de nya idéerna.

Veteranen Gad Horowitz, 67, jobbar hårt med bananodlingarna, en av Deganias viktiga inkomstkällor. Han är en av mycket få kibbutzmedlemmar som fortfarande arbetar fysiskt på fältet. Det mesta jobbet görs av importerade thailändska arbetare.

✪ Aharon David Gordon, var en av de sionistiska pionjärerna.

– Jag röstade för reformen eftersom jag inte vill stå i vägen för utvecklingen. Men jag är mycket skeptisk. Jag är fortfarande socialist och sionist och den här förändringen innebär bankrutt för båda ideologierna, säger Horowitz.

– Jag tror fortfarande på idén att vi judar med hårt kroppsarbete ska bygga upp det här landet. Men jag är rätt ensam om det nu för tiden.

Det var 1910 som tio unga män och två kvinnor kom ridande över Jordanfloden och grundade Degania. "Vi kom för att starta ett självständigt nybygge med hebreiska arbetare på nationellt land, ett kollektivt samhälle utan utsugare eller utsugna", skrev de tolv pionjärerna.

Det blev startskottet för kibbutzrörelsen. Den kom att dominera det judiska uppbyggnadsarbetet i landet och senare staten Israel under dess första årtionden. Kibbutzerna spelade en viktig roll i det sionistiska projektet. De drog upp gränser, de mobiliserade ungdomen till uppoffringar och kampglöd. Deras medlemmar var övertygade om att de skapade en syntes av socialism och sionism som inte bara skulle rädda det judiska folket från undergång utan också tillhandahålla en modell för hela världen. Kibbutzerna blev landets skyltfönster och lockade till sig hundratals utländska volontärer som plockade apelsiner i utbyte mot mat och husrum. För att inte tala om de horder av psykologer, sociologer och andra forskare som ville studera den kollektiva livsstilen från vaggan till graven.

UNDER ALLA ÅR fortsatte kibbutznikarna att odla upp öknen, tillverka plastmöbler och utveckla hightech. Samtidigt som de intensivt debatterade om det strider mot kollektivismens ideal att ha en egen kaffekokare på rum-

✧ Tamar Gal-Sarai, skolledare på Degania.

met. Och om de var marxist-leninister eller marxistiska leninister. Alltså med eller utan bindestreck. Det var debatter som splittrade kibbutzer – och familjer.

I Galiléen och Negev ägnade de sig träget åt att frivilligt tillämpa demokratisk socialism i praktiken. Det hade naturligtvis marxistiska teoretiker i utlandet svårt att tåla. De kom efter vetenskaplig analys fram till att kibbutzerna i själva verket var "latifundier", medlemmarna "lantadel" och att kibbutzrörelsen liksom hela Israel visserligen inte var en koloni men ett "kolonialt faktum".

Kibbutzerna hade egna ideologer som inte var sämre marxister och glatt argumenterade emot. De var dessutom, liksom övriga medlemmar, bergfast övertygade om att de hade rätt i allt och att de utgjorde en elit.

INGEN HAR NÅGONSIN varit så säker på att ha rätt som en socialistisk sionist i mitten av förra seklet. De var bara några hundra som i början av 1900-talet lämnade Central- och Östeuropa och for till det ottomanska Palestina. Från sina kibbutzer kunde de se hur det gick för deras mångdubbelt fler trätobroder i den interna judiska socialistiska debatten. Bolsjevikerna försvann i Gulag. Bundisterna, "sionister som led av sjösjuka" och trodde på judisk autonomi i Östeuropa, gick under i Auschwitz.

Nu är kibbutzpionjärernas ättlingar lika övertygade när de gör sig av med den socialistiska ballasten. För om det är något som för enar medlemmarna över generationsgränserna är det att de alltid anser sig ha rätt och kan motivera det ideologiskt. Det är kanske därför kibbutzerna aldrig har utgjort mer än några procent av Israels befolkning.

✧ ARNE LAPIDUS

Oförutsägbart – om planer och prognoser

Efter andra världskriget fanns en stark tro på samhällsplanering. Plantänkandet har inte minst påverkat utbildningspolitiken och akademikerrörelserna.

UTBILDNINGSPOLITIK I Kjell-Olof Feldts memoarbok *Min väg till politiken* (Ekerlids, 2005) finns några reflektioner om den planeringsideologi som var högsta mode under sextitalet – det decennium då Feldts karriär som partiman och regeringstjänstemän sköt fart. Själva var han övertygad anhängare. Efterkrigstidens Frankrike och Italien, med rätt rigorös styrning av inhemskt näringsliv, utgjorde förebilder snarare än de kommunistiska systemen. "Det torde stå utom allt tvivel att den snabba utvecklingstakten i dess länder i stor utsträckning beror på långsiktig planering", skrev han i en motion till SAP:s partikongress.

ALLS INGEN EXTREM position. Att det fanns en uppdämd konsumtionsefterfrågan i de krigsdrabbade länderna på femti- och sextitalet förnekades ej, men faktorn tilldelades låg förklaringskraft i resonemang om ihållande tillväxt. Prognoser och långtidsutredningar var redan instrument i den ekonomiska politiken. Sveriges anslutning till Marshallplanen 1947 förutsatte förutsägbarhet i landets nationalräkenskaper.

Planen mobiliserade. Det fanns efter kriget en önskan om att kunna förhindra stora olyckor – ekonomiska katastrofer, socialt missnöje, politisk militans. Planen skulle mildra. Den skulle vara mindre utopi, mera kompromissprodukt. Man borde samtala och jämkas sig fram. Detta uttrycker en intellektualistisk hållning; pragmatiker var mera efterfrågade än predikare. Planering betydde att vetenskap drogs in i samhällsmaskineriet. Välfärdsstaten skulle bli en viktig avnämning för dess tjänster. Det är nu Poppers socialingenjör anländer. Som rationell planbyråkrat hade han varit favorit redan hos Max Weber. När karismatikern gjort bankrutt, blev han någon att ty sig till också för vardagsmänniskan.

Svensk akademikerrörelse får fasta konturer samtidigt som plantänkandet befästs. Krigsåren hade sett en kristidsförvaltning av akademisk expertis byggas upp. Framtidsmän tilldelades verkställighetsuppdrag i stället för att gå

arbetslösa, göra obetald tingstjänstgöring eller samla på sig onödiga akademiska betyg. Det skapade närhet till beslutsfattandet. Krigets härjningar födde påhittighet och ett behov av överblickbarhet, knappa resurser skulle sättas in där de bäst behövdes. Man måste mobilisera vad som fanns, också utanför statens sfär.

Inte underligt att Saco som organisation präglas av detta "genomorganiserade samhälle". Många medlemmar i akademikerfacken var dess exekutörer, ibland inspiratörer. Akademikerorganisationernas policy är genomsyrad av tron på prognoser, planmässig utbyggnad av de sociala sektorerna, piecemeal social engineering. Utbudet av akademisk arbetskraft kan inte lämnas vind för våg. Högre utbildning får inte bedrivas planlöst som ett hoppande från ett ämne till ett annat. Akademikernas fackliga företrädare hörde till de mest energiska förespråkarna för en totalspärrad, yrkesinriktad högskola. U 68 och H 77 var helt, eller åtminstone nästan, i deras smak. Läkarfacket ville inget hellre än dra ned på medicinarutbildningen.

FÖRST I SLUTET av åttitalet, ungefär samtidigt som de östeuropeiska planekonomierna läggs i graven, får sig prognos- och planeringsmanin en knäck. Kort sammanfattning: Tillgången på akademiker har alltid överskattats, det faktiska behovet systematiskt underskattats i alla arbetskraftsberäkningar. Manpower planning har knappast löst ett enda problem men då och då gett upphov till obalanser, exempelvis den besvärande läkarbrist som sedan länge råder i landet. Betyder det att planering fortsättningsvis är ovälkommen? Knappast. Som diskussionsunderlag existerar den överallt, i alla organisationer som budgeterar sin verksamhet. Men beslutsfattande måste beakta även andra komponenter som inte är rena följder av framskrivningar. Planer och prognoser har nämligen en egenskap som är dynamisk, om också oavsiktligt. De raserar, om de tas på allvar, sina egna förutsättningar. Deger oss snarare en mindre än en mer förutsebar framtid.

✧ ANDERS BJÖRNSSON

En statskupp i ultrarapid

År 1992 misslyckades Hugo Chávez med ett väpnat kuppförsök. På senare år har han dock systematiskt tagit små steg mot det fulländade tyranniet.

VENEZUELA Marcel Granier heter mannen som fick sändningstillståndet för sin tv-kanal RCTV i Venezuela indraget av Hugo Chávez. Formellt var beslutet oantastligt, eftersom licenstiden hade gått ut och staten har rätt att förlänga eller ej. Men alla vet att orsaken var politisk: RCTV hade kritiserat regimen, och så gick sändningsutrymmet till en tv-sändare som uteslutande lovordar den. Idag fick jag en intervju när Granier besökte Santiago.

– Men tidningarna kommer ju fortfarande ut, också de som är mest kritiska?

– Jada, bland dem *El Nacional* och *Tal Cual*. Än finns ingen presscensur, inte ens det klassiska tricket att minska tillgången på tidningspapper. RCTV kommer också att fortsätta kritisera regimen, fast nu bara som kabel-tv.

Chávez kan verka som en pajas, säger Granier, men han är intelligent. Det är tv som när folkmajoriteten i ett land som Venezuela. Få har råd med kabel-tv eller ens tidningar. Ända sedan han tillträdde har han gått fram steg för steg. År 1992 misslyckades han med ett väpnat kuppförsök. Vad vi nu bevittnar är en statskupp i ultrarapid.

UNDER ÅTTA ÅR vid makten har Hugo Chávez systematiskt övertagit makten över stat och samhälle. Det började med valsegrar. Med majoritet i kongressen tog han kontrollen över rättsväsendet. Sedan blev det förvaltningen, valorganisationen, tullväsendet, oljebolaget PDVSA, och hela tiden militären och polisen. Idag är hela kongressen i Chávez händer, sedan oppositionen dragit sig ur det senaste valet med motiveringen att det var alltför statskontrollerat. För säkerhets skull har han fullmaktslagar som gör det möjligt att regera genom dekret.

På dagordningen står centralbanken, vars relativa självständighet nu avskaffas för att stärka statens grepp över ekonomin. Och så undervisningen: alla venezolanska barn och ungdomar ska enligt ett lagförslag ha staten som vårdnadshavare, för att tillförsäkra dem

en riktig och av regimen kontrollerad skolgång på alla nivåer. På köpet får man liksom i diktaturens Kuba en effektiv spärr på alla barnfamiljer: ingen kan lämna landet utan statens tillstånd.

SLUTLIGEN HAR REGIMEN utformat en ny grundlag som gör det möjligt för Hugo Chávez att förbli landets president i hela sitt liv.

– Varför ser vi då inte mer opposition inför ett så systematiskt maktövertagande?

– Ja, inte är det för att venezolanerna skulle vara trötta på demokrati, tvärtom. Opinionsmätningar visar klart att de vill ha ett öppet, demokratiskt system med grundläggande rättigheter som yttrandefrihet, egendomsfrihet och fria val. Men för det första är oppositionen demoraliserad. Att Chávez blev vald och omvald beror till stor del på att socialdemokraterna i AD och kristdemokraterna förstörde väljarnas förtroende för den politiska klassen. Och vart tog ledarna vägen? Allt fler har givit sig av: politiker, företagsledare, fackföreningsfolk, de kompetenta topparna i PDVSA. För det andra är oppositionen splittrad i olika vänster- och högergrupper som inte litat på varandra eller ens på sig själva. Och viktigast: folk är rädda för att bli lurade igen, för represalier, för angifvare.

– Det är lätt att bli pessimist, men jag ger inte upp, fortsätter Granier. Just nu läser jag Sebastian Haffners *Anteckningar om Hitler* (*Anmerkungen zu Hitler*, München 1978, svensk översättning 1980) och slås av likheterna. Varje steg som Hitler tar väcker oro men aldrig tillräckligt motstånd. Det gällde inom själva Tyskland, och så småningom också internationellt. Glöm inte München 38. Nuförtiden går man inte fram med stridsvagnar, men det pågår en offensiv.

MARCEL GRANIER SYFTAR på Hugo Chávez många diplomatiska utspel i och utanför Latinamerika. Det ena fattiga landet i regionen efter det andra – Bolivia, Ecuador, Nicaragua,

Paraguay – attraheras av venezolanska oljepengar, och det stärker inhemska ledare som har stöd av axeln Havanna-Caracas. Dessutom har regimen hittat nya vänner i så avlägsna huvudstäder som Teheran, Minsk och Moskva. Den subventionerar rentav bensin för buss-trafiken åt lokala makthavare i London och Massachusetts.

– Världens irritation över Bushadministrationens utrikespolitik har varit Chávez till stor hjälp. Det gäller först och främst den inhemska opinionen, som gärna finner orsak att tycka illa om yanquis. Fast de borde inte dra alla nord-amerikaner över en kam. Fundamentalister finns i hela världen, men Bill Clinton reagerade starkare mot Chávez än vad George W Bush har gjort: han vägrade honom visum till Förenta staterna som före detta kuppmakare.

– Är omvärldens ledare för flata mot regimen Chávez?

– De har sina skäl. Många är rädda att göra ekonomiska förluster. Varför göra sig till ovän med någon som har så mycket olja och så mycket pengar? Hellre då se om sitt hus. Det gäller både i regionen och längre bort. Sedan finns det ideologiska spårar. De europeiska länder som har de starkaste banden med Venezuela ligger i Sydeuropa, och flera av dem har socialistiska regeringar. Chávez' politik eller åtminstone hans retorik gör det svårt för dem att ta en debatt, fast de vet vad som pågår. Det säger de när jag talar med dem mellan skål och vägg.

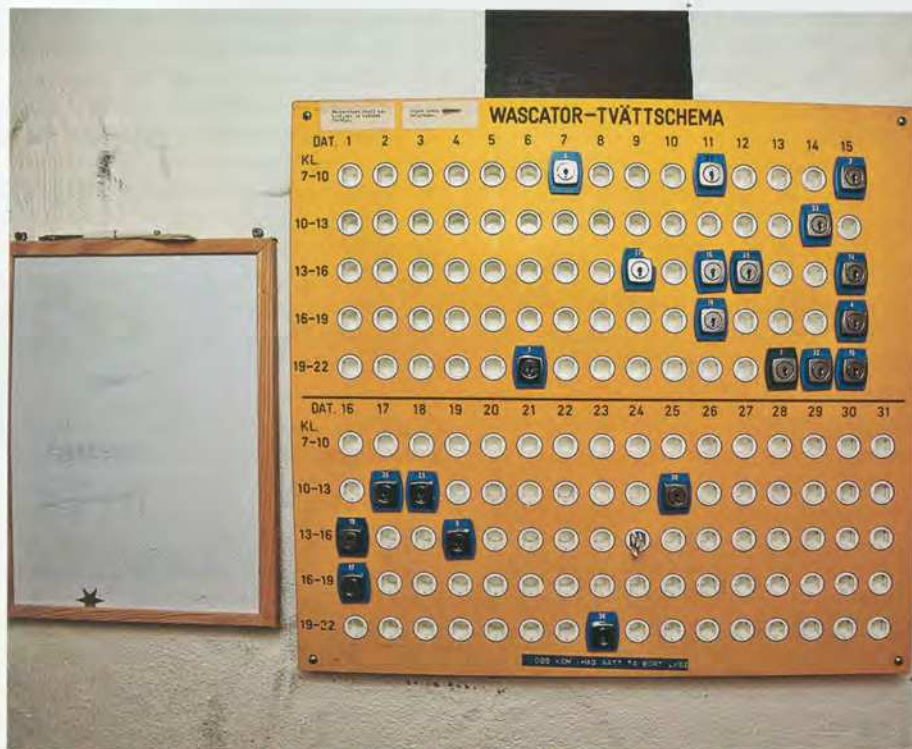
DESTO VIKTIGARE ÄR Chiles position, säger Granier. Den gjorde intryck på socialdemokrater i Europa och liberaler i Förenta staterna. Den chilenska kongressen har offentligt tagit avstånd från åtgärden att dra in tillståndet för RCTV. Den första och bäst underbyggda kritiken kom från generalsekreteraren i OAS, chilensen José Miguel Insulza, som för övrigt har tippats som framtida presidentkandidat. Men OAS som institution vågade inte ta tag i problemet och fick sig därför en välförtjänt utskällning av Mario Vargas Llosa.

– Vad är det som gör att demokratiska stater inte vågar stå upp för sina mest fundamentala värden? frågar Marcel Granier retoriskt.

Om just Sverige säger han ingenting i det sammanhanget. Sverige drog in sin ambassad i Caracas ungefär samtidigt som Chávez kom till makten, fast inte som ideologisk markering utan för att spara pengar. Men det finns annat som förenar:

– För att Venezuela och hela Latinamerika ska må bra behöver vi stärka den politiska mitten. Demokratin förutsätter dialog mellan en reformistisk vänster och en demokratisk höger. Som ni har det i Europa.

★ PETER LANDELIUS

✱ Kanske inget för turistbroschyrerna, men tvättstugan ger utlandssvensken hemlängtan.

FOTO: SCANPIX

Tvättstugan – det svenskaste vi har

Vad är väl svensk popmusik och design mot ordningen i en tvättstuga? Utifrån ett franskt perspektiv framträder det unikt svenska i nytt ljus.

FRANKRIKE Folk brukar fråga mig ibland vad jag saknar mest från Sverige. Gärna lite menande som om de redan visste: Nå, är det sil-len eller Kalles Kaviar?

Ett tag svarade jag "Det dåliga vädret" – och det var sant. Snöglapp som försvinner ned i Strömmens mörka vatten, ridåer av regn framför Nationalmuseum. Kylan in under kragen, halkan och modden. Kanske kunde jag ha sammanfattat alltsammans med ordet *snömodd*.

Under en annan period svarade jag lika sanningenslignande "våren". Den där som brister och tvekar, blommorna som av egen kraft bryter genom själva jordytan. Allt det bleka som vänder sig mot solen: ansikten, vitsippor, trädgårdsstolar framför en garageport – you name it.

Här i Paris finns inte dåligt väder av det slaget. Hösten är vit som kall lättmjölk med dimma, regn och moln.

Och våren, den är ett hån mot den som ser ljusets återkomst som en Livets seger över Döden efter modig kamp. Trädgårdsmästarna planterar ut hav av matchande växter i parkerna. Blommande böljande massiv som är hyperestetiska. Allt prunkar omedelbart och utan någon som helst djärvhet. Våren tar inga som helst risker!

Det är faktiskt för jävligt.

MEN NU HAR jag insett vad jag saknar allra mest och vad som också är allra svenskast – och det kan ju faktiskt vara bra att veta, också för den inhemska befolkningen.

Insikten kom en vinterdag i tjugo graders kyla. Pappa hämtade oss (mig och de tre barnen) på flygplatsen. Resan var lång och krokig. Minstingen avslutade den med att kräka ner hela sig, halva sin bror och stora delar av bilen.

Och Mamma kunde omedelbart boka en tid i en TVÄTTSTUGA. En svensk tvättstuga.

Tillbaka i Frankrike fortsätter jag att se den framför mig närmast som en hägring. Med morrande el och ren som ett nybonat salsgolv, maskinerna glänser trolskt på stadiga betongsocklar. Torktummlaren är fläck- och dammfri, och i torkskåpet finns plats för en stilla slow-fox för två, (om man tar ut alla de där jobbiga grenarna först). Över maskiner och strömbrytare sitter anslag med vänliga meddelanden om vad man får och inte får göra: "I sop-tunnan får endast slängas damm och ludd."

MIN MAN, SOM är fransman, intellektuell och arkitekt (det här skriver jag inte för att skryta om min man, utan för att det på sätt och vis hör till historien) är inte särskilt imponerad av det vi svenskar tror är världsberömt i hela världen. Det svenska musikundret har han aldrig hört talas om och svensk "disajn" ger han inte många centimes för.

Men, när han såg en svensk tvättstuga för första gången så tändes faktiskt en sorts kärlekens eld i hans blick.

Detta kan ni exportera! ropade han, och synade allt från golvbrunn till programtider och tvättkorgar på hjul. Det är genialt! fortsatte han.

Och sen åkte han hem och försökte få sin bostadsrättsförening att nappa på idén om kollektiv tvätt och ständigt förnyad maskinpark. Jag kan ju bara nämna i förbigående att det går trögt, men jag tror att vi kommer att lyckas – till slut.

MIN MANS BÅDE romantiska och opåverkade blick har jag faktiskt stött på hos fransmän även i andra sammanhang. Goda vänner som hade rest runt i Sverige och Norge tillsammans med sina sex barn en sommar ville vid hemkomsten att vi skulle rita ett vandrarhem åt dem. Omedelbart.

De var helt lyriska över träet, enkelheten och de kollektiva duscharna med herr- och damsida. Och golvbrunnen.

I en tid när alla frågar sig vad som egentligen är typiskt svenskt och *bra*, när frågor om identitet och kultur och i grund och botten överlevnad pockar på uppmärksamhet, i globaliseringsens tidevarv helt enkelt, är det kanske inte det vi själva tror för stunden som är av värde, utan gamla beprövade koncept.

Som golvbrunn. Och tvättstuga.

✱ KARIN STENS DOTTER

Gamla böcker ger mental beväpning

Vi lever i ett historiskt sammanhang. Den som inte läser äldre tiders texter riskerar att drabbas av tankemässigt tunnelseende.

UTBILDNINGSPOLITIK C.S. Lewis tog i sin essä "Om att läsa gamla böcker" upp frågan om hur och varför man bör studera äldre texter och skrifter. I dagens genommoderna samhälle (som samtidigt på något märkligt sätt utnämns till postmodernt) finns det många människor både utanför och inom akademien, för vilka själva idén att "läsa gamla böcker" låter meningslös.

Trist att sådant här inte längre är relevant, tänker man, och lägger till exempel ned grundnivåstudierna i latin och grekiska vid Lunds universitet.

Varför skulle vi idag studera Cicero, Plotinos, *Gilgamesheposet* eller Ramanujas kommentar till Brahmasutra? För människor i dagens värld, resonerar man, kan väl knappast äldre idéer och nedteckningar av dem ha något värde annat än som kuriösa relikter, ungefär som när man studerar ritningar till en maskin som visat sig inte fungera? Gamla texter verkar för en del människor i bästa fall kunna fungera som ett varnande exempel på hur vidrigt livet och tänkandet vore om man levde under någon annan period än just precis nu – och detta inte bara i fråga om materiella förhållanden utan också vad gäller andlig kultur.

DETTA SÄTT ATT TÄNKA är djupt rotat i ett filosofiskt och världsåskådningsmässigt paradigm som egentligen ofta brukar anses förlegat, nämligen ren kulturell evolutionism. Det vi tänker och skriver idag är egentligen mera utvecklat – och därmed bättre – verkar man tänka.

På tänkare skulle väl öppet våga ståta med att de anser att det finns en direkt förutsägbar och kvasidarwinistisk utvecklingslinje mellan kulturer, att en senare kultur med automatik är mer högstående än en tidigare. En sådan hållning skulle idag framstå som nästan pinsamt politiskt inkorrekt och snarast lite provinsiell och urmodig. Ändå är det just denna hållning som gång på gång flyter till ytan i fråga om äldre kulturers skriftliga och filosofis-

ka minnesmärken, och även när det gäller äldre texter som vår egen västeuropeiska kultur har frambringat.

ETT SIGNUM FÖR detta tankesätt brukar vara att man anser att ingen tanke som tänkts före andra världskriget egentligen kan vara giltig eller ens värd mer än ett flyktigt intresse. Än mindre kan man förstå värdet i att studera ännu äldre källor, till exempel texter på latin, grekiska eller sanskrit. Man kan inte förstå vad dessa skulle ha för "värde för oss idag". Vad man låter bli att fråga sig är vilken filosofisk och estetisk grund man har för begreppet "värde".

Man bedömer den "klassiska bildningen" utifrån ett värdesystem som egentligen är fullständigt främmande för den, nämligen ett modernistiskt och närmast konsumistiskt perspektiv. Man utgår från en syn på både kultur och forskning som faktiskt är fientlig mot hela idén om just dessa två företeelser, nämligen att de skall vara underordnade något annat – oftast ekonomisk framgång eller politiska vinster. Det intressanta är att denna typ av måttstock sällan

används om annan forskning; i gemene mans ögon är naturvetenskaplig forskning något gott i sig, nämligen som ett sätt på vilket människan kan få kunskap om världen omkring sig.

Det är också ganska lustigt att se att det trots allt finns ett slags historieintresse i mycket stora lager av den svenska allmänheten idag, samtidigt som själva idén att studera gamla källor för många tycks så urmodig. Problemet är att detta historieintresse till så stor del kanaliseras enbart till vissa ämnesområden, i synnerhet krigshistoria. Det är uppenbart att det egentligen finns en grogrund för att intressera fler för den långa tråd av historia och tänkande som vi människor bär på och har dokumenterat, men då räcker det ju inte att bara uppehålla sig vid andra världskriget och Gustav II Adolfs krigståg.

Vad de "gamla böckerna" kan göra är faktiskt något som i mycket påminner om just det som ovan nämndes om naturvetenskapen: att ge kunskap om världen omkring oss – fast kanske på ett sätt som är ännu mera påträngande. De kan säga något inte bara om världen omkring oss och om människors tankar om den – de säger något om människan själv.

De "gamla böckerna" ger var för sig en liten inblick i det stora hav av tänkande och idéskapande som är människans mentala historia. Genom att förstå dem, och genom att förstå deras sammanhang, kan man förstå inte bara sig själv utan mer och mer av vår arts självuppfattning.

DET ÄR PÅ denna grund som "studiet av de gamla böckerna" måste bedrivas: som en nödvändig del av det som gör vår kultur värd just namnet "kultur" och som en oundgänglig förutsättning för att förstå vilka vi och andra människor är och har varit.

Om man inte kan se alternativ till sina upp-

• Ett kulturarv i sönderfall. En grekisk kolonn är det allt färre som kan tyda.

FOTO: AKG/SCANPIX

fattningar finns ingen möjlighet att ifrågasätta dem, och om man inte utsätts för och konfronteras med någon annan världsbild än den egna uppstår ett filosofiskt och tänkemässigt tunnelseende, där man inte kan ägna sig åt annat än att sitta och upprepa för sig själv att man lever i den bästa av världar. Kunskaper i äldre texter, språk och historia är ett slags mental beväpning, och kanske inte huvudsakligen i det avseendet att de (som så ofta klichémässigt upprepas) "hindrar oss att begå samma misstag igen" utan därför att de visar alternativa sätt att tänka, andra möjligheter, att de framhåller för oss att vår egen tid inte nödvändigtvis är höjdpunkten på all möjlig historia.

Det intressanta är att attackerna mot denna kunskapstradition, inte bara kommer från de ihärdiga modernitetsförespråkarna utan också från dem som borde vara deras största be-lackare, nämligen de mer postmodernistiskt orienterade.

För dem som dyrkar det moderna och tekniskt rationella blir de gamla böckerna ointressanta helt enkelt för att de är gamla och därmed urmodiga, medan en del postmodernistiskt inriktade människor mest kan se dem som uttryck för maktstrukturer och hegemonikonstruktioner, vilket genast fränkänner dem allt eventuellt innehåll. Denna oheliga allians kan framstå som märklig, men den finns,

och den gör studier av äldre källor än mer in-trängda i ett hörn.

MEN MAN BEHÖVER faktiskt inte vara hjälplöst konservativ och fast i gamla tider för att se värdet i de "gamla böckerna": det räcker med lite idéhistorisk ödmjukhet.

Vi lever i ett historiskt sammanhang, och vårt samhälle är precis lika präglad av sina egna käpphästar som alla andra. Om vi läser det andra skrivit kan vi sätta sådant i dess sammanhang – och vem vet, det som står kanske någon gång faktiskt kan verka vettigt? Det kanske till och med kan vara... sant.

OLA WIKANDER

Sverige har inget telefonnummer

Att få företrädare för regeringen att kommentera den infekterade frågan om en rysk-tysk naturgasledning i Östersjön visar sig vara nära nog omöjligt.

ENERGIPOLITIK Den planerade rysk-tyska naturgasledningen i Östersjön har vida implikationer utöver de miljökonsekvenser som Sveriges regering ska ta ställning till under det kommande riksdagsåret. Rysslands president Vladimir Putin har signalerat nya uppgifter för den ryska marinen. Det vidgade energisamarbetet mellan Berlin och Moskva väcker oro i Warszawa.

Det bolag som vill lägga ut gasledningen, Nord Stream, är majoritetsägt av det ryska statliga Gazprom – ett av Moskvas viktigaste maktbolag såväl i Ryssland som i dess närområde.

PROJEKTET SPLITTRAREU-LÄNDERNA runt Östersjön. Fyra av de berörda länderna är också medlemmar av försvarsalliansen Nato.

Den svenska försvarsmakten talar om en strategisk positionsframflyttning från Rysslands sida. Sveriges försvarsminister Mikael Odenberg och socialdemokraternas dåvarande försvarspolitiska talesman Ulrica Messing betecknade samfällt i november 2006 gasledningen som ett säkerhetspolitiskt problem.

Med dessa perspektiv på gasledningen som grund spelade Axess TV in en hearing med mig som programledare. I programmet, som var på närmare två timmar, medverkade representanter för Nord Stream, myndighetsföreträdare från Naturvårdsverket och Försvarsmak-

ten, säkerhetsanalytiker och experter på internationell rätt och internationella frågor, kännare av Ryssland, Tyskland och Polen samt svenska riksdagspolitiker.

Från det att vi planerade hearingen i maj fram till inspelningsdagen i slutet av augusti försökte vi i programredaktionen få en företrädare för den svenska regeringen att medverka och säga något om de frågeställningar som finns bortom själva miljöprövningen av gasledningen.

Upprepade och många samtal med regeringskansliets olika avdelningar gav inget resultat. Ingen, vare sig från den politiska staben eller på tjänstemannanivå, ville medverka i hearingen – inte ens i en i förväg bandad intervju. Vår återkommande fråga var: "Men någon från regeringshåll måste väl kunna berätta om vilka Sveriges övergripande statsintressen är i detta sammanhang?" Den förblev obesvarad.

Mestadels fick vi blanka nej som svar. Någon gång fick vi förklaringar som att frågan ännu inte var ett regeringsärende i formell mening eller att då det skulle komma att handla om en juridisk prövning enligt lagen om kontinentalsockeln och lagen om Sveriges ekonomiska zon, kunde inte regeringskansliet lämna några andra synpunkter.

Politiska kännare, några av dem politiker

själva, tog vår frustration med ro, när vi berättade om detta. "Det förstår ni väl, att frågan är alltför känslig för att regeringen Reinfeldt ska ställa upp på en offentlig diskussion om den", var en återkommande kommentar.

UNDER SAMMA PERIOD, alltså mellan maj och augusti 2007, gick olika ministrar i regeringen ut och hade synpunkter på försvarsbudgetens kommande storlek, om nödvändigheten av att skapa en världsmarknad för biobränslen, om hur det svenska arbetet med att förebygga spridning av hiv och aids kunde tillämpas i Asien, om vikten av tydligare och bättre mätningar av arbetslösheten, om den viktiga relationen mellan jordbruket med dess betande djur och möjligheten att upprätthålla den biologiska mångfalden och kulturlandskapet i alla delar av landet, om vikten av att lägga grund för en ny global klimatöverenskommelse, om den bortgångne Povel Ramels betydelse för svenskt kulturliv och för dem själva etcetera.

På 1970-talet, när Europas roll i internationell politik diskuterades, lär USA:s dåvarande utrikesminister ha utbrustit: "Tala med Europa? Javisst, men det finns ju inget telefonnummer att ringa till."

Sommaren 2007 upptäckte jag att inte heller Sverige har något telefonnummer som man kan ringa till.

THOMAS GÜR

PS Sedan ovanstående skrevs har försvarsminister Mikael Odenberg meddelat sin avgång, eftersom han inte ansåg att han kunde stå för de besparingar som finansminister Anders E Borg hade krävt och fått statsminister Fredrik Reinfeldts stöd för. Odenberg menade att det inte fanns en rimlig balans mellan de uppgifter som Försvarsmakten pålades och det ekonomiska utrymme som förespeglades i regeringens då kommande försvarsbudget. Kanske upptäckte även Odenberg den här hösten att Sverige inte hade något telefonnummer.

Från slöja till solglasögon

Rörelsen *Varken hora eller kuvad* hjälper franska kvinnor som vill bryta upp från patriarkala miljöer. Anja Sahlberg har träffat en ung kvinna som fått hjälp att förändra sitt liv.

FRANKRIKE Om man tar av sig slöjan, sminskar sig och bär en uringad tröja, då är man en hora. Om man gör tvärtom och lyssnar till sin man och sina bröder, då är man kuvad.

Orden är 30-åriga Jamilas. Efter ett tioårigt äktenskap kantat av misshandel ligger hon i skilsmässa mot sin familjs vilja. Med hjälp och stöd från rörelsen *Varken hora eller kuvad* skiljer hon sig från sin marockanske make och vågar komma ut som lesbisk.

Många araber från de forna franska kolonierna har växt upp i Frankrike. Jamila är en av dem. Hon är en kvinna med dubbelt medborgarskap, född i Frankrike av en fransk mamma och en marockansk pappa. Hennes uppväxt präglades av strikta muslimska regler.

– Det var till exempel förbjudet att gå ut och roa sig och att träffa killar, säger Jamila.

VID 19 ÅRS ålder gifte hon sig. Hon ser inte sitt giftermål som ett tvång, utan konstaterar att "hur som helst så var det bäst att jag gifte mig".

– Jag ville inte att min familj skulle välja min framtida make och dessutom hade jag redan haft sexuell umgänge med min man, så det var bäst att gifta sig snabbt.

Idag, tio år senare, ligger hon i skilsmässa.

– Min man var väldigt svartsjuk. Han slog mig ofta. Många gånger ville jag skiljas, men min familj var emot. "Det kommer att bli bättre, tänk på ditt barn", fick jag höra. Så det slutade alltid med att vi fortsatte att vara tillsammans.

Ända tills dagen då misshandeln spårade ur och grannarna kallade på polis och ambulans. Jamila var så illa därnär att hon fick ligga kvar på sjukhuset. Det var då hon bestämde sig för skilsmässa. Hon anmälde sin make, men tog tillbaka anmälan efter påtryckningar från sin familj. På frågan om var hon finner sin styrka att fortsätta trots all motvind kommer svaret snabbt.

– I mitt hat.

Hon talar om dubbla kulturer och svårighe-

ter att veta var man hör hemma. Flera gånger har hon velat ge upp och gå tillbaka till sitt tidigare liv. Tack vare sina vänner och rörelsen *Varken hora eller kuvad* orkar hon fortsätta. Namnet på den feministiska rörelsen såg hon först som motbjudande och Emélie Bourousse, som arbetar för rörelsen, får ofta frågan var namnet kommer ifrån.

– Det är ett faktum att på många håll i vårt samhälle döms flickor som antingen horor eller kuvade, det finns inget däremellan, säger hon.

RÖRELSEN VARKEN HORA eller kuvad föddes ur en tragisk händelse när 18-åriga Sohane Benziane brändes till döds i Parisförorten Vitry-sur-Seine för fem år sedan.

Ingen ska igen kunna säga "vi visste inget", deklarerade då grundaren Fadela Amara som skrivit en bok med samma titel. För henne finns det uppenbart samband mellan sociala orättvisor och könsförtryck. Under 1990-talets ekonomiska svacka blev många marginaliserade och utstötta. Följden blev att allt fler stannade hemma, täckte sig och successivt gav upp sina drömmar och sin utbildning. Allt fler gick också med på att giftas bort.

"I hopp om att bli friare utanför den egna familjen gifter sig tjejerna i allt tidigare åldrar. De lämnar ett tvång och hamnar i ett annat", skriver Fadela Amara i sin bok.

Det som oroar Fadela Amara mest är att religiös fundamentalism i förortsområdena blivit något slags täckmantel för förtryck. Slöjan har gått från att vara en religiös symbol till att bli en del av ett politiskt projekt, i strid mot det franska samhällets traditionellt strikta åtskillnad mellan kyrka och stat. Rörelsen har engagerat sig starkt i kampen för att förbjuda slöjan i skolorna. Släpper man in slöjan där, släpper man också in gatans aggressioner och förtryck, menar man.

– Det är en feministisk och anti-sexistisk rörelse, säger Emélie Bourousse. Vi arbetar mycket med upplysning och information, framför allt i högstudier och gymnasier. Men

☼ Huvudbeklädnad som politisk symbol. Här under en EU-kampanj i Turkiet.

FOTO: SCANPIX/AP

vi har också en stöttande roll för kvinnor som levt med våld, som var fallet för Jamila.

Sedan år 2000 har rörelsen spritt sig utanför Frankrikes gränser, också till Sverige.

– Rörelsen internationaliseras och finns nu bland annat i Spanien, Belgien och USA, säger Emélie Bourousse.

FINNS DET DÅ inget annat än de två ytterligheterna hora eller kuvad i dessa invandrarförorters strikta, patriarkala miljö? Kan en kvinna frigöra sig utan att stämplas som hora?

– Ja, men då får hon bege sig till en avlägsen ö någonstans, säger Jamila skämtsamt.

Mer allvarligt säger hon att namnet speglar en verklighet som många flickor och kvinnor lever i. Hon är dock noga med att understryka att flera av hennes vänner lever i äktenskap där man tolkar islam på ett nytt, mer tidsenligt, sätt.

Jamilas röst förändras, den nästan bubblar, när hon talar om sin nya kärlek.

– Det är en person med samma religion och kultur som jag, en marockanska.

De har varit tillsammans i några månader. Hon tog tid på sig innan hon berättade om sin nya kärlek. Det slapp mest ur henne vid ett bråk med föräldrarna.

– De reagerade väldigt, väldigt dåligt, säger Jamila. Det har gått så långt att jag fått både slag och skärsår.

Jamila berättar att hon före sitt giftermål hade haft flera relationer med kvinnor. Fast mest på skoj. Sådana umgängen är inte ovanliga eftersom kvinnan måste vara oskuld vid giftermålet, säger Jamila.

– I början var det en lek, men senare har jag förstått att jag attraheras mest av kvinnor.

Homosexualitet är väldigt tabulagt inom den muslimska kulturen. "Det är svårt att föreställa sig vad de homosexuella får stå ut med. De har det fruktansvärt. I förorten är det förbjudet att tala om homosexualitet och den som blir avslöjad får sitt liv förvandlat till ett helvete", skriver Fadela Amara i sin bok.

– Gud har skapat mannen och kvinnan för att de ska vara tillsammans. Men två kvinnor tillsammans är också något väldigt fint, det kanske inte är uttalat inom religionen, men för mig handlar det om individers frigörande, säger Jamila.

DEN PIERCING SOM HON LÄTIT GÖRA PRECIS OVANFÖR LÄPPEN SKULLE ALDRIG VARA MÖJLIG I DEN MILJÖ HON LEVDE I TIDIGARE. Dessutom har hon tagit av sig slöjan för gott.

– Det blir bättre och bättre, säger Jamila. Men det går upp och ner. För bara någon vecka sedan frågade jag mig vad jag håller på med och ångrade skilsmässan. Men jag tittar mig i spegeln om mornarna och ser att jag kan bära ur-ringat, att jag kan leva och tala fritt. Då känns det skönt.

– Ja, svarar hon på frågan om hon är lycklig.

Den Jamila som sitter bredvid Emélie Boudrouse på det lilla kaféet i västfranska Nantes är en helt annan Jamila än för bara några månader sedan.

– Första gången vi träffades, i mars i år, då var Jamila mycket blygare och mer reserverad. Det känns som att hon frigör sig mer och mer.

Jamila nickar.

– Jag har växt upp, säger hon och skrattar.

Hon är klädd i en färgglad blus med viss ur-ringning och högklackat. De mörka solglasögonen har hon skjutit upp i sitt korta, lockiga hår.

Jamila, som själv tidigare stämplade kvinnor i korta kjolar eller bikini som horor, säger i dag att de är frigjorda.

✶ ANJA SAHLBERG

Nutida krig syftar inte till erövring

Philip Bobbitts inflytelserika verk *The Shield of Achilles* ger en helhetsbild av flera hundra års världspolitisk utveckling. Joakim Nilsson samtalade med en av Bill Clintons forna säkerhetsrådgivare.

USA JN: USA har alltid haft en vägledande vision i sin utrikespolitik. Är USA i behov av en ny strategi för det nya århundradet?

PB: Ja, det tror jag är väldigt viktigt. Men det är svårt för Washington att komma på en ny strategi som kan ersätta kalla krigets upp-dämningspolitik.

JN: Har inte dagens Bushdoktrin snarare karaktären av att vara ad hoc-lösningar på uppkomna problem?

PB: Jo, så är det, men det är knappast särskilt häpnadsväckande att det i denna tid med snabba förändringar finns ett närmast överväldigande inslag av ad hoc-präglade säkerhetspropäer. Bush-doktrinen, och nu bör vi i ärlighetens namn påpeka att Bush aldrig har kallat den för en doktrin, kan snarare förknippas med en taktik för att förklara när och varför USA anser sig ha rätten att agera i förebyggande syfte.

JN: Vad tror du att implikationerna av dagens strategi/taktik kommer att bli för det säkerhetspolitiska läget i världen på lång sikt?

PB: Förändringen av världspolitiken är en ömsesidigt utvecklande process. Det är inte enbart så att krig förändrar staters natur. Stater förändrar även krigföringens natur. I dag kan vi konstatera att målet med krigföring under de senaste hundra åren har gått från erövring och utbredning av ideologiska intressesfärer till att handla om upprättande av försvarszoner. Dagens konfliktsituation i Mellanöstern är ett tydligt exempel på detta. Kriget mot terrorismen handlar helt och hållet om legitimitet. Rent militärstrategiskt är det förstås ett tragiskt misslyckande, men det har ingenting med erövring att göra.

JN: I din bok *The Shield of Achilles* driver du tesen att stora, epokavgörande krig har förmågan att förändra staters existensberättigande. Kan man påstå att USA:s roll i västvärlden har

förändrats genom kriget mot terrorismen?

PB: Jag skulle hävda att USA betraktas som den främsta försvararen av västvärlden av dem som ser sig som fiender till väst. Det innebär med andra ord att USA ses som arkitekten och drivkraften bakom dagens globaliserade världsordning, av de män-

niskor som är motståndare till globaliseringen. Detsamma gäller USA:s stormaktsvärde och dess framskjutna roll i internationell politik. De som avskyr tanken på en militär supermakt ser ofta USA som det största hotet mot en fungerande världsordning. Däremot är jag inte alls säker på att människor i västvärlden, och med det menar jag Europa, USA och Japan, numera ser USA som den naturlige förkämpe för västs demokratiska idéarv. Man vill gärna ha USA

som en nära allierad, men många gånger anser man nog att det kan leda till lika mycket problem som det kan skapa fördelar.

JN: Vad skulle du säga till dem som anser att det är bra om USA:s politiska dominans utmanas?

PB: Det finns absolut ingenting förtjänstfullt med en multipolär värld. Tvärtom. Jag tror inte att förespråkarna för en sådan ordning har tänkt igenom vad de verkligen menar. Möjligen vill de uppnå en mer globaliserad policyprocess. Men bara en imbecill människa kan önska en värld med många tungt beväpnade politiska fraktioner.

JN: Slutligen, om du hade möjlighet att förflytta dig 100 år in i framtiden, hur tror du då att dina teorier står sig?

PB: Ha ha! Jag är övertygad om att framtidens forskare kommer att ha nya, omvälvande händelser att studera. Men jag tror däremot att den internationella processen, genom vilken stater utvecklas, inte kommer att förändras.

✶ JOAKIM NILSSON

✶ Philip Bobbitt, professor vid Columbia Law School.

Rigoberta Menchú – multikulturalismens okrönta drottning

Rigoberta Menchús självbiografi, som låg till grund för att hon 1992 tilldelades Nobels fredspris, är till väsentliga delar uppdiiktad. Sanningen verkar dock inte alltid spela så stor roll inom de delar av den akademiska värld där hon blivit en galjonsfigur.

✶ INGER ENKVIST

Historien om Rigoberta Menchú Tum (1959-) är historien om indianflickan som först upptäcktes av en gerillaorganisation, sedan i tur och ordning av en antropolog, ett kubanskt förlag, FN, nordamerikanska universitetslärare och till slut den norska Nobelkommittén som 1992 utsåg henne till fredspristagare. Det är en berättelse mer om tendenser i den intellektuella världen än om vad som verkligen hänt och händer i Guatemala.

Allt börjar 1982, när den prokubanska gerillagruppen EGP som Rigoberta Menchú ingår i, skickar henne till Europa för att skaffa stöd. I Paris sätter organisationen henne i kontakt med Elizabeth Burgos Debray, en venezolansk antropolog som har varit gift med Régis Debray, känd fransk vänsterman. Rigoberta bor en vecka hos Elizabeth och berättar sin historia för henne. Det som skulle bli en intervju sväller ut till en bok. Rigoberta är vid den här tiden 23 år och talar spanska med vissa svårigheter. Elizabeth redigerar materialet, ordnar ett förlagskontrakt i Paris och sänder in manuskriptet till Casa de las Américas på Kuba. Där får boken, som i engelsk översättning heter *I, Rigoberta Menchú, an Indian Woman in Guatemala*, pris som bästa "vittnesbörd", "testimonio". Under de följande åren inbjuds Rigoberta till FN i New York och Genève och andra internationella organ som representant för Amerikas indianska befolkning. Hon är inte speciellt känd i Guatemala när hon får Nobels fredspris.

Rigoberta berättar i sin första bok om de tragedier som drabbade hennes familj under inbördeskriget i Guatemala, som varade 1960–1996. Hennes bror bränns levande av militären inför hennes ögon. Hennes mor våldtas och mördas. Fadern beskrivs som en hjälte som strider för indianernas rättigheter. Han dör vid ockupationen av den spanska ambassaden i huvudstaden. Rigoberta berättar att hon själv får slita hårt på storjordbruk vid kusten och att hon hunsas som hembiträde i huvudstaden innan hon är tvungen att fly till Mexiko. *Crossing Borders* från 1997, skriven med medarbetare, ger en god inblick i Rigobertas tankevärld och hennes många motsägelser. Hon är hedersdoktor vid många universitet men ställer inga krav på utbildning för indianer. Hon framställs som feminist men protesterar inte mot indianska patriarkala strukturer. Hon

talar om respekt för naturen men protesterar inte när indianerna gör åkermark av regnskogen. Fast hon är flitig deltagare i internationella konferenser, nämner hon inte betydelsen av språkkunskaper för maya-indianerna. Hon använder själv en bärbar dator men slåss inte för kunskaper i teknik för de sina.

Rigobertas första bok blev själva sinnebilden för genren vittnesbörd och den mest använda boken i multikulturell undervisning. En av de första som kritiserade den nya trend som skulle få beteckningen "multikulturalism" var Dinesh D'Souza i ett kapitel i *Illiberal Education* från 1992. D'Souza beskriver hur studenterna vid Stanford i Kalifornien krävde att de inte längre skulle behöva läsa texter skrivna av "vita, döda män". I stället ville de se fler färgade, fler kvinnor och fler homosexuella på litteraturlistorna. Studenternas argumentation inbegrep metoder som ockupation av universitetets lokaler. Pressen rapporterade fascinerat, universitetet böjde sig och den kurs i västerländsk kultur som tidigare varit obligatorisk avskaffades.

Rigobertas bok blev den stora vinnaren eftersom den erbjöd precis det aktivisterna sökte: ett offer. Som icke-vit presenteras hon som offer för rasism. Som kvinna, för manschauvinism. Som sydamerikanska, som offer för Europa och Nordamerika. Som indianska i Guatemala, som offer för mestiserna. Det är svårt att vara mer offer än så. Det är alltså inte så att Rigoberta gjort något speciellt, att boken presenterar intressanta tankegångar eller är ett litterärt mästerverk. Hon har inte ens skrivit den själv.

D'Souza understryker att studenterna vid Stanford inte var intresserade av att lära sig Kinas historia, indisk mytologi eller mayakalendern. Det är inte kunskaper om andra samhällens historia och tanke-sätt de söker utan böcker som uttrycker vissa attityder. Studenterna verkar inte ha uppmärksammat att få icke-västerländska kulturer utarbetat den syn på social och könsmässig jämställdhet som deras eget agerande byggde på.

Inget kan bättre beskriva hur upphöjd Rigobertas bok blev än antologin *Teaching and Testimony. Rigoberta Menchú and the North American* »

✪ Rigoberta Menchú, mottagare av Nobels fredspris på grunder det finns anledning att diskutera.

FOTO: AP/SCANPIX

✧ Under falsk flagg? Medan de lärde tvistar om vad som faktiskt hänt i Rigoberta Menchús liv gör hon politisk karriär. FOTO: AFP/SCANPIX

Classroom, som publicerades 1996. Den är skriven av 28 nordamerikanska universitetslärare som ger "vittnesbörd" om hur de använder Rigobertas bok i klassrummet. Lärarna i fråga tillhör strömningen cultural studies och har inspirerats av bland andra Paulo Freire. Flera av dem säger öppet att de använder Rigobertas bok i undervisningen för att få studenterna att byta åsikter.

Lärarna beskriver hur de berättar för sina studenter att bara högerextremister kritiserar Rigoberta, och att de presenterar henne som offer inte bara för den guatemalteckiska militären utan också för D'Souza. Boken är full av motsägelser som lärarna inte verkar bry sig om. Till exempel kan man läsa att guatemalteckiska bönder förtjänar beundran för att de inte förändrar sig, samtidigt som de nordamerikanska studenterna förväntas anamma en ny världsbild. En annan paradox är att Freires befrielsepedagogik bygger på att initiativen ska komma underifrån, från de studenterna, inte från lärarna.

År 1996 publiceras *The Real Thing*, en antologi skriven av nordame-

rikanska universitetslärare som också uttrycker sin förtjusning över Rigobertas bok som de just uppfattar som "the real thing". Flera har byggt sin universitetskarriär på "vittnesbördet" som genre och på termerna "subaltern" och "den intellektuelle från metropolen". Det enda kritiska bidraget kommer från etnologen Duncan Earle som är specialiserad på mayakulturen. Han understryker de många konflikter som finns inom och mellan indiagrupperna. De äldre vill inte sällan hålla fast vid traditionen medan de yngre vill undslippa arrangerade äktenskap och ceremoniella uppdrag som försätter dem i skuld. Earle påpekar flera fel i Rigobertas beskrivning av mayatraditioner och exempelvis mayakalendern.

I denna situation får ytterligare en bok effekten av en bomb. *Rigoberta Menchú and the Story of All Poor Guatemalans* från 1999 är skriven av den nordamerikanske antropologen David Stoll. Vid fältarbete i Guatemala upptäcker han att även om Rigobertas bild av konflikten till stor del är riktig, finns det viktiga avvikelser. Stoll visste att hans bok skulle orsaka uppståndelse och formulerar sig mycket försiktigt. Han menar att Rigobertas bok kan läsas som en saga eftersom hon använder arketyper: indianerna är ädla, landägarna onda och hat råder mellan olika grupper men inte inom grupper. Det viktigaste påpekandet är att inbördeskriget inte är något indianuppror utan ett gerillakrig startat av prokubanska, urbana medelklassungdomar.

Några av Stolls påpekanden:

- Rigoberta nämner inte sin kontakt med gerillan i Mexiko eller att hon tillbringade en tid i Nicaragua, vilket betyder att hennes berättelse inte är uppriktig.
- Rigoberta nämner inte att våldsdåden i hennes hemby började med att gerillan dödade två mestiser, vilket i sin tur drog soldater till byn och slutade med att hennes bror kidnappades. Hon har inte varit närvarande vid de scener hon beskriver då hennes bror och hennes mor mördades utan befunnit sig på annan plats. Hon har inte heller varit illa behandlad lantarbetare vid kusten eller hunsat hembiträde i huvudstaden på det sätt hon har skildrat.
- Rigoberta utelämnar alla tecken på modernisering bland urinnevännarna. Nästan alla i byn skickar sina barn till skolan. Vissa indianer öppnar affär. Andra utvandrar till USA, exempelvis en kusin till Rigobertas mor. Många har släktingar i Los Angeles, Italien och Schweiz.
- Det förekommer många tvister om jord bland indianerna, och dessa förvärras av den snabba folkökningen. Rigobertas far, Vicente Menchú, stred i domstol mot sin andra hustrus familj, därför att han ansett sig ha blivit lovat mer jord av dem. Han var inte en exploaterad lantarbetare utan ägde jord och anställde andra. Faderns kamp gällde att skaffa sig själv mer jord.
- Faderns status i byn hade samband med hans goda kontakter med mestiserna, med katolska kyrkan och med olika hjälporganisationer. Han arbetade de sista åren för en nordamerikansk kyrka som upprättat ett hälsocenter för indianer. Rigoberta uttalar sig nedsättande om de grupper som fadern samarbetade med samtidigt som hon framställer fadern som hjälte.
- Vicente Menchú hatade inte militären. Han hade gjort militärtjänst frivilligt och hade till och med anmält sig till en ny omgång när första kontraktet gick ut. Han sympatiserade inte med gerillan.
- När det gäller ockupationen av den spanska ambassaden har den ende överlevande, ambassadören Cajal, sagt att ockupanterna var 27 stycken, beväpnade med djungelknivar, molotovcocktails och pistoler samt att alla var maskerade. Ockupanterna stängde in sig själva och sin gisslan. De kastade sedan ett par molotovcocktails. Alla dog av kvävning från brandröken. Tre dagar tidigare hade samma ledare trängt in på en radiostation och hotat döda alla inklusive sig själva. Det är inte känt om Vicente förstod vad ledarna för aktionen hade för avsikter.

Det är uppenbart att Rigobertas berömda första bok inte kan läsas på samma sätt om man vet allt detta. Boken är också numera svår att få tag på, vilket tyder på att hon inte har velat att den ska tryckas om. Allt pekar på att Rigoberta anpassat sin berättelse efter anvisningar hon har fått från sin gerillagrupp, i syfte att hennes erfarenheter skulle kunna användas som propaganda. Detta skulle inte ha haft någon större betydelse om hennes text inte hade blivit "kanoniserad". Det är dess berömmelse som gör att det är intressant för *New York Times* att den 15 december 1998 återge Stolls kritik. Artikeln kommenteras i sin tur av tidningar världen över.

År 2001 kom ytterligare två böcker. *The Rigoberta Menchú Controversy* är en antologi som återger de viktigaste inläggen i debatten samt kommentarer från universitetslärare som tidigare upphöjt Rigoberta. Nu kritiserar de inte bara D'Souza utan också Stoll.

Den andra boken, *Stoll-Menchú: la invención de la memoria* [ung. Stoll-Menchú eller hur man uppfinner minnet], är kritisk till multikulturalisterna och påpekar att något först måste vara sant, innan man kan diskutera dess övriga egenskaper. Ett av de intressantaste inläggen kommer från en nordamerikansk forskare, Emil Volek, som påpekar att det multikulturalisterna säger har han hört förut: i Tjeckoslovakien under kommunisttiden vägrade sanningen lätt gentemot makt-havarnas intressen. På verkar ha förstått, påpekar han, vad det betyder att Rigoberta var medlem i gerillagruppen under mer än tio år.

Under denna tid kunde hon inte göra eller säga något utan att först ha fått godkänt från ledningen.

När Rigobertas försvarare säger att det inte är viktigt om berättelsen

är sann, frågar Volek hur något kan vara vittnesbörd utan att vara sant. Dessutom, om sanningen inte är viktig, vad är då viktigt?

Volek understryker att Kuba inte längre delar ut något pris för vittnesbörd, sedan penningströmmen från Sovjetunionen upphört. Vittnesbördet som genre verkar numera sakna framstående institutionella försvarare i Latinamerika men är levande vid de nordamerikanska universiteten.

Stoll fick avslag från mer än trettio förlag innan han kunde publicera sin bok, därför att inget förlag vågade utsätta sig för multikulturalisternas vrede.

I statsvetenskapliga redogörelser för 90-talets politiska skeende i Guatemala sägs inget om Rigoberta. Hon har kanske varit viktigare för vissa universitetslärare i USA än för guatemalteckerna?

Nu är vi emellertid på 2000-talet och Rigoberta håller på att orientera sig i en ny riktning. Hon presenterar sig som försvarare av indianerna och av mänskliga rättigheter och nämner inte längre sin bakgrund som gerillamedlem.

Inspirerad av Pinochetfallet har hon försökt få spanska domstolar att ta upp övergrepp under inbördeskriget i Guatemala men (dessa) har hänvisats till guatemalteckiska domstolar. Rigoberta ställde upp i presidentvalet i Guatemala i september 2007 som kandidat för partiet Encuentro por Guatemala. Evo Morales, som har en liknande bakgrund, segrade i presidentvalet i Bolivia. Detta, plus den berömmelse som följt efter fredspriset, gav Rigoberta ett fåfångt hopp om att kunna vinna. *

FÄRDIGGOOGLAT

Det är inte lätt att sortera i informationsdjungeln. Vad är sant? Uppdaterat och vederhäftigt? Ränderna på våra ordböcker är en garant för kvalitet och trovärdighet. Bli trovärdig du också.

Köp boken i din bokhandel!

www.norstedtsakademiska.se

"Gråt inte – forska!"

Trots att forskning och högre utbildning styrs av politik, maktspel, pengar och konflikter är medierna antingen ointresserade eller välvilliga. Bristen på spektakulär medial uppmärksamhet och grälsjuk opposition må vara sympatisk. Men det lämnar samtidigt fältet fritt för informella makthavare och dolda agendor.

✱ MARIELOUISE SAMUELSSON

Kan man föreställa sig ÖB föreslå omfattande regementsnedläggningar? Eller att generaldirektören för Statens Kulturråd skulle kräva sammanslagning av teatrar och museer?

Det skulle bli ett jävla liv.

Och protesterna skulle inte enbart handla om själva förslagen, utan om att myndighetschefer är satta att *följa* politiska beslut, inte att själva ta initiativ och peka ut vad politikerna ska göra.

Det är accepterat att de skriver harmlösa debattartiklar, men myndighetschefer som radikalt försöker *föregå* politiken och "sin" minister faller ur rollen och politiserar ämbetet.

Ja, så brukade åtminstone borgerliga politiker reagera under tidigare s-regeringar, när generaldirektörer gav sig in på den politiska planhalvan. Men i somras, när den nytilträdde universitetskanslern Anders Flodström föreslog en motsvarighet till regementsnedläggningar, omstrukturering av universitet och högskolor (färre och större), handlade inte kritiken om politisering.

Hans utspel, skickligt placerat i sommarens nyhetstorka och i ett klimat där lärosäten och forskarvärld förväntar och befarar förändringar, har fått hyfsat stor uppmärksamhet. Men då i form av kommentarer till själva förslaget, fem universitet i stället för fjorton. Däremot sades inget om det tvivelaktiga i att universitetskanslern, Högskoleverkets chef, formulerar så pass drastiska utbildningspolitiska förslag.

Man kan därför dröja vid frågan om den politiskt proaktive ämbetsmannen har blivit mer möjlig och tillåten under alliansregeringen, som en paradoxal konsekvens av den utlovade avpolitiseringsen.

Avpolitiseringsen innebär ju att politiker pekar ut politiker som problem. Men vem och vilka flyttar i så fall fram positionerna på den arena som politikerna lämnar? Man kan exempelvis se på avpolitiseringsen av universitetens styrelser. En vällovlig reform, efterlängtat av många.

Samtidigt har reformen givit universitetens rektorer betydligt mer makt. Det är numera rektor ensam som föreslår (och därmed i praktiken utser) styrelsens ledamöter. Säkerligen är de flesta rektorer måna om bredd och oberoende, men hur självständigt förhåller sig en av rektor handplockad styrelse till rektorns eventuella misstag?

Man kan också notera att regeringen har fortsatt på den socialdemokratiska vägen att försvaga riksdagen, genom att i stället för att använda riksdagsgrupper och utskott tillsätta diverse mer eller mindre korporativistiska "råd". Men denna förskjutning, från politikermakt till (över)tro på ämbetsmäns och experters oväld, förklarar ändå inte varför Flodström inte blivit åthutad för politisk aktivitet.

ÖB skulle ju garanterat ha blivit det om han hade sprungit före förvarsministern med en så pass revolutionär och egen agenda.

Förklaringen till skillnaden, till de uteblivna reaktionerna, är högst sannolikt att Flodström agerar på den politiska arena som handlar om högre utbildning och forskning. Kring dessa frågor gäller liksom inte riktigt de vanliga spelreglerna, här blir debatten annorlunda.

Det är som om det inte handlade om politik, med motsättningar, ideologi, maktspel, strid om pengar och särintressen. Och framför allt behandlar inte medierna detta som annan politik.

När Anders Flodström hade gjort sitt utspel sattes det inte in i något skarpt politiskt sammanhang. Trots att de nya högskolorna och universiteten är resultat av politiska beslut och en stor förändring potentiellt politiskt sprängstoff. Ja, kultur- och opinionssidor har speglat det flodströmska utspelet, men nyhetsmedier och politikredaktioner nappar inte på samma sätt som när det gäller utspel kring försvaret.

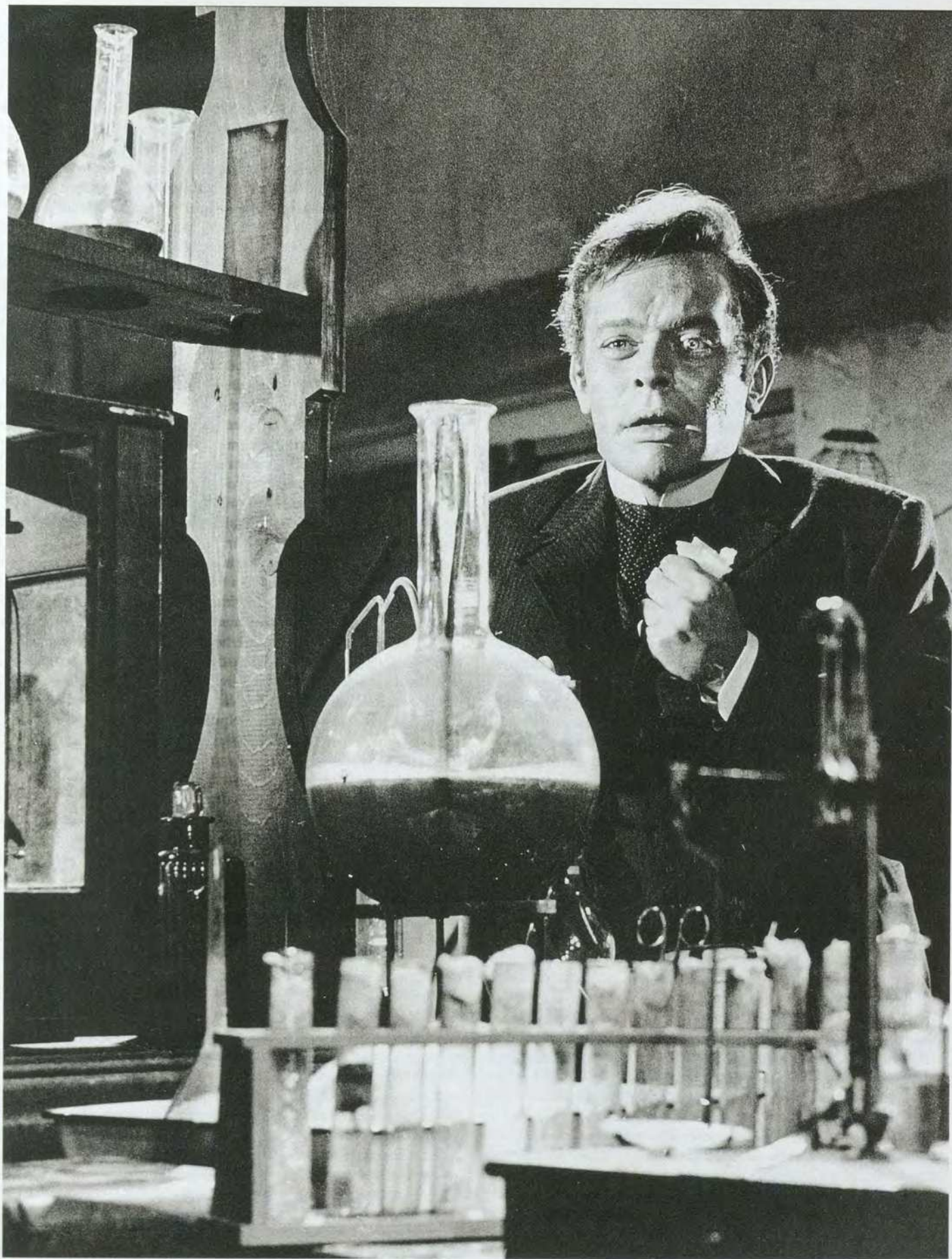
Andreas Ekström har påpekat fenomenet i en krönika i tidningen *Journalisten*, hur journalistkollektivet ägnade sig åt att bevaka Leif Pagrotsky som kulturminister, men i princip helt struntade i att granska den andra hälften av hans politiska ansvarsområde, forskning och högre utbildning.

Själv har jag undrat över varför politiska journalister missar förhållanden och (potentiella) motsättningar som annars anses medialt intressanta. Som, för att ta bara ett exempel, att Björn von Sydow, socialdemokrat och riksdagsledamot, av alliansen utsågs till styrelseordförande i mäktiga Vetenskapsrådet. Respekterad, kunnig, visst kan det ses som en oantastlig utnämning.

Men vad händer om alliansregeringen föreslår omstruktureringar av det som berör VR, forskning och forskningsfinansiering? Att sådana förslag kan komma är troligt. Madeleine Sandström, generaldirektör för FOI, Försvarets forskningsinstitut, har tillsatts för att utvärdera organisationen för forskningsfinansiering och föreslå förändringar. Och hur ska då riksdagsledamoten Björn von Sydow förhålla sig? Å ena sidan lojal med VR som myndighet, å andra sidan företrädare för socialdemokraternas oppositionspolitik?

Journalistkåren var visserligen på hugget när det gällde arbetsmarknadsminister Sven Otto Littorins köpeexamen. Men han kom lindrigt undan i medierna vid nedläggningen av Arbetslivsinstitutet, som Littorin och alliansen motiverade med att "forskning ska bedrivas vid universitet, inte inom myndigheter".

Jaså, verkligen? De kunde ju ha fått åtminstone *några* följdfrågor om hur det i så fall ska bli med forskningstunga myndigheter och verk, som SMHI, SCB, Vägverket. Men medierna bryr sig alltså inte om forskningspolitik.

⚙ Dr Jekyll i ett tappert försök att leva upp till Lars Leijonborgs devis.

FOTO: AKG/SCANPIX

Kanske beror det på den tvärpolitiska enigheten kring frågorna. Forskning och högre utbildning alstrar inga bråk mellan politiska läger.

Och ännu en jämförelse med försvarspolitik; frågorna har inga fiender, det är ingen politiker som vill "lägga ned forskningen" eller ens som (högt) tycker att högre utbildning kostar för mycket.

Inte ens forskningens tunga koppling till EU (ramprogrammen) aktiverar EU-skeptikerna.

Vad svenska politiker konkret vill i frågorna kan också vara svårt att utläsa. De riktigt kunniga och intresserade är få, det som hörs är i stället välvilja och mycket floskler. En tvärpolitisk kör sjunger forskningens lov. Forskningen ska, heter det, vara "fri" samt "i världsklass". Ja, många verkar på allvar tro att Sverige kan bli den "världsledande" forskningsnationen.

Det är ingen specifikt svensk tontighet och nationell självöverskattning, många länders forskningspolitiska retorik hävdar att just det egna lilla landet verkligen kan bli bäst i världen.

I Sverige är försvarets budget mer än dubbelt så stor som den för högre utbildning och forskning, men ingen som vill bli tagen på allvar skulle få för sig att hävda att det *försvarspolitiska* målet är att Sverige ska bli världsledande på *det* området och kunna hålla sig med det mest välutrustade eller mest effektiva försvaret.

Det finns naturligtvis också ambitioner och förväntningar på mer realistisk nivå, bortom bäst-i-världen-retoriken. Och inom forskarvärlden är de ackumulerade förväntningarna alltså stora på att, nu eller aldrig, måste något hända.

För att "vända trenden", för att ändra på sådant som, för att ta de vanligaste exemplen, att antalet citeringar av vetenskapliga artiklar minskar, att forskningstjänsterna blivit färre, att kvaliteten på forskarutbildningen försämrats och att de statliga medlen till all forskning har minskat samt att för mycket tid går åt till att skriva anslagsansökningar. Denna eländesbeskrivning, tämligen samstämmig från forskningsetablissemang till lärosäten som märker av minskat söktryck, tyder ju för övrigt knappast på att Sverige har förutsättningar att bli den där världsledande nationen.

Men debatten kring forskningspolitik är ofta irrationell och fascinerande ovetenskaplig. På seminarier förekommer ett ymnigt flöde oemotsagda floskler och banaliteter, här repeteras för tillfället rådande modeord.

Efter "kluster" och "tvärvetenskaplighet", som länge framhölls som allenasalliggörande problemlösningar, började man för några år sedan att varna för att "smeta ut" resurserna. I stället bör, enligt smet-varnarna, pengarna satsas på excellens, enbart på det som är bäst. Och som ger mest, i form av välutbildade och anställningsbara studenter, i form av citeringar och, allra helst, i form av säljbara produkter.

Som om det vore svårt nog att identifiera det bästa och det som ger resultat, heter det att forskningen ska vara fri.

Bakom floskel-smeten finns givetvis också (forsknings)politisk realism. Realpolitiska ämbetsmän som kallt räknar med att det aldrig blir mer statliga pengar och som därför jobbar för strukturer där färre får dela på det lilla som finns.

Och i så fall kan de senaste årens anti-smet-prat sägas ha förebådat Anders Flodströms förslag om färre lärosäten och samordnad forskning.

Man kan vidare konstatera att somliga i forsknings- och seminarie-etablissemang är fega eller strategiskt anpassliga vindflöjlar. Den som gjort panelkarriär under utsmetarepoken och då gillat och stöttat expansion och bredd, kan idag återfinnas i nya paneler, nu som en av dem som sjunger med i de nya sångerna, om slimning och nischer.

Det finns, apropå panelkörer, en vana att hävda att forskningsparadiset går att uppnå, bara Sverige blir och gör mer som andra länder, som USA naturligtvis, men ofta också Finland.

Att Sverige, för att "ligga i Framkant" och inte hamna på den berömda Efterkälken, måste bli mer som andra. Och då förtränger man sådant som arbetslöshetsstatistiken i Finland. Deras arbetslöshet på sju-åtta procent är en orm som inte nämns när man talar om forsknings- och utbildningsparadiset, det som främjar sysselsättning och välfärd.

Har man suttit av mängder av samstämmiga seminarier, med drömmar om att Sverige ska förvandlas, hajar man till inför enstaka brott mot entydigheten. Som när Barbara Czarniawska, professor i allmän företagsekonomi på Handels i Göteborg, i en intervju i *Göteborgs-Posten*, berättar att hon tänker stanna på Handels.

Hon har studerat i USA (MIT), Berlin och Lund, hon har fått erbjudanden från Oxford och Cambridge, Yale och Stanford, men föredrar den svenska universitets- och forskningsmiljön. Hon varnar för övertro på utländska stjärnuniversitets namn och hyllar svenska arbetsplatsers civiliserade arbetsklimate, inklusive universitetens.

Och Svante Pääbo, professor i evolutionär antropologi, chef för Max Planck-institutet i Leipzig och gästprofessor vid Uppsala universitet, talar offentligt väl för svenska universitetsmiljöer: i tidskriften *Tvårsnitt* berömmar han svensk forsknings platta strukturer och ställer dem mot tyska och franska hierarkier, direkt hämmande för kreativiteten.

Pääbo är inte bara av tidskriften *Times* listad som en världens 100 mest betydelsefulla personer, utan framför allt är han en av de svenskar som det är realistiskt att se som kommande Nobelpristagare.

Och det är en sådan som i synnerhet folkpartistiska politiker drömmar om. Men åt fjögur alltså inte det klimat som Pääbo berömmar, partiet vill skapa särskilda Nobeluniversitet.

I Nobelkommittéerna rös man när Lars Leijonborg (före valet) lanserade idén. Att ge en svensk Nobelpriset är, av jävsskäl, svårt nog ändå, utan att man dessutom skulle riskera att folkpartiet och andra skulle kunna plocka politiska poäng på utmärkelserna. Och trots den uttalade viljan att "satsa på forskning" (för att få fram Nobelpris och andra mätbara framgångar) har ju Lars Leijonborg, nu i regeringsställning, inte ens uppnått målet med att en procent av BNP ska gå till forskning. Socialdemokraterna lyckades inte heller, trots samma procentambition.

När det gäller alliansens oförmåga att uppfylla det mål alla säger sig vara överens om, har Lars Leijonborg flera gånger kommit med en "förklaring" som borde ha väckt uppseende. Enligt Leijonborg skulle nämligen en procent bli "alldeles för mycket pengar", eftersom det nu går så bra för Sverige.

Slutsatsen av det kan ju inte bli någon annan än att forskningen kan få sin procent först när det går sämre för Sverige. Men om denna svajiga politiska procenträkning kunde passera utan journalistiska motfrågor, utan spydigheter på ledarsidorna, så väckte den däremot förstämning i forskarvärlden.

Fortfarande har man dock inte givit upp hoppet om att något ska hända, förhoppningsvis till det bättre. Och om den politiska viljan verkligen finns så finns förutsättningar för omfattande förändringar, åtminstone om man ser till de utredningar som pågår.

Dan Brändström, en forskningsstrukturernas nestor och guru, ska i höst lägga förslag om hur statliga anslag ska fördelas. Han har, apropå proaktiva ämbetsmän, skickligt förankrat sina förslag ute på universitet och högskolor, förslag som bland annat går ut på ett enda anslag, för både grundnivå och forskning, samt ett nytt organ, en myndighet enligt engelsk modell, för översyn och kvalitetsprövning.

Vidare utreder Ann Numhauser-Henning universitetens tjänstestrukturer, och så finns som nämnt Madeleine Sandströms utredning om forskningsfinansieringen.

Leijonborg kan inte ta åt sig äran för all denna utredningsaktivitet. När det gäller Brändströms och Numhauser-Hennings utredningar initierades de av Leif Pagrotsky, och Leijonborg övertog ansvaret och köpte uppläggen rakt av, utan att ens skriva tilläggsdirektiv, vilket får ses som om inte uppseendeväckande, så ovanligt passivt.

Man kan jämföra med när nämnde Pagrotsky, genom en av Göran Perssons nyckfulla ministerrockader, fick efterträda Thomas Östros på forskningsministerposten och "ärva" en nästan färdigskriven forskningsproposition.

Pagrotsky tog då inte ens partikamraten Östros skrivningar, utan hann på kort tid skriva till också egna formuleringar.

Men Lars Leijonborg hade uppenbarligen inga egna idéer, eller ens behov av att revirmarkera mot Pagrotsky.

Och när det gäller ytterligare en utredning, Olle Stendahls översyn av vad man får för de pengar man satsar på klinisk forskning som åtminstone nuddar vid den intrikata frågan om huvudmannaskap (ska staten eller landstingen bestämma över universitetssjukhusens forskning?) fanns utredningens underlag i politisk pipeline före valet.

Inte bara utredningen, utan också en särskild delegation för klinisk forskning, hade färdigskrivna direktiv sommaren 2006.

Äran för att det blev av efter regeringsskiftet kan tillskrivas näringsdepartementet, snarare än utbildningsdepartementet. Näringsdepartementets tjänstemän jobbade för att nämnda delegation skulle realiseras, vilket i sin tur inspirerade utbildningsdepartementets tjänstemannanivå att se till att också den stendahliska utredningen tillsattes.

Och för att återknyta till Anders Flodström och hans utspel om färre och större universitet: när folkvalda politiker inte är tillräckligt drivande ökar, självfallet, handlingsutrymmet för och behovet av drivande och driftiga, mer eller mindre partipolitiserade tjänstemän.

När Lars Leijonborg tillträdde som minister för forskning och högre utbildning blev Peter Honeth statssekreterare, en gång folkpartistisk kommunpolitiker, som dock ägnat sig mer åt att göra tjänstemannakarriär som universitetsdirektör vid Lunds universitet.

Honeth kan definitivt frågorna och en kunnig, effektiv statssekreterare är givetvis guld värd för varje minister. Samtidigt är det svårare att granska en statssekreterares informella maktutövning.

Och ja, man kan uppfatta det som smart av Lars Leijonborg att skaffa sig en branschkunnig statssekreterare, men det var nog knappast Leijonborgs avsikt att Honeth skulle uppfattas som den egentlige ministern.

Att just Lars Leijonborg ville bli minister för högre utbildning och forskning väckte viss förvåning, också inom alliansen.

Utbildning är visserligen av tradition viktiga frågor för folkpartiet, men före valet 2006 deltog Leijonborg överhuvudtaget inte i arbetet med alliansens forskningspolitiska dokument.

Och det finns allianspolitiker som muttrat över att "Leijonborg inte kan de här frågorna". En uppfattning som också återfinns i det man kan kalla forskningsetablissemangen, som förbryllade återvänt från möten med ministern.

Jag var själv i publiken när Lars Leijonborg avslutade ett seminarium med att avslöja sin forskningspolitiska vision: "Gråt inte, forska!".

Publiken, sådär 300 personer, skruvade på sig och tittade i golvet, "Skojar han?" Leijonborg förklarade att han läst uttrycket på en "sjukhusvägg" och tolkat det som att det var bättre att forska än att deppa över dystra sjukdomsbesked, som exempelvis en hiv-diagnos.

Nu ska ju genast sägas att det inte är ovanligt att politiker, inte minst

*statsråd, uttrycker sig rätt fluffigt, dessutom var detta strax efter valet och Leijonborg var färsk som minister. Men när jag intervjuade honom flera månader senare (för *Läkartidningen* och *Universitetsläkaren*) upprepade han sin vision, "ju mer jag tänker på det, desto bättre blir den".

Några andra, mer substantiella visioner har inte märkts av, nu när det står klart att Leijonborg blir kvar som minister för högre utbildning och forskning.

Det politiska ansvaret för frågorna, kring vilka det finns så stora tvärsärliga förväntningar, förvaltas alltså av en som många uppfattar som förlorare. En hygglig karl, men en som partiet inte ville ha.

Och bland forskningsinitierade allianspolitiker finns en förhoppning att Leijonborg framöver ska ersättas. Ett önskenamn är Cecilia Malmström.

Då skulle Sverige, för ovanlighetens skull, få en disputerad och i universitetsvärlden förankrad minister.

Men förhoppningarna handlar inte om det, utan om en minister som inför den forskningspolitiska propositionen, aviserad till slutet av 2008, kan driva och lyfta fram frågorna bättre i offentligheten än vad Leijonborg har gjort.

Oavsett vem som är minister lär propositionen visa om förväntningarna infrias liksom om farhågor besannas, om de omfattande utredningarna verkligen resulterar i en radikal omstöpning av högre utbildning och forskningsvillkor.

Jag hoppas att alliansen vill ha ett systemskifte också när det gäller forskningspolitik. Frågan är vad man orkar. För att göra de radikala förändringar som systemet väntar på är det ett gyllene tillfälle, säger utredaren Dan Brändström.

Och när forskningspropositionen kommer vet vi också mera om i vilken mån Flodströms utspel var hans eget initiativ eller en testballong, som så att säga hade varit i departementssäck innan det kom i myndighetspåse.

Ja, det finns anledning att fråga sig i vilken utsträckning Flodström agerade trumslagarpojke och förtrupp åt Dan Brändström, eller om Peter Honeth rentav hade ett finger med i det spelet.

Leijonborg själv? Knappast. Och den som tycker att det vore konstigt om ministern inte vet vad som pågår kan ju erinra sig dataintrånget, som visade att just Leijonborg kan vara häpnadsväckande ovetande om vad hans närmaste medarbetare har för sig. Den sortens intriger, i departement och partikanslier, kan framstå som futtiga, ointressanta för allmänheten.

Men det är ändå märkligt att mediekommentarerna till att Leijonborg sitter kvar som minister handlade om vad det betyder för folkpartiet och för Leijonborg själv, men knappast om vad det innebär för forskningspolitiken.

Äterigen, med tanke på att "forskning" anses så viktig och är en så frekvent referens i det offentliga samtalet – klimatdebatten är bara ett exempel – så borde ju också politiken, förutsättningarna för forskning och högre utbildning vara allmänintressanta.

Och Anders Flodström kan åtminstone ta åt sig äran att ha åstadkommit, om inte granskande nyhetsjournalistik, så ovanligt mycket uppmärksamhet kring frågor som annars befinner sig i medieskugga. En medieskugga som gör att det riskerar att inte bli särskilt mycket offentligt väsen, oavsett hur de kommande systemförändringarna ser ut eller om förändringarna, trots de offensiva utredningarna, helt enkelt inte blir av.

Och i denna skugga kan maktspelet spelas tämligen ostört, oavsett om det drivs av statssekreterare, utredare eller politiker. *

Rankning kan skada forskningen

Universitetskanslern har initierat en debatt om hur Sverige ska kunna få universitet som tillhör världseliten. Det finns emellertid skäl att fråga sig om en fixering vid rankning verkligen leder till ökad kvalitet.

✱ ALEXANDRA WALUSZEWSKI

En blomstrande svensk forskarvärld, som ter sig praktfull även vid en internationell jämförelse – det är en ambition som de flesta skriver under på. Men sensommarens debatt, initierad av den nye universitetskanslerns utspel, visar trots ett visst meningsutbyte på ett svalt intresse för forskningens innehåll. Debatten handlar om var någonstans det ska forskas. Vad forskningen ska leda fram till, och hur detta ska ske, tycks mer eller mindre givet.

"Sverige har inget universitet som rankas bland de bästa i världen", förklarade den nye universitetskanslern vid sitt tillträde för TT. Uppenbarligen har han ambitionen att förändra situationen. För att nå fram till detta mål förespråkar Anders Flodström en koncentration av forskningsresurserna till en handfull större universitet – och till ett färre antal universitetsledningar. – Nej, inte färre universitet, säger Lisbeth Larsson respektive Sverker Sörlin i *Dagens Nyheter*, som i stället flaggar för de små enheternas förmåga till specialisering. "Det är inte färre och större som vinner", säger Sörlin, och understryker att "de som hamnar högst på rankingslistorna är ganska små".

Oavsett om det är stora universitetskonstellationer eller små elituniversitet med internationell rekrytering som ska ge en plats bland de högst rankande lärosätena, så verkar det inte råda någon större tvekan om att detta är målet. Inte heller om vägen dit, den stavs tävlan eller konkurrens. I universitetskanslerns tappning är det endast genom ett begränsat antal större universitetskonstellationer som Sverige kan få fram "en stark aktör på en europeisk eller global marknad". I Sörlins version är det viktigast med konkurrens mellan enskilda forskare: "Det enda som skapar äkta elit."

Om dessa röster är representativa för hur den svenska forskningen ska förmås blomstra är det bara att gratulera en viss typ av aktörer – de som sysslar med rankning.

Men hur påverkas forskningens innehåll, och forskningens användning, av att styras av dessa ambitioner? Om forskningens kunskapsproduktion är, som en rad forskare engagerade i vetenskapsstudier framhåller, ett resultat av "co-production", eller av ett intrikat samspel mellan forskare och deras omgivning, så finns det anledning att fundera över hur det ökade inslaget av kortsiktig rankning och konkurrens påverkar forskningens kvalitet och inriktning. Hur konkurrens som främsta metod ska realiseras i en forskarvärld som traditionellt varit en "gävoekonomi", det vill säga där nya insikter utvecklats genom en mångfacetterad interaktion över tid, plats och organisatoriska gränser, förtjänar att problematiseras.

Om den i det närmaste religiösa tron på att ett forskningssystem som

fokuserar på konkurrens – mellan länders universitetssystem, mellan universitet eller mellan individuella forskare – verkligen är en motor till ökad forskningskvalitet förtjänar också att granskas i sömmarna. Eller som Magnus Henrekson uttrycker det i *Svenska Dagbladet*: "De riktigt framstående forskarna kommer ofta till korta eftersom de ägnar sin tid åt vad de är bra på, nämligen att forska." I stället framhåller Henrekson behovet av ett långsiktigt byggande av forsknings- och arbetsmiljöer som erbjuder "möjligheter att göra bra forskning", och talar varmt för uppbyggnaden av en mångfald av "nischade forskningsinstitut" med utrymme för "autonomi", "pluralism", "mångfald" och "meritokrati".

Att samtliga svenska – och europeiska – universitet redan förbundit sig att skapa miljöer som skyddar såväl forskningens autonomi som forskarnas möjligheter att upprätthålla en intelligent interaktion tycks få komma ihåg i en forskningsdebatt som verkar vara starkt inspirerad av börs- och sportjournalistikens metaforer.

I stället för den darwinistiskt präglade ambitionen att skapa ett system för "the survival of the fittest", där enskilda forskare, enskilda universitet eller enskilda länder tävlar mot varandra för att nå ett givet mål, andas detta tvärt emot motstånd mot att forskningen ska styras efter politiska, ekonomiska eller andra maktintressen.

Aven om den tycks vara bortglömd, så uttrycker universitetens *Magna Charta* en förståelse av att akademins kunskapskapande är något annat än en ensam, svettig, gladiatorernas kamp. I stället är skyddandet av ett livligt samspel och kunskapsutbyte forskare emellan ledstjärnan – oberoende av vilka institutioner, universitet eller länder dessa råkar representera. Och, inte minst, oberoende av huruvida den kunskap som tas fram faller politiska, ekonomiska och ideologiska maktgrupperingar i smaken. Eller som det sägs i *Magna Chartas* grundläggande principer: "För att tillgodose om världens behov måste universitetens forskning och undervisning vara moraliskt och intellektuellt oberoende av alla politiska, ideologiska och ekonomiska maktgrupperingar. [...] För att kunna fylla sin uppgift måste de bortse från alla geografiska och politiska gränser och därigenom bekräfta den tvingande nödvändigheten av att skilda kulturer får lära känna och påverka varandra. [...] För att friheten inom forskning och utbildning skall kunna bevaras bör de resurser som tjänar dessa verksamheter stå till förfogande för envar som ingår i universitetsgemenskapen."

Svårt att leva upp till? Självklart. Men en nyttig påminnelse om vikten av att problematisera forskningens var, hur och för vilka. ✱

Obekväma rön ignoreras

Den svenska forskningen om prostitution är ovetenskaplig och fördomsfull. Att kritiken negligeras är allvarligt med tanke på att denna forskning legat till grund för politiken som förts på området.

✱ PETRA ÖSTERGREN

En tid efter att *Porr, horor och feminister* publicerats läser jag igenom recensioner och reaktioner för att förstå något jag grunnat över: Hur kommer det sig att det kapitel jag själv varit mest förtjust i, det som handlar om svensk prostitutionsforskning, är det som har fått minst uppmärksamhet? Jag tyckte att jag hade varit så smart när jag sparat det bästa till sist – berättelsen om hur fullständigt åt helvete den svenska forskningen om prostitution gått till.

Jag tog det från början, det stora Malmöprojektet från 1977 där kommunen tillsammans med socialarbetare och forskarstudenterna Sven-Axel Månsson och Stig Larsson skulle hjälpa sexsäljande kvinnor till ett annat och "bättre" liv. Jag hade med citat där socialarbetarna stolt beskrev hur de försökte "manipulera" över tvåhundra kvinnor att sluta med prostitutionen. Hur de vinnlagt sig om att verka icke-fördömande, överklagat sköntaxeringar, hjälpt till med avbetalningsplaner hos kronofogden, gett gräddfil till socialbidrag och arbetsförmedling. Och hur de efter att ha fått kvinnornas förtroende med hjälp av olika konfrontationsmetoder och "övertureringstaktiker", främst mot ledargestalter, drivit in kilar i grupp-gemenskaper i syfte att göra individerna osäkra.

Allt detta för att skapa en plattform för att göra vad de ansåg vara det allra viktigaste: att påverka kvinnornas värderingar. Dessa skulle förmås förstå att livet inte tog slut bara för att de måste stiga upp tidigt på morgonen, arbeta hårt och sedan inte orka med uteliv. De skulle göras medvetna om att materiell välfärd ofta tjänar till att dölja en "torftig" och innehållslös tillvaro, att hävda sig och stärka ett dåligt självförtroende. Men, betonade socialarbetarna, detta handlade inte alls om deras egna värderingar. Nej, de ville bara återföra kvinnorna till "vad som är realistiskt och som stämmer med deras klassmässiga och kulturella bakgrund".

Månssons och Larssons arbeten hoppade jag över. Inte enbart för att det skrivs en idéhistorisk avhandling där de nuvarande professorernas arbete granskas (av Susanne Dodillet, Göteborgs universitet) utan även för att de gav psykoterapeuten Hanna Olsson äran av att ha förstått vad prostitution "egentligen" är. Olsson kom fram till sin uppfattning genom sitt arbete som sekreterare i prostitutionsutredningen 1977–1981. Det finns många problem med hennes intervjuer och publicerade utdrag ur forskningsdagböcker.

Intervjuerna verkar inte vara så många som påstås (jag fann bara 24, inte 30), kontakttiden var kort (en gång à max 1,5 timmar) och urvalet icke-representativt för helagruppen (mest unga, traumatiserade, missbrukande kvinnor i gatumiljö). Olssons negativa inställning till fenome-

net påverkade hennes arbete. Hon ställde ledande frågor och maktförhållandena var tydliga (frågorna kretsade kring utsatthet, trauman och privat sexualitet och kvinnorna fick betalt).

Men framför allt var själva analysmetoden problematisk. Hanna Olsson kom fram till vad prostitutionen "egentligen" handlade om genom sina egna känslomässiga reaktioner. Efter att ha träffat en strulig, traumatiserad och missbrukande sexsäljare, kommit hem, tagit ett glas vin

och fallit i gråt kom hon fram till att prostitutionen var "kvinnoförtryckets absoluta utpost". När hon själv började känna en strid ström av rädsla och utanförskap slog hon fast att så kände också kvinnorna i prostitutionen – de kände det bara inte själva.

Slutligen gav jag flera exempel på liknande problem med svenska studier som gjorts sedan dess.

Men om detta har det alltså inte skrivits ett dugg. Trots att svenska argument och prostitutionspolitik bygger på just dessa alster. I stället har jag anklagats för att vara i avsaknad av maktperspektiv, ha ett cyniskt klassperspektiv och bara se en sida av prostitutionen.

Kanske är det en strategi.

✱ Petra Östergren undrar varför bristerna i den svenska prostitutionsforskningen inte uppmärksammas mer.

FOTO: N BOSTRÖM

tt projicera egna brister på någon annan kan vara ett sätt att slippa ta itu med de problematiska grundvalar som de egna övertygelserna vilar på. Att anklagelser som dessa framför allt framförs av vänsterskribenter som är prostitutionsmotståndare (som Josefin Brink, Katerine Kielos, Åsa Linderborg och Petra Ulmanen) kan förklaras med att auktoritär vänster tenderar att ignorera sin frihetliga syster – alternativt försöker desarmera hennes mångdimensionella maktanalys genom att rendera henne epitetet "nyliberal".

I vilket fall är det allvarligt. Karlar har i århundraden ägnat sig åt att ignorera och förvränga kvinnors liv och tankar. Nu gör kvinnliga skribenter samma sak. Åtminstone när det handlar om forskning som görs om och av obekväma och lösaktiga fruntimmer, de som inte tillhör en man eller passar in i ett rättstänkande etablissemang.

Den feministiska och maktkritiska diskussionen förtjänar bättre. Ny, provocerande och intressant genusforskning görs, både inom och utom universiteten. Kvinnliga tidningsskribenter är ofta den enda länken mellan denna forskning och vanligt folk. Det förpliktigar.

Gängse regler kring rapportering och argumentation ska följas. Dessutom måste den självpåtagna rollen som feminismens ideologiska grindvakt överges, den skymmer sikten för den normativa maktens många uttryck. ■

Västvärlden må ha genomgått många transformationer under den moderna eran, men självkritiken har bestått. Från att tidigare ha varit en del av högerns ideologi har antiamerikanismen i nutiden blivit den sista juvelen i vänsterns krona. Axess har bett fyra skribenter fundera över antiamerikanismen, dess rötter och dess utveckling i nutiden.

Det hotfulla massamhället

Traditionellt sett är det högern snarare än vänstern som har stått för antiamerikanismen. Konservativa européer under mellankrigstiden betraktade USA som själlöst, kommersialiserat och konformistiskt.

✧ PER LANDIN

A tminstone för den generation som jag tillhör är kritiken av USA nära förbunden med sextiotalets vänsterrevolt och protesterna mot Vietnamkriget. På den tiden varnade dåvarande högerpartiet för de amerikanska frihetsidealen och ledaren Yngve Holmberg lanserades som en svensk motsvarighet till Kennedy. Längst gick grupperingen Demokratisk allians som förbehållslöst hyllade USA som frihetens hemort och försvarade jänkarnas förmenta missionsarbete i Indokina och Latinamerika. Historielösa FNL-ungdomar kunde rentav tro att det alltid varit så.

Men kastar man en blick bakåt finner man att antiamerikanismen historiskt framför allt omfattades av den politiska högern, som under mellankrigstiden fortfarande var den nationella självkänslans och traditionella konservatismens parti. Man hade ännu inte slutit förbund med den till sin natur fosterlandslösa marknaden och även om de konservativa alltid har försvarat den privata äganderätten, lät man inte renapenningssynpunkter styra politiken. Kultur var inget som taxerades efter börskursen. Det gällde att värna europeisk tradition mot såväl demokratisk förflackning som kapitalistisk rovdraft.

Under hela artonhundratalet och första hälften av nittonhundratalet utkom en ström av böcker och stridsskrifter som från konservativa utgångspunkter beskriver Förenta staterna som sinnebild för den moderna tidens onda. Här finns naturligtvis standardverk som den franske aristokraten Alexis de Tocquevilles ofta citerade verk *Om demokratin i Amerika* (1835), som egentligen handlar mindre om Förenta staterna än om den demokratiska livsformens betydelse för människorna och hur den skulle kunna utvecklas i det gamla Europa. Långt före kapitalismens genombrott skärskådade Tocqueville den puritanska majoritetskonformism som senare även skulle bli ett europeiskt problem: "Jag känner inget land där det i allmänhet råder så lite andligt oberoende och så lite verklig diskussionsfrihet som i Förenta staterna."

Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche har i *Den glada vetenskapen*

(1881) några vassa formuleringar om "det andlösa jättet som blivit Den nya världens egentliga last" och Hoffmann von Fallersleben – mest känd som skapare av den tyska nationalhymnen "Deutschland über alles" – talade i en dikt ("Den nya världen") om "rövarandan" och "egennyttan" som råder i frihetens förlovade land. Så här lyder några karakteristiska rader i min fria översättning: "Därför kommer inget vin från dina rankor/ Och blommornas doft är ljum/ Inga fåglar hörs bakom din frihets skrankor/ Och poesin är död och stum." Dessa iakttagelser gjordes redan 1843 då antiamerikanismen varken var entydig eller fullt artikulerad.

För att förstå den senare misstron mot det moderna USA måste man ha klart för sig att Förenta staterna var ett europeiskt nybyggerland, en koloni där de som inte hade lyckats få en dräglig tillvaro i sina europeiska hemländer för första gången fick en möjlighet ("fair chance") att förverkliga sina personliga drömmar och framgångsvisioner. Under första hälften av artonhundratalet fick denna amerikanska vitalitet sitt uttryck i vad som brukar kallas pionjärandan. När allt kommer omkring var det frågan om en gigantisk kolonisering av ett omätligt område och utan mänsklig energi och djärvt mod skulle det knappast ha varit möjligt att ständigt öppna skog och prärie för odlarmödor och hela tiden flytta gränspåarna västerut mot Stilla havet.

O mpräriens vidder och nybyggarens frihetslängtan skrev den tyske indianboks-författaren Karl May en serie romaner som på sin tid blev mycket lästa (inte minst av Adolf Hitler) och är mycket tidstypiska i sin civilisationskritik. I dessa idealiserade berättelser är indianen ofta en ädel, rotbunden naturmänniska som kommer i konflikt med den vite mannens hänsynslösa nyföretagaranda. Men alla nybyggare är inte onda.

Redan Karl May skiljde mellan den strävsamma farmaren och den »

✱ För att förstå dagens misstro mot USA måste man komma ihåg att Förenta staterna var ett europeiskt nybyggerland där de som inte hade lyckats få en dräglig tillvaro i sina hemländer fick möjligheten att förverkliga sina drömmar och framgångsvisioner. FOTO: NORDICPHOTOS/SUPERSTOCK

profithungrige "yankeen" som hela tiden tittar på priset och är själva sinnebilderna av den förkastliga kapitalismen.

Hjälten Old Shatterhand är i flera avseenden ett tidigt exempel på en antiamerikanism. Framför allt för han en hård kamp mot den "västliga civilisationens olater". Dit räknas snikenhet och girighet men också uppkomlingens slöseri, hans ovana att ställa fram alltför hastigt förvärvade penningmassor för att visa omgivningen att han lyckats. När den konservativa högern och radikalkonservativa författare som Oswald Spengler eller Arthur Moeller van den Bruck, men även den unge Thomas Mann, senare på tjugotalet vände sig mot amerikaniseringen i Europa var det just den ekonomiska liberalismens följder på människans själ de hade för ögonen. Ingen av dem betvivlade att det individuella förvärvsbegäret och nyföretagarandan varit en förutsättning för koloniseringen av den amerikanska kontinenten.

Men om Förenta staterna under artonhundratalet gick i pionjärens tecken, så kom nittonhundratalet att behärskas av hänsynslösa börsspekulanter, korruption och en ekonomisk liberalism som slutligen helt undergrävdde den politiska friheten. För Thomas Mann gällde det att skydda det opolitiska, inre livet mot demokratins förflackning och likriktning; det var först senare som han blev en omvänd republikan. Ordet kultur blev för honom och många av mellankrigstidens konservativa en beteckning för det centraleuropeiska, tyska, och dit hörde främst föreställningen om ett verkligt folk och en verklig stat, en livets höghet och formernas finhet som fostrats under många generationer.

Den schablonartade bild av amerikaniseringens fasor som man får i de hundratals skrifter som cirkulerade på tjugotalet handlar, enkelt uttryckt, om hur de "männsliga rättigheternas och frihetens stamort på jorden" förvandlats från en liberal demokrati till en "plutokrati", en "dollardemokrati" där politiken och tidningarna underkastats penningens herravälde.

Bakom den vackra fasaden av en förebildlig demokratisk statsordning döljer sig i själva verket sextio rika familjer som genom "trustbildning" och "juridiska krokvägar" lyckats få både lagstiftning och förvaltning att fungera i de egna intressenas tjänst. Det finns en till kropp, klädsel och själ normaliserad typ av amerikan, och framför allt amerikanska; en blandning av mobb och snobb som förväxlat den europeiska nationalismen med dollarjakt och världsrekord och vill rasera allt som det gamla Europa har byggt upp. Även religionen, som ursprungligen präglades av nybyggarnas stränga puritanism, har förvandlats från en religiös plikt till tanklös söndagsunderhållning. Till och med kriget – som i Tyskland fick sin prägel av de preussiska officerarnas stränga livsuppfattning – hade bland New Yorks och Chicagos "parvenyer" förvandlats till en sport. När allt kommer omkring är cowboyen med revolvern i fickan ett amerikanskt påfund.

Till standardföreställningarna hör även kopplingen mellan antiamerikanism och antisemitism. Uncle Sam avporträtteras inte sällan som jude och ett stående tema är att de sextio familjer som påstås styra den amerikanska marknaden, även genom giftermål söker infiltrera den europeiska överklassen och furstehusen.

Även om dessa föreställningar kan avfärdas som ytliga fördomar så finns det några korn av sanning i dem. Varje amerikan är inte en tuggummituggande affärsman, men att kommersialism och konsumism liksom en betydande konformism utgör ett viktigt inslag i den amerikanska samhällsbilden kan ingen förneka. Likaså att mycket, inte bara skyskraporna och frihetsgudinnan, är visuellt tänkta, uppbyggda för att nå största möjliga publik och framgång.

När den norske författaren och Nobelpristagaren Knut Hamsun 1927 i *Dagens Nyheter* lade ut texten om USA var han angelägen om att fram-

hålla den amerikanska gästfriheten och öppenheten. Men ingen kan ta miste på att han i grunden är djupt skeptisk till både framstegstanken och kommersialiseringen: "Ni amerikaner tycks inte vara tillfreds med det lilla. Ni vill alltid ha mer... Men vad är framsteg? Att vi kan köra for- tare på vägarna? Nej, framsteg är kroppens nödvändiga vila och själens nödvändiga ro." Precis som Thomas Mann skiljer han mellan (amerikansk) civilisation och (europeisk) kultur och som så ofta hos Hamsun innehåller hans text en serie av olika tankar som alla på olika sätt vore värda att följa upp.

Vad Hamsun främst vänder sig emot är att det amerikanska livet är ekonomiskt inriktat och därför saknar djup, "patina", och detta så mycket mer som det på grund av sin korta historia saknar den europeiska tragiken, det stora ödet som i många århundraden fördjupat och präglat de västerländska folkens "själ".

Här upphöjs journalismen och filmen till tidens viktigaste uttryck, men den amerikanska kulturen saknar den moraliska tyngd, den prägel av inre nödvändighet och ansvar som ännu på tjugotalet gav den europeiska litteraturen dess resning. Där den inte är förtunnad och förflickad smakar den opportunism och spekulativ. "Marknaden" har blivit det allmänt vedertagna uttrycket för det som i Europa ännu var en bildningstradition. Reklamen styr även kulturen, pockar på uppmärksamhet till varje pris. Man tycks helt ha förlorat insikten om att det skulle vara frågan om något andligt.

Nu matas den europeiska kontinenten av världsframgångar och filmiska mästerverk på löpande band, riktiga underverk av teknisk färdighet och stämningsmakeri – och någonstans i detta överflöd sjunker den stora europeiska kulturen i sin grav.

Ungefär samtidigt slungade den tyske filosofen Oswald Spengler ut sin teori om västerlandets undergång, och hans bevisföring var så suggestiv att man lätt glömmer bort att den ofrivilligt också kom att liva de bruna bataljonernas steg. I hans bok *Jahre der Entscheidung* (Avgörande år), som utkom strax efter det nationalsocialistiska maktövertagandet, diskuteras även vad den "hundraprocentiga amerikanismen" är. Enligt Spengler är det ingen tillfällighet att amerikanen aldrig talar om stat och fädernesland, utan om "this country". När allt kommer omkring är det frågan om en "strövande befolkning av trappers som går på dollarjakt", fria och obundna av sådant som ståndsskrankor och traditioner, men också förgiftade av den egalitära framstegsmyten.

Framgång är alltings mått, men ve den som misslyckas. Fatigdom betraktas nästan som en synd, och därför ägnar det amerikanska samhället inte någon tanke åt att hjälpa eller skydda de ekonomiskt svaga. Konkurrens betraktas som en del av de mänskliga rättigheterna, men några sociala förpliktelser mot de värdlösa som krossats under kapplöpningens hjul har man inte i de mänskliga rättigheternas hemland.

Genomsnittssamerikanen känner enligt Spengler inte någon stat i Hegels mening. USA berömmar sig i stället om att vara landet där den duktigaste (*the selfmade man*) har ett till synes obegränsat område till sitt förfogande.

Men, skriver Spengler, "likheten med det bolsjevistiska Ryssland är mycket större än man tänker: samma oändliga vidder, som utesluta varje framgångsrikt angrepp av en motståndare och därmed upplevandet av en nationell fara, men som i följd därav icke heller tillåta uppkomsten av ett äkta politiskt tänkande".

Visserligen finns det inte något kommunistiskt parti i USA. Men det beror enligt Spengler bara på att den amerikanska nivelleringen ("en masseexistens som är normerad efter det undre genomsnittet") har berövat den amerikanske arbetaren hans klasstolthet och karaktär. Därför betraktar han sitt arbete som en ren funktion, "ett jobb". Det utesluter enligt Spengler inte att det i USA skulle finnas en nästan rysk form

av "statskapitalism", representerad av mängden av truster som motsvarar den ryska statsförvaltningen. Det är, sammanfattar Spengler, "den faustiska maktviljan, men överförd från det organiskt framväxna till det själlöst mekaniska. Dollarimperialismen, som behärskar hela Amerika ända till Santiago och Buenos Aires, liknar med sin inrangering av den politiska makten i ekonomiska tendenser precis den bolsjevistiska imperialismen."

Det som förenade alla konservativa kritiker av USA under mellankrigstiden var deras mardröm om det moderna samhällslivet. Det är tron på den starka staten eller politikens primat över penningen som går igen hos dagens globaliseringskritiker, även om de själva inte skulle acceptera en sådan beskrivning.

Vad de unisont vänder sig emot är de sociala orättvisorna och enformigheten på det andliga området: liggande mitt i en spindelväv av skenor tornar de nya städerna upp sig, människorna blir termiter, utlämnade åt kapitalismens konsumtionsnycker och konstfärdigheter som till förvillelse liknar varandra. Samma affärsskyltning och filmreklam syns i London och New York, Calcutta och Oslo, samma skandaler sätter sinnena i rörelse, samma klädmärken och bilar omger dem. Eller som den unga Weimarrepublikens tysk-judiske utrikesminister Walter Rathenau uttryckte det i sin bok *Nutidens väsen* (1918): "Aldrig voro under medeltiden två grannstäder i ett land - Nürnberg och Köln, Genua och Venedig - så i väsentliga avseenden lika varandra som idag London och Paris, New York och Berlin."

Tjugotalet var i själva verket den period då man för första gången på allvar kan tala om en amerikanisering i stor skala och särskilt tydligt blev det i Tyskland. Det slagna tyska folket fick nu uppleva hur wienervalsens trängdes undan av nyare melodier, teatern och modet följde ängsligt vad som gällde på Broadway, även filmen och litteraturen försökte i stället för rummet framhäva ytglansen.

Även sådana som tidigare drömt om "de obegränsade möjligheterernas land" betraktade nu den amerikanska individualismen som roten till den moderna tidens onda. Vänstermannen Karl Krauss talade ironiskt om "Ford-schritt" (efter "Fortschritt", framsteg) för att beskriva den kombination av ekonomism och puritanism som ansågs beteckna den amerikanska livshållningen.

Att beskriva övergången från den konservativa anti-amerikanismen till nationalsocialismens paroller om "judiskt världsherravälde" låter sig inte göras på detta begränsade utrymme och det var långtifrån alla radikalkonservativa som avvisade Förenta staterna. Arthur Moeller van den Bruck - mannen som skrev boken *Det tredje riket* - räknade USA, Tyskland och Ryssland till de unga, livsdugliga folken medan de gamla kulturationerna England och Frankrike hade historien bakom sig. Hans bok *Das Recht der jungen Völker* (1919) var i själva verket en vädjan till den amerikanske presidenten Wilson att därför avstå från alltför hårda skadeståndskrav mot tyskarna. Den trosvisshet som besjälade skalden Walt Whitmans diktning bars upp av en föreställning om Amerikas världshistoriska mission som - åtminstone i sina erövringsanspråk - påminner om den imperialistiska hänförelse som fyllde det tyska trettioåret.

Efter andra världskriget fanns det av naturliga skäl inte plats för någon anti-amerikanism från höger. Författaren Ernst von Salomon skrev med boken *Der Fragebogen* (1951) en svidande uppgörelse med de amerikanska "befriarna", men på det hela taget följde tyskarna i öst och väst lydigt sina nya läromästare i spåren. Marschallhjälpen och den politiska omskolningen efter andra världskriget bidrog väsentligt till att undanröja den gamla tyska föreställningen om en *Sonderweg* med udden riktad västerut. *

PER LANDIN är fil dr och kulturskribent på *Dagens Nyheter*.

Rara priser på Mormors böcker till Axess läsare

Björn Cederberg

KAMRAT SPION - OM SVERIGE I STASIARKIVEN

Dokumentärfilmaren och journalisten Björn Cederberg debuterar med en bok om den östtyska säkerhetspolisen Stasis verksamhet och förgreningar i Sverige. Fem års forskning i Stasiarkiven ligger till grund för boken och vi får en inblick i hur det gick till bakom »stängda dörrar» under det kalla kriget.

Boken är främst en både personlig och underhållande skildring av en tid, en plats och ett tillstånd. Läsaren bjuds på melankoliskt tonade porträtt av det här spionkrigets förlorare: havererade karriärer, grå fanatiker som förlorat både tron och maktinstrumenten, samt så kallade vanliga människor som sålt sin heder och sina vänner för en spottsyver.

PETER ENGLUND, DN

165:- + frakt 30:-

Eva Engström

ANDRÉE OCH MANNEN MED DE KÄRLEKSFULLA STENÖGONEN

Roman om författarens egna upplevelser med RW Fassbinder och den inre kretsen runt honom i slutet på 70-talet. Berättelsen är skriven på en utomordentligt vacker prosa som återger en spännande tid kring en stor stilbildande filmskapare. Efterordet innehåller en intervju med skådespelaren och författaren Eva Engström signerad Annika Sherwin på SR P1. Baksidestext av Stig Larsson.

håller en intervju med skådespelaren och författaren Eva Engström signerad Annika Sherwin på SR P1. Baksidestext av Stig Larsson.

140:- + frakt 30:-

Christer Themptander

BRAINSTORMING - TRETTIOTRE VYKORT I TIDEN

En bunt vassa och humoristiska vykort att fnissa och fundera över. Themptander har en omisskänlig och omistlig humor, svart men ändå lustfylld färgsprakande. Samhällssatir blandas med filosofiska grepp! Korten lämnar ingen människa oberörd. Titta noga, reagera och skicka vidare. Eller sätt upp dem på kylskåpet.

Allt samlat i en snygg presentbox klädd med Geltex och tryck i färg.

150:- + frakt 30:-

Marie Ericson

DUBBELNAMN OCH ROSETTER

I Marie Ericsons målningar möter vi henne i barn- och ungdomen, i situationer av oro och förväntan. Som på väg till den första skoldagen, i tryggheten och värmen i morfars trädgård, men också när hon möter vuxenvärldens nyckfulla och svårbegripliga makt-system. När flickan i bespisningsköen som bett om bara lite potatis, får tallriken full, medan pojken som bad om många, bara fick tre. Att med hjälp av Marie Ericsons målningar få dörrar öppnade i sitt eget minne, är en upplevelse av både sorg och glädje, som mötet med bra konst och poesi alltid är

bara lite potatis, får tallriken full, medan pojken som bad om många, bara fick tre. Att med hjälp av Marie Ericsons målningar få dörrar öppnade i sitt eget minne, är en upplevelse av både sorg och glädje, som mötet med bra konst och poesi alltid är

140:- + frakt 30:-

Maila din order till info@forlaget-mormor.se och ange namn och postadress samt kod: Axess.

(vid beställning av fler än en bok debiteras bara en frakt, dvs 30:-)

www.forlaget-mormor.se

**BOKFÖRLAGET
MORMOR**

Vårt behov av en syndabock

Antiamerikanismen har ökat under det nya århundradet. En förklaring är att många känner ambivalens inför den västerländska moderniteten. Dessutom är USA grundat på ideal som är svåra att förverkliga och därför inbjuder till kritik.

✱ PAUL HOLLANDER

Mitt intresse för antiamerikanismen har så att säga varit en biprodukt av mitt intresse för de politiska attityderna bland västerländska intellektuella. Ända sedan min första tid i västvärlden (sedan jag kommit från Ungern efter det krossade upproret 1956) levde jag uteslutande i akademiska miljöer; en kort tid i England och under resten av mitt liv i USA. Under dessa förhållanden var det omöjligt att inte uppmärksamma dessa attityder. Mitt intresse fick sitt första påtagliga uttryck i min bok från 1981, *Political Pilgrims*, en undersökning av benägenheten bland många av dessa intellektuella att missuppfatta och idealisera kommunistiska stater, från Sovjetunionen under Stalin till Maos Kina och Castros Kuba.

Jag förstod snart att deras böjelse för önsketänkande och deras motvilja mot värdarnas dimridåer (när de besökte dessa länder) hade sitt ursprung i en djupt känd besvikelse över deras egna, västerländska samhällen. Deras alienation var så djupgående att de var beredda att stödja och idealisera politiska system som delade deras fiendtlighet mot deras egna samhällen – och som händelsevis också sade sig driva ett program förment utformat för att avskaffa alla orättvisor, ojämlikheter och ofullkomligheter mänskligheten någonsin upplevt, samtidigt som man förbättrade människans natur radikalt genom att skapa "den nya socialistiska människan". Främlingskapet och de tillhörande politiska attityderna bland dessa västerländska intellektuella blev därmed min utgångspunkt för att studera antiamerikanismen, eftersom den senare har mycket gemensamt med dessa attityder, bland annat förkastandet av kapitalismen och västerländska politiska traditioner och institutioner som kom till uttryck i det amerikanska samhället. Men antiamerikanismen har förvisso även andra förklaringar, som nationalistisk förbittring, ekonomisk konkurrens och USA:s globala aktivitet, tillsammans med motvilja mot den modernitet som USA representerar.

Antiamerikanismen uppträdde för första gången i 1700-talets Euro-

pa och har ända fram till idag förblivit ett markant och välbefäst fenomen i många delar av världen. Efter Sovjetunionens sönderfall, och särskilt under det nya århundradet, har den ökat starkt och antagit nya och våldsamma former.

Paradoxalt nog existerar den nuvarande, globala antiamerikanismen sida vid sida med en fast beslutsamhet, bland miljoner människor över hela världen, att vinna tillträde till detta så ofta smutskastade land, samtidigt som miljontals människor anländer hit legalt eller illegalt, däribland 600 000 unga människor som förra året kom till landet på studentvisum.¹ Paradoxen kan förklaras antingen genom aldrig tidigare skådade nivåer av "falskt medvetande" bland dem som försöker komma in, eller genom möjligheten att mycket av det som ser ut som antiamerikanism i själva verket är en ambivalens som inte utesluter en önskan att leva i det här landet.

Antiamerikanismens manifestationer sträcker sig från de dunkla, snåriga, "postmodernistiska" förkastelsedomarna bland intellektuella till bloddrypande, välplanerade massmord begångna av islamistiska fanatiker. För de intellektuella är förkastandet ett oundgängligt inslag i deras förståelse av sig själva som rättfärdiga kritiker av orättvisa och ondska, som enligt dem representeras och främjas av USA. För mördarna är våldet knutet till löften om stora, utomvärldsliga belöningar, ingenting mindre än inträde i ett fantiserat paradys. Båda grupperna, de sekulära och de religiösa, hämtar sin näring dels ur känslor av hat, dels ur lusten i att ha identifierat den främsta källan till det onda i denna värld och ha vidtagit vissa åtgärder mot den. En slående illustration av den direkta kopplingen mellan den religiösa glöden och mordiskt beteende gavs av en beväpnad man i Jordanien, som sköt "åtminstone femton kulor mot en grupp [västerländska turister] medan han ropade 'Allahu akbar', det vill säga 'Gud är stor'". Vid University of North Carolina i USA hyrde en person född i Iran en jeep i det

✧ Enligt Jean Baudrillard är USA "det enda land där kvantitet kan hyllas ogenerat, där allt mänskligt är artificiellt."

FOTO: NORDICPHOTOS/SUPERSTOCK

uttryckliga syftet att "vidta något slags vedergällningsaktion" mot USA genom att köra över så många han kunde i en grupp studenter: "han sade sig vara besviken över att det inte var fler människor i ... gruppen ... han berättade för polisen ... att han hyrt det fyrhjulsdrivna fordonet för att kunna göra så stor skada som möjligt. Till domaren sade han att 'han var tacksam för möjligheten att göra Allahs vilja'."² Det är tydligt att människor finner stor tillfredsställelse i känslan av rättfärdigt hat och den lidelsefulla retorik eller de våldsamma handlingar den inspirerar.

Vi kan och måste skilja den nyktra och rationella kritiken av USA – av dess utrikespolitik, inrikes institutioner, sociala seder eller kultur-

produkter – från antiamerikanismen. Man kan vara kritisk mot många aspekter av det amerikanska samhället eller mot USA:s utrikespolitik utan att vara antiamerikansk. Etiketten antiamerikanism måste reserveras för attityder och åsikter som har en irrationell eller inte fullt rationell kärna eller komponent och som livnär sig på impulsen att peka ut en syndabock. Antiamerikanismen uppfattar USA som ett historiskt unikt förkroppsligande av ondska och korruption och håller landet ansvarigt för krig, global fattigdom, miljöförstöring, kapitalistisk exploatering, rasism, sexism, ojämlikheter av alla slag och förvridande av människans natur.

»

Böjelsen att peka ut en syndabock är universell och tidlös, som en åter spegling av viljan att hålla andra – individer, grupper, sociala eller politiska institutioner – ansvariga för olika missförhållanden. Människor har en markant böjelse att inte ta ansvar för sina egna handlingar och attityder när de får obehagliga konsekvenser. Inte heller räcker det att skylta sina egna (eller den egna gruppens) misslyckanden eller missöden på otur, opersonliga samhällskrafter eller genetiska faktorer. Det är mycket mer tilltalande att leta upp specifika personer eller grupper, eller någon personifierad abstraktion, mot vilken man kan rikta en direkt och lustfylld anklagelse.³

Att peka ut det onda eller människor som gör det onda erbjuder dessutom den kvasiandliga tillfredsställelsen att känna att det finns ett ordnat och meningsfullt moraliskt universum där det goda utan vidare kan skiljas skarpt från det onda. Lika tillfredsställande är övertygelsen att när ondskan blivit tydligt definierad och identifierad, så kan den krossas utan tvekan eller ånger. De flesta människor hyser en stark motvilja mot moralisk relativism, och det gäller även dem som bekänner sig till den, främst intellektuella (i vår tid så kallade postmodernister), vilkas uppfattningar och åsikter vid närmare granskning likaså uppvisar ett starkt inslag av moraliskt fördömande.

Det är ibland svårt att skilja antiamerikanism från välgrundad kritik och klagomål, eftersom det senare kan ge upphov till det förra: berättigad kritik kan kombineras med eller kulminera i urskillningslös fientlighet och svepande fördömanden. Det innebär att även de mest förbittrade anti-amerikaner kan ha rätt i fråga om vissa punkter i sina anklagelser, utan att det berättigar de övergripande slutsatser, det lidelsefulla och onyanserade förkastande de leds till, eller som de redan från början omfattar.

I min första bok i ämnet hävdade jag att

Antiamerikanism [är] ... en fientlig syn på det amerikanska samhället och dess kultur; den rymmer vanligen ... en överdriven uppfattning om amerikanska institutioners och värderingars brister och misslyckanden; den innebär eller leder också till en orealistisk och uppskruvad syn på (det amerikanska) samhällssystemets ansvar för enskilda gruppers och individers problem och svårigheter ... antiamerikanism är mer än en kritisk tendens... Den innebär vanligen en inställning, en fritt svävande fientlighet eller motvilja som hämtar näring ur många källor, förutom USA:s skönjbara tillkortakommanden ... [den är] ett reflexartat nedvärderande av det amerikanska samhället.⁴

En stort antal missförhållanden – verkliga, upplevda eller helt inbillade – stimulerar antiamerikanismen. Den kan vara en reaktion både på vad USA gör, dess politik och hållning, och på vad USA representerar och symboliserar. För att förstå antiamerikanismen krävs därför två olika perspektiv och undersökningsvägar: det ena är sociologiskt och historiskt och försöker belysa vad USA står för, vilken politik man bedriver i världen idag och vilken effekt denna politik har på nationer, politiska rörelser och olika etniska eller religiösa grupper. Det andra, psykologiska perspektivet fokuserar på den roll som spelas av hat och syndabockstänkande; varför denna känsla är så tillfredsställande och hur dess måltavlor väljs ut vid olika tidpunkter i olika samhällen.

Antiamerikanismen uppfattas allmänt som något riktat mot USA från utlandet, men den är lätt att påträffa även i det amerikanska samhället, omfattad av amerikaner, främst av intellektuella. Uttryck för antiamerikanism utomlands och i hemlandet influerar, förstärker och legitimerar varandra. Inhemskas antiamerikaner finner tröst och stöd i fördömanden och fientlighet utomlands, som ytterligare bevis på det moraliska förfallet i deras samhälle och bland dess härskande elit; motstånd-

dare utomlands är lika ivriga att ta fasta på de inföddas fördömanden, vilka ses som en ovedersäglig, definitiv bekräftelse på deras egna övertygelser. Så är till exempel fallet när Howard Zinns *Young People's History of the United States* blir (som den blev) "den enda text som ... studenter uppmanas läsa för att lära sig något om vårt land", som en tidigare amerikansk Fulbrightföreläsare i Gaza rapporterade. Zinn själv medgav att hans avsikt var att "unga människor skulle förstå att vårt ... land ... har tagits över av människor utan respekt för mänskliga rättigheter eller konstitutionella friheter... Vårt lands historia är, som jag framhåller i min bok, en kamp mot företagens rövarbaroner och krigshetsare..."⁵ Det lär inte vara många, här hemma eller utomlands, som förmår läsa en sådan bok utan att dra slutsatsen att det amerikanska samhället ständigt misslyckats med att leva upp till sina ideal, att dess elit varit alldeles ovanligt korrupta och fördärvade och att det är ett av det mest represiva och orättvisa samhällen som någonsin existerat. Ett annat välkänt exempel på sammanstrålning av inhemsk och utrikes antiamerikanism har man i det entusiastiska europeiska mottagandet av Michael Moores filmer och böcker, som alla framställer det amerikanska samhället och USA:s utrikespolitik i synnerligen dålig dager.

Den europeiska antiamerikanismen, även om den är ett ärevärdigt fenomen bland elitgrupper, har på senare år blivit långt mer utbredd, delvis stimulerad av försöken att skapa en mer sammanhållen och enhetlig europeisk identitet och politisk entitet, försök som hämtar styrka ur antiamerikanismens samlande kraft.

Harold Pinter utomlands och Noam Chomsky i USA exemplifierar antiamerikanismens mest genuina och renodlade strömningar, tillsammans med Günter Grass, Gore Vidal, Carlos Fuentes och den nu bortgångne Edward Said. Pinter sade, vid mottagandet av Nobelpriset: "USA:s brottslighet har varit systematisk, konstant, brutal och skningslös, men det är bara ett fåtal personer som egentligen har talat om den." Med tanke på alla fördömanden av USA på senare år menade han förmodligen att han inte fann dem tillräckligt hätska. Han tillade: "Det [USA] har utövat en absolut klinisk maktmanipulation över hela världen, samtidigt som det utgett sig för att vara en kraft i det universella godes tjänst" [min kursivering]. Här åberopas konspirationstemat, för att uppnå större effekt.

Den nu bortgångne Jean Baudrillard, den berömda franske filosofen, såg i det amerikanska samhället "en värld som fullständigt ruttnat bort i rikedom, makt, senilitet, likgiltighet, puritanism ... fattigdom och slöseri ... teknologisk futilitet och meningslöst våld ... det enda land där kvantitet kan hyllas ogenerat ... där allt mänskligt är artificiellt".⁷

Chomskys antiamerikanism utmärker sig både genom sin särskilda häftighet och varaktighet och genom hans polemiska stil som alltid låter förstå att hans teser är självklara och att bara svagsinta eller totalt fördärvade personer kan tänkas ifrågasätta dem. År 1966 skrev han: "[De amerikanska] skolorna är den första övningsplatsen för de trupper som skall genomdriva den rådande ordningens förtäckta, ändlösa terror under de kommande åren ... för de tekniker som skall utveckla medlen för den amerikanska maktutvidgningen; för de intellektuella man förlitar sig på ... för ett ideologiskt rättfärdigande av denna speciella form av barbari."⁸

Han skrev också att "i jämförelse med de förhållanden som genomdrivs genom USA:s tyranni och våld var Östeuropa under ryskt herravälde närmast ett paradiset".⁹ Gore Vidal hävdade att "De väldiga fysiska skador Usama och hans kumpaner åsamkade oss ... är ingenting jämfört med detta knockoutslag mot våra försvinnande rättigheter – Antiterroristlagen från 1996."

Han menade också att svepskålen för "USA:s oupphörliga våld mot resten av världen ... rentav kunde ha fått Hitler att bli betänksam."¹⁰

Lewis Lapham, välkänd amerikansk journalist och under lång tid redaktör på *Harper's Magazine*, kom till slutsatsen att

våra välbärgade klasser i villaförorterna har anammat den lära som förmedlas till de blivande seriemördare som stiger i graderna vid West Point och Harvard Business School: tyck och tänk vad man säger åt dig att tycka och tänka ... vi har välsignats med ett borgerskap som kommer att välkomna fascismen... Man behöver inte skicka efter Gestapo eller NKVD... Vi behöver inte sätta munkavle på pressen eller ta kontroll över radiostationerna. Människor som tränats i företagsvärldens tankestil ... har inte längre något behov av yttrandefrihet... Vilka kunde vara bättre lämpade än amerikanerna att gå i spetsen för den fascistiska renässansen..."

Som vissa av dessa kommentarer visar postulerar den antiamerikanska retoriken ofta en moralisk likvärdighet mellan USA och någon obestridligt motståndande företeelse som Nazityskland, Sovjetunionens NKVD eller islamistiska terrorister.

Antiamerikanismen bland privilegierade och framstående amerikaner – akademiska stjärnor, kändisunderhållare, ledande journalister och vissa mycket rika människor – är mer förbryllande än motsvarande attityder utomlands, som ofta har mer påtagliga historiska källor, som till exempel den nationalistiska förbittringen i flera latinamerikanska länder. En stor del av den inhemska antiamerikanismen är en rest av övertygelser och attityder från 1960- och tidigt 70-tal, vilka har levt kvar hos många av dem som växte upp under denna period och under sin college-tid deltog i (eller influerades av) proteströrelsen. I denna grupp förenas den radikalt samhällskritiska inställningen med en nostalgisk längtan till den egna ungdomstiden och tendensen att retrospektivt överdriva ungdomens osjälvskhet och idealism. Bland dessa generationer av bildade amerikaner finns också övertygelsen att den personliga och den politiska sfären knappast kan skiljas åt, det vill säga att rötterna till personliga problem kan återfinnas i och skyllas på samhället.¹² Detta är en attityd som växer fram ur vad Robert Hughes kallat "klagomålskulturen" (titeln på hans bok från 1993, *The Culture of Complaint*). Idealistiska amerikaners förkastande av det amerikanska samhället har också ofta sitt ursprung i de höga förväntningar som detta samhälle skapat, ända sedan sina tidigaste dagar, förväntningar som lätt sviks.

Flera olika samverkande förklaringar av antiamerikanismen kan ges, vissa av dem av gammalt datum, andra färskare. Som den enda supermakten i världen idag förenar USA en global militär, politisk, ekonomisk och kulturell närvaro och självskhet som ofrånkomligen väcker misstänksamhet och fiendlighet. USA är också det ledande kapitalistiska landet, lätt att associera med girighet, profithunger, hänsynslös konkurrens, ojämlikhet och fixering vid det materiella. Den långtifrån beundransvärda masskultur som USA så framgångsrikt exporterar klandras inte utan skäl för att bidra till att undergräva traditionella värderingar och levnadssätt, men dess amerikanska upphovsmän är inte ansvariga för dess världsomspännande popularitet.

Den nuvarande presidentens personlighet och politik har också bidragit starkt till fiendliga attityder, utomlands och inrikes, genom att förkroppsliga negativa stereotyper av den ytlige, ociviliserade, aggressiva och självgode amerikanen. Ur ett mer sakligt perspektiv har han hållits ansvarig för ett kostsamt och impopulärt krig, och han anses mena att den fria marknaden kan lösa alla sociala och ekonomiska problem; han tycks också likgiltig inför den omfattande och växande sociala ojämlikheten i det amerikanska samhället, liksom inför miljöproblemen.

En annan anledning till att antiamerikanismen ökat på senare tid är att den smält samman med antiisraeliska (kanske också antisemitiska)

stämningar i den arabiska och muslimska världen, där man hatar USA både som en beskyddare av Israel och som förkroppsligande av moderniteten. Den senare avskys med utomordentlig moralisk glöd och har stimulerat det islamistiska religiösa återuppvaknandet, som också hämtat näring ur bitterheten över oförmågan att knyta moderniseringen till socio-ekonomiska förbättringar.

Förknippandet av USA med modernisering och västerländska impulser är förmodligen den viktigaste och varaktigaste källan till antiamerikanism. Till moderniseringens oönskade och impopulära sidoeffekter hör lokala gemenskapers sönderfall, försvagande av familjelivet, ökande social isolering, opersonlighet och anonymitet, sociala problem som ungdomsbrottslighet, kriminalitet, drog- och alkoholmissbruk, svårigheter för äldre människor, miljöförstöring, försvagandet eller upplösningen av tidigare självklara övertygelser som gjorde världen meningsfull och bidrog till social sammanhållning och ordning.

Slutligen har vi det historiska faktum att USA, till skillnad från de flesta länder, är grundat på ideal och strävanden som är svåra att förverkliga. Både utomlands och inrikes bedöms USA därför inte bara utifrån sin faktiska politik och sina särdrag, sina misslyckanden och prestationer, utan också mot bakgrund av de stora förväntningar man själv skapat. I ljuset av dessa förväntningar förstoras felsteg och brister så att de väcker långt större fiendlighet och ilska än i andra samhällssystem som är mer anspråkslösa i sina strävanden.

Med tanke på den utbredda ambivalensen inför moderniteten, syndabockstänkandets universalitet liksom de faktiska misstagen i USA:s utrikespolitik och det amerikanska samhällets ständigt framhållna brister, lär antiamerikanismen inte försvinna under överskådlig framtid. *

ÖVERSÄTTNING JIM JAKOBSSON

PAUL HOLLANDER har som professor i sociologi undervisat vid bland annat Harvard och Princeton. Han är författare till en rad böcker, bland annat *Political Pilgrims* (1981) och *The End of Commitment: Intellectuals, Revolutionaries and Political Modernity* (2006).

Noter:

- Enligt en rapport på nyheterna i National Public Television, 26 juni 2007.
- Suha Maayeh, "Gunman Kills British Man and Wounds 6 in Jordan", *New York Times*, 5 september 2006; Brenda Goodman, "Defendant Offers Details of Jeep Attack at University", *New York Times*, 8 mars, 2006.
- Aldous Huxley gjorde en briljant analys av den roll som sådana personifierade abstraktioner spelar i politiskt beteende och konflikter. Se "Words and Behavior" i hans *Collected Essays* (New York, 1953).
- Paul Hollander, *Anti-Americanism: Irrational and Rational* (New Brunswick NJ, 1995), s. XIII–XIV, 7.
- Brev av Kevin Lewis och Howard Zinn i *New York Times Book Review*, 1 juli, 2007, s. 5.
- Sarah Lyall, "Playwright Takes a Prize and a Jab at the U.S.", *New York Times*, 8 december, 2005.
- Jean Baudrillard, *America* (London/New York, 1988), s. 7, 23, 66.
- Noam Chomsky, "Some Thoughts on Intellectuals and the Schools", *Harvard Educational Review*, No. 4, 1966, s. 485.
- Citerat i Alexander Cockburn, *The Golden Age is Us* (London, 1995), s. 149.
- Gore Vidal, *Perpetual War for Perpetual Peace* (New York, 2002), s. 20–22, 25.
- Lewis H. Lapham, "We Now Live in a Fascist State", *Harper's Magazine*, oktober 2005.
- För en analys se "The Roots of American Alienation and Rejection of the Prevailing American Society", i David M. Potter, *History and American Society* (New York, 1973).

Västvärlden enligt resten av världen

Enligt occidentalisterna är västerlänningar mekaniska och har förlorat kontakten med sina rötter. Det är lätt att avfärda detta som endast ett uttryck för mindervärdeskomplex. På senare tid har det dock visat sig att det finns all anledning att ta dessa föreställningar på allvar.

✱ AVISHAI MARGALIT

Occidentalism är ett otäckt ord. Den är en bild av väst i dess fienders ögon. Geografiskt sett finns fienderna överallt. De viktigaste förmedlarna av den occidentalistiska bilden kommer i själva verket från väst. Vissa element i deras bild verkar stämma. Det finns åtskilligt i väst som är otäckt. Västerländsk kolonialism och västerländsk imperialism är bara två framträdande otäcka drag i väst. Men occidentalismen är inte en bild av en otäck verklighet, utan en otäck bild – det vill säga moraliskt otäckt. Den rymmer avhumaniserande drag som gör västerlänningar till maskinliknande varelser, varelser utan själ.

De två termerna kultur och civilisation kommer båda från latinet, men är knutna till två olika associationsfält som har sin betydelse för den romantiska framställningen av kontrasten mellan kultur och civilisation. Termen "kultur" betydde ursprungligen kultivering av jorden, och tänks fortfarande rymma den organiska innebörden genom att konnotera livets djupt rotade kreativa kraft. I kontrast till detta är termen "civilisation" knuten till idén om staden, och vidare till idéerna om något som är artificiellt, ytligt, kallt, mekaniskt, abstrakt och schematiskt.

För Spengler, som lade stor vikt vid distinktionen mellan kultur och civilisation, är civilisation tecknet på kulturens sönderfall, som dess sista och ruttnande stadium. Enligt Spengler befinner sig Västerlandet nu i denna avslutande fas. Enligt Coleridge och Matthew Arnold tillhandahåller kulturen de moraliska villkoren för vår tillvaro, medan civilisationen ger oss blotta konventioner. Kulturen tillhandahåller etik, civilisationen bara etikett.

Min tes är att den förmodade kampen mellan kultur och civilisation, som jag betraktar som en skapelse av en överhettad fantasi snarare än en beskrivning av något verkligt, går mycket bra ihop med den occidentalistiska bilden, som en bild av ett västerland som i bästa fall har civilisation men ingen kultur.

Den västerländska staden är en korrupt och korrupperande plats. Pengar och girighet är de krafter som driver den. Man behövde bara se talibanernas landsbygdsarmé gå in i Kabuls dammiga stad, som i deras ögon framstod som glänsande och glittrig, för att förstå vilket rättfärdigt raseri denna "västerländska" stad väckte hos dem. Och man behövde bara se de röda khmerernas traskladda bondearmé gå in i den strålande och glimrande staden Phnom Penh och få ett Savonarola-liknande anfall av mordisk "reningsiver", för att förstå vilken vansinnig bild av den korrupperande staden som dessa unga män hade.

Staden, särskilt forna dagars koloniala stad mättad med västerländska tillbehör, väcker ett måttlöst raseri hos occidentalisterna. Historien om den arroganta, korrupperande staden, dränkt i tygellöst sexuellt beteende, är i det närmaste tidlös. Det räcker att läsa den fina gamla Bibeln för att förstå vilken religiös effekt det otuktiga Babylon hade på de rättrognas rena själar. Namnet Babylons verkliga etymologi är sannolikt "Gudsporten" (eller "Porten till Gud"), ungefär som innebörden av det arabiska uttrycket *Babb Allah*. Men Bibeln själv ger en folketymologi som i hög grad är i den samtida occidentalismens anda. Babylon är i Bibeln av samma rot som det hebreiska ordet för att blanda (BLL). Storstaden är inte en ren plats, utan en hybrid av folkgrupper och språk.

Den bibliska berättelsen om grundandet av Babylon (*Genesis*, kapitel 11), som förvandlades till en arrogant huvudstad för många forntida supermakter, kunde tjäna som occidentalismens ursprungsmyt. En gång i tiden rådde harmoni i världen och mänskligheten hade ett enda språk med en enda betydelse. Sedan samlades mänskligheten i en dal i landet Shinar och grundade i en förskräcklig akt av hybris *megapolis*, storstaden. "Låt oss bygga en stad åt oss och ett torn, vars spets räcker upp i himmelen, och så göra oss ett namn." (*Genesis* 11:4) Gud såg denna hybris som en utmaning mot sitt välde. Han gjorde slut på det harmonis-

✧ **Västerlandet har, enligt occidentalisterna, ersatt Gud med materialism.**

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV GUJE ENGSTRÖM

ka tillstånd som hade sitt uttryck i det enda språket: han blandade (samma) människornas språk för att skapa många olika språk och skingrade mänskligheten över jordens yta. Genom Babels torn som en symbol för hybris förvandlades Babylon i de monoteistiska religionernas religiösa fantasi till ett "avgudaland" och en symbol för en ondskefull, arrogant och förtryckande supermakt som försökte spela Gud. Babylon är, med Nya Testamentets uttryckssätt, den stora skökan, den "stora stad som härskar över jordens kungar".

De religiösa föreställningar som livnär den occidentalistiska bilden av den västerländska megastaden finns alla med i denna berättelse: arrogans, en blandad befolkning, en symbol för makter som konkurrerar med Guds välde, sexuell promiskuitet — staden som den stora skökan — och dekadent lyx. Guds hämnd, som *Psaltaren* (kapitel 2) säger oss, måste komma. "Ty Herren Sebaot har bestämt en dag med dom över

allt som är övermodigt och stolt ... över alla stolta torn..." (*Jesaja* 2:12, 14). Mycket vatten har flutit under Eufrats broar sedan dessa bibliska ord uttalades. Men den religiösa skräcken inför imperiestaden, ett säte för makten med tornen som sina emblem, sträcker sig direkt från dessa verser till Mohammed Atta på väg att krascha det kapade planet in i ett av World Trade-tornen i New York City. Atta hade sitt eget skriftliga stöd med allusioner till Babylon: "Han älskar förvisso ej de högmåda... Allah lyfte deras byggnader från grunden, så att taket instörtade över dem ovanifrån" (*Koranen* 16:25, 28).

Min poäng är att även om occidentalismen är en modern bild så är vissa drag i den lika gamla som Bibeln. Den avgudadyrkande staden är ett av dem. Det kan vara Babylon med dess rebelliska torn eller det kan vara New York med dess tvillingtorn. Det räcker att se på Usama bin Ladin som, bland annat, är en stor anhängare av läran om civilisatio- »

nernas kamp. "Den västerländska civilisationens värden under ledning av Amerika har förstörts; dessa väldiga symboliska torn som talar om frihet, mänskliga rättigheter och humanitet har förstörts. De har gått upp i rök." Det är inte tornet som en fallisk symbol som måste förklaras, utan snarare tornet som en symbol inom occidentalismens politiska teologi.

Occidentalismen är ett modernt fenomen. Som en medveten ideologi kan den spåras tillbaka till 1800-talets slavofila rörelse i Ryssland. Men som jag redan sagt är vissa viktiga drag i denna bild lika gamla som den hebreiska bibeln. Detta var poängen med att föra in något så arkaiskt som Babylon i vår diskussion. Dialektiken mellan gammalt och nytt i den occidentalistiska bilden blir ännu klarare i ett relaterat ämne, nämligen den religiösa synen på Västerlandet som avgudadyrkan. Denna syn utgör verkligen ett originellt bidrag från den politiska islam till den moderna occidentalismen. Resten av bilden kommer, som jag redan antytt, främst från Västerlandet självt. På grund av det religiösa elementets aktuella politiska betydelse i den occidentalistiska bilden, ska jag utveckla detta närmare, på bekostnad av occidentalismens övriga inslag.

Den yttersta religiösa synden i den hebreiska bibeln är avgudadyrkan. Avgudadyrkan är en syndfull villfarelse som påverkar varje aspekt av livet. Villfarelsen består i att tillskriva lägre stående entiteter, eller icke-entiteter, det yttersta värde som endast Gud förtjänar. Avgudadyrkan har två innebörder: att dyrka fel gud eller att dyrka rätt gud på fel sätt. När man läser berättelsen om den gyllene kalven i Bibeln är det oklart om denna synd är ett exempel på dyrkan av fel gud, det vill säga kalven, eller om det är en dyrkan av rätt gud på fel sätt, nämligen genom en opassande framställning av honom. Med dyrkan menar jag att företa sig ett ritualistiskt uttryck för vördnad gentemot det som tillmätts högsta värde. Att dyrka rätt gud på fel sätt är en rebellisk handling mot den allsmäktige, men det är inte lika illa som att dyrka fel gud.

Nu finns det en form av avgudadyrkan som ligger mellan att dyrka rätt gud på fel sätt och att dyrka fel gud, nämligen att foga en avgud som partner till den rätta guden. Denna idé om att foga partners till Gud är det gamla islamiska begreppet om avgudadyrkan. De arabiska ländernas folk dyrkade förvisso Allah, men de dyrkade inte Allah allena: till sin gudavärld fogade de andra gudar som troddes hjälpa Allah. I *jahilyyya*, tillståndet före islams uppkomst, fanns ingen stor myt som kunde kombinera alla avgudar i en enda hierarkiskt ordnad gudavärld, och även om Allah erkändes som den högste guden, gjorde det faktum att Han hade hjälpande partners (*shuraka*) att partnerskapet (*shirk*) förvandlades till avgudadyrkan. Detta är den huvudsakliga innebörd av avgudadyrkan som erkänns inom islam.

De arabiska ländernas folk hade möjlighet att veta bättre, till och med före Muhammed. Koranen erkänner kategorin icke anslutna monoteister (*hanif*), men sådana fanns det få av. Vad Muhammed fann när han kom in på scenen var avgudadyrkan, vilket han betraktade som ett tillstånd av barbari i ordets starka bemärkelse, det vill säga han menade sig stå inför vildar. Att vara okunnig om sanningen att det finns en enda gud är liktydigt med barbari. Detta är den fundamentala insikt som gör det möjligt att uppställa ett villkor för mänskligt liv: kravet på att göra det som är rätt och avstå från det som är fel. Utan att erkänna Gud som den enda källan till rätt och fel har det ingen mening att kräva det rätta och förbjuda det felaktiga, och utan detta lever man inte ett människovärdigt liv. Att vara en barbar är att inte vara fullt mänskligt.

Det finns starka judiska paralleller till idén om avgudadyrkan som ett tillstånd av yttersta barbari. Skälet till att jag inte uppehåller mig vid judendomen har att göra med antal. Om man ser till antalet troende är judendom inte mer än en sekt, och långtifrån en världsreligion som på allvar förmår påverka världens skeenden. Islam är definitivt en världs-

religion: en av sex eller sju människor i vår värld är muslim. Under lång tid verkade det som om idén om barbari (*jahilyyya*) var en idé som både hörde till och handlade om det förflutna, en idé som förlorat sin forna suggestiva kraft. Detsamma tycktes inte vara fallet beträffande föreställningen om heligt krig (*jihad*).

Med den politiska islamismens förstärkning bevittnar vi en förstärkning av *jihad* både som idé och som praktik. Det har blivit det centrala, väsentligen kontroversiella begreppet inom islam. Av apologetiska islamister används det som en idé om en rent andlig kamp, av islamofober som uttryck för det inneboende våldet i spridningen av islam med svärdet — eller snarare med sprängämnesbälten. Det som intresserar mig här är emellertid inte *jihad* utan occidentalismen, och denna är numera knuten till återupptagandet och frambesvärjandet av begreppet *jahilyyya*, förstätt med syftning på Västerlandets avgudadyrkande barbari. Enligt detta synsätt är väst nu i färd med att sprida *jahilyyya* genom västerländsk imperialism och kolonialism, liksom man förr i tiden spred könssjukdomar till den islamiska världen.

Den tanke som utvecklats av islamiska politiska ideologer som Maududi i Pakistan, Taleqani i Iran och kanske framför allt Qutb i Egypten, är att vi lever i en tid av vad de kallar "det nya *jahilyyya*", som är värre än det barbari Muhammed hade att bekämpa. Dagens avgudadyrkan backas förvisso upp av starkare krafter än i det förflutna: det avgudadyrkande USA är starkare än den avgudadyrkande stammen Quraish. Men det är inte skälet till att barbariet är värre. Karaktären av den avgudadyrkan som Amerika nu sprider i den islamiska världen är värre än avgudadyrkan bland Quraish eftersom det inte rör sig om den relativt milda formen av avgudadyrkan, partnerskapet, utan om den avgudadyrkan som består i att ersätta den sanna Guden med materialismens korrumpierande avgud.

Det nya *jahilyyya*s anklagelse mot den västerländska materialismen är inte bara att den är en vilsegången form av liv i avsaknad av andlighet — det är inget nytt med att rikta en sådan anklagelse mot väst i allmänhet och USA i synnerhet. Det som är nytt här är att se detta som den yttersta religiösa anklagelsen, med hela den nedvärderande kraft som termen *jahilyyya* bär på i den religiösa kontexten.

Marx använde ofta fetischismen som bild för att beskriva olika aspekter av Västerlandets kapitalistiska system. Bland annat tillskrev han inga andra än sina judiska fränder dyrkan av avguden Mammon. Men oavsett vilken retorisk kraft detta grepp må ha haft i Marx skrifter så var det tydligt att det inte var bokstavligen menat. I den nuvarande politiska islam däremot är idén om det nya *jahilyyya* avsedd att förstås bokstavligen, med alla de politiska och religiösa implikationer som hör till — i synnerhet befallningen att rätta det felaktiga i *jahilyyya* genom att utplåna det fullständigt. Detta är mer än tuff retorik. Vad dessa människor syftar till är inte bara att sprida islam till Västerlandet, utan att utplåna det avgudadyrkande väst från den islamiska världen. Detta är inte ett omöjligt politiskt projekt. Genom att underblåsas av en religiös occidentalistisk bild av väst som källan till det nya *jahilyyya* har detta projekt potentialen att bli en genuint revolutionär ideologi.

Under andra halvan av 1800-talet rådde terrorismskräck i Europa och USA. I fokus för anarkistiska våldshandlingar i Västereuropa låg Paris. Mellan 1882 och 1884 ägde elva dynamitexplosioner rum som dödade sammanlagt nio människor. Verkan av dessa explosioner blåstes upp bortom alla rimliga proportioner.

Fixeringen vid anarkistisk terrorism var verklig och intensiv. Dessa sporadiska våldshandlingar riktade mot "staten" och "det respektabla borgerskapet", hur skandalösa och välrapporterade de än var, hade ingen större samhällsrelevans — och än mindre någon chans att lyckas kullkasta staten och dess institutioner. I sin dräpliga roman *Anarkisten* ger Joseph Conrad en glimt av det fäfänga tänkesättet bland den tidens

västeuropeiska terrorister. Nu tror man kanske att det som vid denna tid hände i Ryssland inte var mycket annorlunda, och att Dostojevskijs *Onda andar* bara var ett förspel till Conrad. Men i Ryssland under 1800-talet och i än högre grad i Ryssland vid början av 1900-talet var terrorismen ett symptom på något långt viktigare. På sätt och vis var terrorismen en rökridå för detta långt viktigare fenomen, det vill säga revolutionen. Det kan hända att det för människor i väst idag är terrorismen som är det verkliga problemet, men för många andra är problemet inte terrorismen som sådan utan den bakomliggande revolutionära potentialen, ungefär som fallet var i Ryssland. I Ryssland vid denna tid rådde vad Lenin kallade en revolutionär situation. Förvisso är det fråga om efterklokhet när man talar om en revolutionär situation i Ryssland, eftersom vi vet att en revolution verkligen ägde rum. Det är naturligtvis mycket svårt att upptäcka och diagnosticera en revolutionär situation innan de omvälvande händelserna ägt rum.

Baader-Meinhof-ligan hade en ganska märklig och intelligent medlem vid namn Horst Mahler. Idag tror jag att han hör hemma någonstans i den tyska extremhögerns dimmiga utkanter. Hans idé var att ingen kan veta vilka samhällsförhållanden som utgör en revolutionär situation. Om man har bestämt sig för att åstadkomma en revolution måste man under alla förhållanden försöka driva fram den genom terrorism, det vill säga "propaganda genom handling". Endast handlingarnas framgång kan visa att de sociala och ekonomiska förhållandena verkligen var mogna för revolution. Lenin försökte göra något mer än så. Han försökte diagnosticera symptomen på en revolutionär situation *före* handlingen och som villkor för handling. Han menade att revolutionära situationer, i kontrast till vad konventionella marxister ansåg, rymmer starka subjektiva inslag som har att göra med de berörda människornas medvetande, utöver den objektiva ekonomiska situationen. Grovt uttryckt måste situationen vara sådan att massorna inte längre står ut med härskarna och härskarna inte förmår härska.

Både Che Guevara och Usama bin Ladin blev endimensionella massmediala ikoner: bruna själfulla ögon och ett ickeborgerligt skägg. Men under inflytande av långt bättre tänkare än de själva (i Guevaras fall Debray och i bin Ladins Zawahiri) planerade de båda en revolution till förmån för de förtryckta. Högst olika revolutioner, förvisso, men trots allt revolutioner: båda var engagerade i propaganda genom handling. Che med sitt lilla gerillaband (*focos*) på landsbygden, och Usama genom små stadsceller, sedan han förlorat sin bas i Afghanistan. Det som till slut gör ett fenomen som bin Ladin viktigt och ett fenomen som Che Guevara färgstarkt men oviktigt, är att bin Ladin agerar inom något som tycks mig vara en verklig revolutionär situation i den islamiska världen. Jag tror inte att detta var fallet i Latinamerika, där de subjektiva elementen saknades. Därför har ett idiom i stil med bin Ladins större chans att fånga fantasin hos massorna i den islamiska världen. Ett viktigt och förföriskt inslag i den ideologi som kan fånga den islamiska världens fantasi är den hätska occidentalistiska bild som bin Ladin är så skicklig på att föra fram.

Låt mig genast tillägga några reservationer. Vad jag hävdar är inte att organisationen al-Qaida och personen bin Ladin skulle ha stora förutsättningar att lyckas. Vad jag däremot hävdar är att en politisk islamistisk ideologi med starka occidentalistiska inslag har störst möjligheter att åstadkomma en revolution i den muslimska världen. I Ryssland förekom en omständlig utgallring bland alla revolutionära grupper fram till dess att bolsjevikerna utvaldes att leda revolutionen. Detsamma kan tänkas gälla de olika falangerna inom den politiska islam. Människan bin Ladin är sannolikt bara en episod; fenomenet bin Ladin är det inte.

På ett ställe i sina filosofiska skrifter säger Wittgenstein: "Låt mig låra dig skillnader." En expert på islam och muslimska länder är verkligen någon som kan upptäcka skillnader, snarare än de farliga dilettanter för

vilka alla muslimska länder, i likhet med alla lyckliga familjer, ser likadana ut. Jag är långtifrån någon expert på islam, men jag är fullt medveten om riskerna med dilettantism och alla ideologier som klumpar ihop alla möjliga olika saker till en enda stor sak. Det är inte vad jag sysslar med, hoppas jag. Vad jag hävdar är att i många länder där islam i en eller annan form är den dominerande religionen håller revolutionära förhållanden på att utvecklas. Och om en revolution kommer att äga rum i vissa av dessa länder så är den ideologi som har störst utsikter att lyckas någon form av politisk islam med en stark occidentalistisk bild. Mellan talibanernas islam och Erdogans islam (i Turkiet) finns alla skillnader i världen. Jag råkar tro att Erdogans islam är det rätta islamiska svaret på politisk islam, vare sig det rör sig om bin Ladins "trotskistiska" variant med en permanent islamisk revolution eller Khomeinis "stalinistiska" variant med islam i ett land först. Om inte annat är Erdogans islam en politisk islam som är fri från hätsk occidentalism.

Detta är en allvarlig fråga. Man kan upptäcka en hel del occidentalistiska uttryckssätt i sin omgivning och ändå förneka att de är allvarligt menade. Man uppfattar det kanske som något människor säger offentligt men inte tror på i det privata. Trots allt, säger man kanske, ingen tror på allvar att människor i väst är själlösa maskiner, dekadenta, giriga, rotlösa, trolösa och känslolösa parasiter och alltigenom arroganta. Det räcker att se hur många ungdomar som vuxit upp i samhällen med en stark occidentalistisk bild och ändå strävar efter att emigrera till västländer, ja rentav till länder som är själva förkroppsligandet av Västerlandet.

Occidentalismen, i likhet med dess spegelbild orientalismen, åtföljs ofta av en konflikt mellan attraktion och motvilja. Denna spänning innebär inte ambivalens, det vill säga att man finner båda de motstridiga sidorna av myntet värdefulla. Man kan känna sig starkt attraherad av en bordell utan att sätta värde på den. Västerlandets attraktion för många occidentalister är bordellens attraktion, inte attraktionen hos en värdefull konkurrerande livsstil.

Påståendet att occidentalistiska uttryckssätt, till skillnad från orientalistiska, är något man säger men inte tror på, framförs ibland tillsammans med en övergripande förklaring: occidentalism, så lyder förklaringen, är bara en manifestation av ett mindervärdeskomplex. Ett mindervärdeskomplex är en överdriven och till och med patologisk svaghetskänsla i förening med skepsis inför möjligheten att övervinna de svårigheter man möter genom egna ansträngningar. Påståendet är alltså att resten av världen har ett mindervärdeskomplex gentemot västvärlden. Resten av världen reagerar genom att utveckla en omvänd känsla av överlägsenhet som förskjuts till det "högres" sfär: "västvärlden är stark materiellt eller militärt men vi, resten av världen, är överlägsna på ett högre plan eftersom vi är långt mer andliga".

Denna adlerska förklaringsmodell lider av vad Freud betraktade som landsortsläkarsyndromet. Det vill säga oavsett vilken sjukdom det rör sig om, är diagnosen alltid densamma: ett försök att överkompensera för underlägsenhet. Men mer relevant är att även om förklaringen av mindervärdeskomplexet som occidentalismens ursprung vore riktig, så hindrar det inte att occidentalisternas omvända överlägsenhet gentemot Västvärlden är en stark tro. Kompensation för ett mindervärdeskomplex kan på sin höjd förklara varför occidentalisterna tror vad de tror, men innebär inte att de egentligen inte tror det. Jag tror att occidentalismen är en verklig tro. Och därför kan occidentalismen, i revolutionära situationer, vara en politiskt allvarlig fråga. Occidentalismens avhumanisering gör att den också är ett allvarligt moraliskt problem. *

✱ ÖVERSÄTTNING JIM JAKOBSSON

✱ AVISHAI MARGALIT är professor i filosofi i Jerusalem och tillsammans med Ian Buruma författare till *Occidentalism* (2004)

Antiamerikanism har blivit slentrian

En irrationell antiamerikanism har smugit sig in i de flesta politiska läger. Det finns ett behov av en överordnad, ond princip som kan hållas ansvarig för allt från klimatkatastrofer till knarkhandel.

✶ NATHAN SHACHAR

Flygplanet tar mark, du stämplas in och stjälpas ut i det främmande landets vimmel. Även om gatuplanet inte erbjuder några enastående sinnliga fröjder så vibrerar ditt inre av förväntan. I denna sinnesstämning kan det mest vardagliga stimulera till tankar och uppslag.

Men vid ankomsten till USA översköls jag inte av detta välbefinnande. Jag är skeptisk till husens form och färg, trottoarernas skick, till skyltningen och till atmosfären på de ställen där kaffe serveras. Jag stäms ned av människornas kläder och uppsyn, jag studsar för det uppskruvade röstläget, och de trasor av konversation jag snappar upp gör sällan något upplyftande intryck. Den del av Queens där jag först brukar hamna är inte något fattigt område, men det vilar en nimbus av mänskligt armod över det hela. "You've gotta feel good, baby, good...!!!" dånar det ur en förbiillande bilstereo. Well, det är just det som är min dunkla hemlighet. Jag får erkänna att jag lättare finner skrymslen att må bra i, och spontan trevnad, under våldsamma skräckregimer som Egypten och Kuba.

Jaså, noterar läsaren kallt. Spelar det nu någon roll var du trivs eller inte? Nej, det gör det ju inte! Europeisk sensibilitet finner sig av tusen och ett skäl bättre till mods på en kubansk bykrog eller i ett levantinskt mullbärsträds skugga – än i USA. Det är därför svenska diplomater, journalister, författare och politiker med sådan självklarhet gjort sig till apologeter för ondskefulla mordregimer – de har konsekvent satt sin egen trivsel före de inföddas.

Jag är, i mycket, proamerikan, fast det sitter i huvudet snarare än i hjärtat. Visst vore det skönt om världens mest orättvist avskydda land hade en smula genuin charm, litet finess, ett uns av sober smak också utanför de tunga lärosätena, kanske rent av en smula svår fångad mystik – som en gång lokaliteterna och figurerna hos Poe, Melville och Hawthorne. Och visst vore det angenämare att tala för USA om det inte var därför som den mest tarvliga relativismen och multikulturalismen kolporterats ut. (En bekant, chef för en ännu fungerande svensk humanistisk institution, berättar: "Min bästa elev fick ett stipendium för att plugga Cultural Studies vid Harvard. När han kom tillbaka gick han inte att

använda för vetenskapligt arbete, så mycket galenskaper hade de slagit i honom.")

Jag har, det skall sägas, en fragmentarisk bild av kontinenten USA. Av alla dess befolkningar och landskap har jag bara kommit ett fåtal in på livet. Jag har, som så många européer, gjort nedslag utmed kusterna, Boston-New York-Miami-Kalifornien. Om resten, om det riktiga America, har jag dimmiga begrepp. När jag kom till USA som litet barn för att leva där en tid mötte jag ett sagoland av glass, simbassänger, tuggummi, vackert väder, vattenmeloner – och sagor. Helt nya, främmande sagor – sagor som inte handlade om att lura jättar och befria bergtagna prinsessor, utan om vådan av att slingra sig undan hederligt arbete.

Det angelägna är förstås inte att försvara eller försköna det förefintliga USA, utan att motarbeta och förklara den strukturella antiamerikanismen, den som lever sitt alldeles eget liv, tämligen oberörd av USA:s framfart i sinnevärlden.

Inte för att vår, lutherskt-intellektuella, form av antiamerikanism nämnvärt skulle skada USA:s intressen eller driva USA att dra sig undan sina förpliktelser. Utan därför att den är en rubbning i vår egen kultur, ett element i det postmoderna syndrom som underminerar vår verklighetskontakt och förtrycker våra moraliska ställningstaganden.

Antiamerikanismen är till sin psykologi mer lik en religion än en ideologi. Med detta menas att den har mer med emotionella behov än med värderande resonemang att göra. De behov den tillfredsställer, i synnerhet i lutherska kulturer med en levande helveteslära i sitt kulturella bagage, är det av en överordnad ond princip; en allround-förklaring för allt, från det högsta till det lägsta. Det finns knappt längre några gränser för vad de troende är redo att skriva på USA:s konto: från stort och smått i världspolitiken till den globala väderleken, knarkhandeln, Afrikas inbördeskrig, världshandeln, terrorismen, råvarupriserna, räntan och Mellanösterns inneboende motsägelser.

Att vara arg, besviken och förbittrad på amerikanska ledare och deras

✧ Antiamerikanism är att placera USA i en moralisk kategori för sig, där dess goda och osjälviska insatser med pavlovsk automatik trollos bort, och dess fel och brister demoniseras.

FOTO: NORDICPHOTOS/SUPERSTOCK

politik är inte antiamerikanism. De senaste årens förstörelseverksutspelades i Irak, men människor på en rad ställen kommer att betala fiolerna: de förföljda i Darfur, palestinier, israeler och européer i det före detta sovjetimperiet. Kort sagt alla de vars kroppsliga, strategiska och ekonomiska välmåga är knuten till USA:s handlingskraft och trovärdighet.

Nej, antiamerikanism är att placera USA i en moralisk kategori för sig, där dess goda och osjälviska insatser med pavlovsk automatik trollos bort, och dess fel och brister demoniseras med samma automatik.

Anta att vår geopolitiska avsky vore rationell. Antag att vi kom från en främmande planet till jorden, och ville kalibrera vår avsky efter de lokala förhållandena. Vi gör upp en lista över sådant som väcker vår harm: bortföranden utan rättgång, terror, religiöst våld mot kvinnor, rasism, tortyr – en lång rulla. Så stämmer vi av listan mot verkligheten. USA finns med där, men långt ned, många pinnhål under Kina, Ryssland, Iran, Kuba, Pakistan och en rad andra syndarregerier som jordinvånarna visar ett änglalikt överseende med.

Samma rubbning kan iaktas också utmed tidsaxeln: vår syn på Ryssland skuggas inte av Gulag, av det cyniska kärnvapenhotet mot det fria Europa och okkupationen av Centraleuropa. Tyskar bedöms efter sina gärningar idag, inte efter Tysklands ogärningar i det förflutna. Men USA kommer att bära Irak som albatross runt nacken lika länge som det släpat på Vietnam.

Denna skevhet är inte längre unga och obildade vänsterextremisters prerogativ. Allt fler borgerliga kommentatorer har antiamerikanismen inflett i sitt kopplingschema. Jag upptäckte att ett par annars förnuftiga bekanta i Buenos Aires hade för sig att de 30 eller 60 döda i de dagliga skräckbulletinerna från Bagdad är USA:s offer, inte al-Qaidas eller Baath. Svenska medier är inte stort bättre. Omgående, 2003, började vi kalla irakier som mördar oskyldiga irakier i blinda terroråd för "motståndsmän" och "insurger". Föreställ er att vi skulle brukat samma terminologi om europeiska massmördare av europeiska civila. I fjol, då ett lika oväntat som oplanerat krig bröt ut mellan Israel och Hizbollah anklagade en av våra stora morgontidningar i en huvudledare det komplett oskyldiga USA. Det var den renaste gallimatias, men det föll inom ramen för en tankereflex som nu är lika väl inarbetad som åskans gång efter blixten.

Vissa bedömare har nått därhän att de fått svårt att alls uthärda, konceptuellt sett, katastrofer och kalamiteter som inte kan knytas till USA.

Hur blev det så? Vietnam, föreslår någon. Nej. Läs Orwells brev och anteckningar åren efter världskriget, då Stalin börjat möblera om i de länder han befriat. Socialisten Orwell, som aldrig varit någon proamerikan, såg under stigande förtvivlan att hans litterära och intellektuella vänner inte hade något att invända mot hängningarna av polska och tjeckiska frihetshjältar och demokrater, samtidigt som de var kapabla till den mest animerade avsky mot USA – det land som nyligen räddat England, och som då det begav sig försörjde det.

Det fanns redan då. Redan den av mig högt värderade Heine, medger jag med sorg i hjärtat, avfärdade USA med slagord som "Mammons rike". Det fanns hos det Sverige som tog avstånd åt Vilhelm Moberg då han började forska och skriva om Amerikafararna, fanflyktningarna.

Antiamerikanismen är bland det sista i vänsterns arsenal, den enda kuranta varan i dess varulager. Marxismens produktionsmetoder, dess människorättsrutiner och dess rättssystem går lika litet att anbefalla åt moderna européer som sovjetisk miljövard eller maoistisk kulturpolitik. Marxismen behöver USA lika desperat som den nakna behöver fikonlövet. Den moderna tidens stora skuld till mänskligheten är, jämte Hitlers, marxismens. Så länge USA kan anklagas för utsugning, världsherravälde och tortyr kan diskussionen om de verkligt svarta brotten undvikas.

USA är en grundbult i den ensidigt materialistiska världsförklaringen. Jag minns då jag som gymnasist skulle genomgå FNL-rörelsens grundkurs. Man avslöjade högtidligt för oss krigets dolda motiv: oljan i Mekong-deltat, det var den USA ville åt.

Trots Bosnien, Kosovo, Somalia och många andra slående motexempel envisas antiamerikanisterna med att se USA:s globala agerande som ett vikingatåg på jakt efter råvaror. Det har nu gått fyra år, USA har bränt ett par hundra miljarder dollars i Irak men har ännu inte "tagit" Iraks olja. Varför inte?

De latinamerikaner som tjuvar nordeuropeiska radikaler är inte Brasiliens, Chiles, Uruguays och Perus ansvarsfulla och fredliga ledare, utan Fidel Castro och Hugo Chávez. Att de kört sina länder i botten och avskaffat alla institutioner utom sig själva väger lätt mot dessa herrars antiamerikanska haranger. För det är antiamerikanismen som är juvelen i kronan, inte de berörda folkens välfärd. Begå vilka brott du vill – så länge du utstötter antiamerikanska primalskrän skall allt vara dig förlåtet. ✧

✧ NATHAN SHACHAR är utrikeskorrespondent på Dagens Nyheter.

Ernst Jüngers farväl till vapnen

För Ernst Jünger (1895–1998) framstod inte det första världskriget som meningslöst. I stället romantiserade han striden. Under 30- och 40-talen blev han dock alltmer desillusionerad.

✱ ADAM NELVIN

Två skildringar av första världskrigets fasor: Erich Remarques (pseudonym) *Im Westen nichts Neues* (På Västfronten intet nytt) och Ernst Jüngers *In Stahlgewittern* (I Stålstormen utges snart på Bokförlaget Augusti). De räknas båda till de främsta i sitt slag. I allt annat beskrivs de ofta som varandras motsatser.

Im Westen nichts Neues är historien om 19-årige Paul Bäumer och hans klasskamrater, som lockas av löften om ära och hjältemod att ta värvning i den kejsrerliga armén. De möts av en verklighet som är allt annat än ärorik. I det moderna masskriget finns ingen plats för hjältar, slagfältet är en köttkvarn.

Miljonförbanden mals sönder i granatregnet över skyttegravarna, och i spårredden i ingenmansland. Remarque förmedlar det som har blivit den konventionella bilden av det stora kriget, men som var djupt kontroversiell när boken publicerades – ett dödande utan mening, till ingen nytta och utan slut. Och det är också den bild som växer fram ur statistik, tabeller över sårade och döda, kartor som markerar frontlinjernas förflyttning. Tio miljoner soldater stupade under första världskriget. Tiotusentals kunde offras för några meter värdelös lervälling. Majoriteten föll offer för indirekt artillerield – en opersonlig, rå och nyckfull död.

Om det är rättvist att beskriva Remarques och Jüngers böcker som motsatser, ligger det därför nära till hands att tillskriva den förra större realism. Det paradoxala är detta: *Im Westen nichts Neues* är en skönlitterär roman, publicerad tio år efter krigsslutet, skriven av en man som såg frontlinjen för första gång-

en 1917, och som följande år vistades på militärsjukhus. *In Stahlgewittern* utgavs 1920, och bygger på författarens egna dagboksanteckningar, som dessutom sträcker sig över i stort sett hela krigsförloppet.

Ernst Jünger anmäler sig som frivillig vid krigsutbrottet, 19 år gammal. I december 1914 avslutar han grundutbildningen och stationeras i Champagne. År 1915 deltar han i stridigheter i Lorraine, Douchy och Monchy. Han befordras till fänrik och senare löjtnant. Följande år deltar han i slaget om Guillemont, i Somme-offensivens hjärta, där han träffas i benet och evakueras medan i stort sett hela hans förband tillintetgörs. Han tilldelas Järnkors av första klassen.

Under 1917 verkar han som kompanichef, i försvaret av Siegfried-linjen och i slaget om Passchendaele (Ypres-offensiven). Han skadas och belönas med Ritterkreuz des Hausordens von Hohenzollern. Under 1918 deltar han i våroffensiven och i motoffensiven vid Cambrai, där han träffas i bröstskorgen och omringas, men mirakulöst nog lyckas undgå att bli tillfångatagen. Kriget är slut innan han hunnit återhämta sig från sina skador. Den 22 september samma år blir han den yngste mottagaren någonsin av Pour le Mérite, tyska rikets mest prestigefyllda militära utmärkelse (andra mottagare är Irwin Rommel och Manfred von Richthofen, mer känd som "Röde baronen").

Jüngers biografi gör det svårt att avfärda honom som naiv och blåögd. Han hade upplevt allt det som hos Remarque bekräftar krigets galenskap. Men hos Jünger finns mening och därför värdighet. Individualiteten

bryter igenom och kampen får en personlig, heroisk prägel.

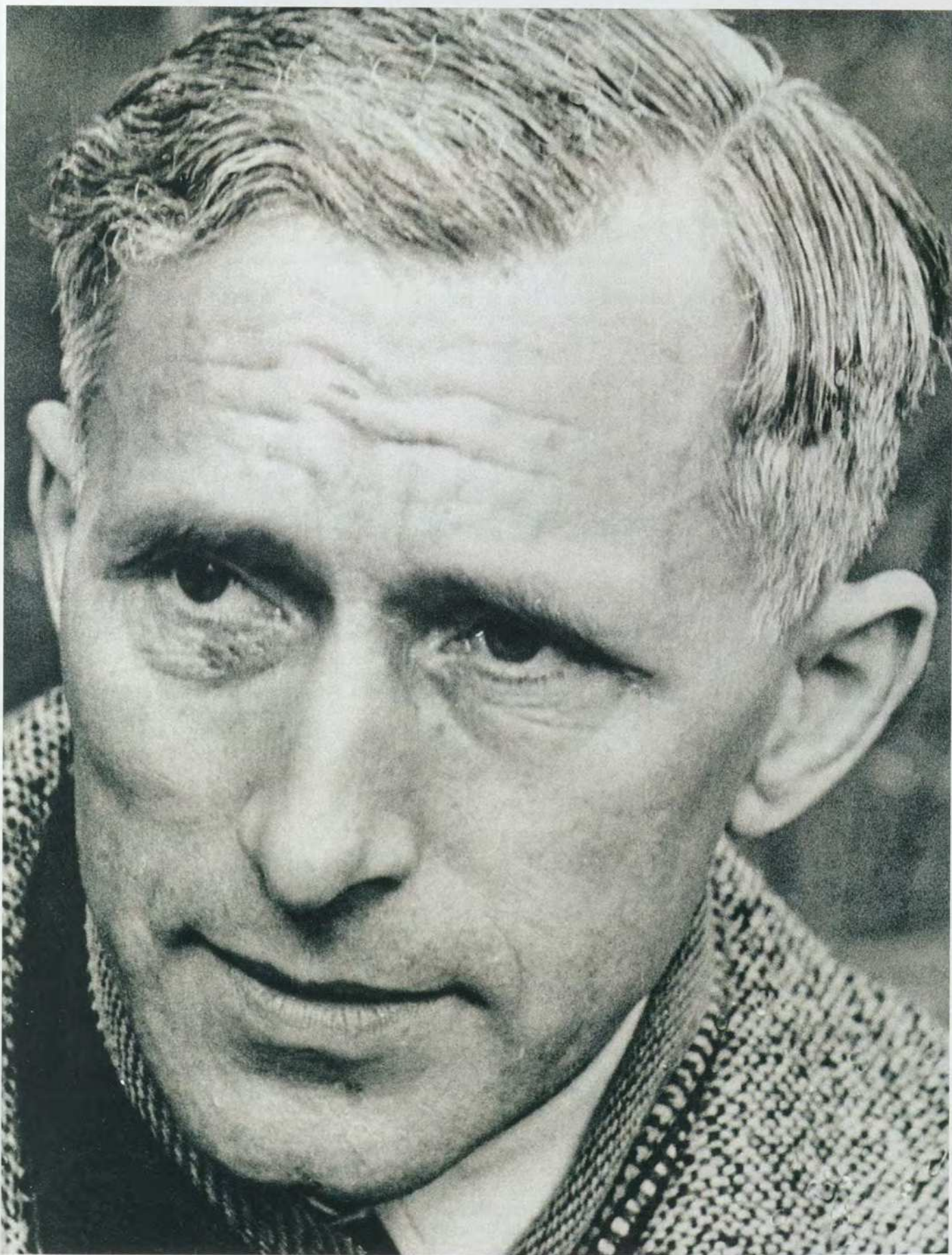
Carl von Clausewitz berömda beskrivning av kriget som en duell, blir verklighet. I större skala, och med moderna vapen, men likväl: en duell mellan gentlemän. Remarque är sanningssägaren som försökte slå hål på myten om det ädla kriget – men Jünger levde den myten.

Hur kan vi förstå detta? Till att börja med var Jünger i befälsställning under större delen av kriget. Under 1917 och -18 var han involverad i bildandet av de tyska stormtrupperna, ett avantgarde som hade till uppgift att infiltrera fiendens linjer för att skapa så mycket kaos och förvirring som möjligt. Rekryterna tillhörde gräddan av det tyska infanteriet, de hårdföraste och djärvaste. Jüngers perspektiv är alltså elitsoldatens perspektiv.

En del av förklaringen ligger väl också i Jüngers personlighet. Tillsammans med sina bröder var han sedan tonåren engagerad i Wandervögel, en scoutliknande rörelse som förespråkade frigörelse från samhälleliga konventioner och en återgång till naturen. Han vantrivdes i skolan, som inte kunde tillfredsställa hans äventyrliga sinne. År 1913 flydde han hemifrån och gick med i Främlingslegionen.

Jüngers får lyckades få honom att återvända hem och ta sin gymnasieexamen, mot löfte om att han sedan skulle skicka sin son på expedition till Kilimanjaro.

En tredje förklaring är tidsandan. Jünger var ju inte den ende med erfarenhet från kriget som romantiserade det. Mellankrigstidens fascistiska kampgrupper, som ytterst kan sä-

✱ Efter andra världskriget ägnade sig Ernst Jünger främst åt sitt skrivande. Här en bild från 1947.

FOTO: AKG/SCANPIX

gas vara ansvariga för det andra världskrigets utbrott, utgjordes till stor del av veteraner från det första. Glöm inte att Hitler tjänstgjorde i skyttegravarna, liksom Röhm och Hess med flera. Göring var en av Tysklands mest framstående stridsflygare.

General Erich Ludendorffs uppfattning att tyska armén aldrig förlorade världskriget utan förråddes av fega politiker ("dolkstötslegenden"), delades ju också av många meniga.

För många markerade första världskriget slutet på en döende kulturepok i västerlandets historia (Evelyn Waugh's författarskap är ett av många som kretsar kring detta tema). Det var en föreställning som idémässigt låg rätt i tiden. Friedrich Nietzsche och Oswald Spengler hade redan förutspått den borgerliga civilisationens undergång. Och dadaisterna påpekade vasst att världskrigets soldater marscherade ut "med Goethe och Schiller i ränslan".

Från en sådan utgångspunkt låg det nära till hands att välkomna slagfältens renande eld, som bara påskyndade det oundvikliga: återgången till ett arkaiskt förflutet, eller den socialistiska människans födelse.

För de italienska futuristerna representerade kriget början på maskinsamhällets tidsålder: total mobilisering i statens tjänst, industrialismens överhöghet, hastigheten som överordnad estetisk princip. Denna tanke återkommer hos Jünger, som i den mekaniserade krigsföringen ser fröet till en ny förening mellan människa och maskin. Det är en framtid han välkomnar med skräckblandad förjusning.

Efter kriget studerade Jünger zoologi, marinbiologi, filosofi och botanik vid universiteten i Leipzig och Neapel. (Jünger blev så småningom en välkänd entomolog – flera insekter lär vara uppkallade efter honom.)

Han rörde sig i kretsarna kring "den konservativa revolutionen", skrev böcker och publicerade sig i tidskrifter: *Standarte*, *Arminus*, *Widerstand*, *Die Commenden*, *Der Wormarch*, samtliga högerextrema eller fascistiska publikationer.

Utöver *In Stahlgewittern* skrev han en rad andra krigsskildringar, ofta med ideologiska förtecken, som den extremt militaristiska *Das Wäldchen* 125 – en filosofisk betraktelse över hur tusentals soldater gav sitt liv för en betydelselös skogsdunge i närheten av Puisieux-au-Mont, 1918.

En av dessa skildringar har nyligen utgetts på svenska. Kortromanen *Sturm* (Bokförlaget Augusti) publicerades ursprungligen som en följetång i *Hannoverscher Kurier*.

Sedan glömdes den bort (uppenbarligen också av författaren själv), för att slutligen återupptäckas sextio år senare. Det är en roman med starka självbiografiska drag. Handlingen utspelar sig under sommaren 1916, dagarna före Somme-offensiven.

Huvudpersonen, fänrik Sturm, är en ung zoologistudent med författarambitioner som "till följd av tillfällig sinnesförvirring" (så förklarar en av hans vänner beslutet) tagit värvning i armén. I själva verket är det "motsättningen mellan en lika högt utvecklad aktiv som kontemplativ natur" som ligger bakom.

Det är samma motsättning som fick den japanska författaren Yukio Mishima att under dramatiska omständigheter begå rituellt självmord 1970, efter att först ha försökt iscensätta en statskupp i syfte att återupprätta kejsarsmakten.

I ena stunden ligger Sturm på lur med prickskyttegeväret, eller kämpar för sitt liv i skyttegravarna, i andra stunden läser han högt från något novellutkast, eller så diskuterar han litteratur och människans livsvillkor med sina vänner:

"Om tinget i sig har jag hittills inte brytt mitt huvud."

"Det kan man bara gratulera er till", svarade Sturm. "Det är en tysk nationell ovana att söka bakom tingen så ivrigt att tingen därigenom förlorar sin realitet. Idag är män som klarar att kasta en handgranat längre än sextio meter värdefullare."

Men för Mishima gällde det att omsätta fantasin i handling, varje sant uttryck är kroppsligt, ytterst handlar det om att frigöra sig från ordets frätande gift, som "gnager på verkligheten". Hos Sturm/Jünger är detta mycket mindre dramatiskt.

Tvärtom representerar ordet och handlingen två egenskaper som när de förenas i en och samma person upphov till ett ideal: ett slags krigarpoet, en skoningslös soldat (skoningslös både mot sig själv och mot sina fiender) som också har en intellektuell och konstnärlig ådra.

Den japanska samurajen är väl urtypen för en sådan karaktär. Gabriele d'Annunzio, den italienska poeten och äventyraren, är ett konkret exempel, liksom T E Lawrence, som ledde de arabiska stammarna mot pyrrusseger i kampen mot turkarna. Båda är mer eller mindre samtida med Jünger.

Själv blir Jünger allt mindre av en krigare, alltmer av en poet. Han tillbringar merparten av andra världskriget i Paris, där han arbetar i general Otto von Stülpnagels stab, bland annat med planerna för en invasion av Storbritannien.

Vid det här laget är Jüngers rykte interna-

tionellt, och han fraterniserar flitigt med tidens konstnärliga och litterära elit: Jean Cocteau, Marcel Jouhandeau, Céline, Gaston Galimard, Paul Morand, Georges Braque, Pablo Picasso...

Samtidigt har den tidiga mellankrigstidens flört med fascismen förbytts i total desillusion. Två gånger avvisar Jünger erbjudanden om en riksdagsplats för NSDAP, och 1933 vägrar han att bli medlem i en nazistisk författarakademi.

År 1934 skriver han ett öppet brev till nazistpartiets organ, *Völkischer Beobachter*, där han förbjuder tidningen att publicera hans alster.

Från 1933 och framåt betraktar Gestapo honom med tilltagande misstro, och hans hem genomsköts vid upprepade tillfällen. En uppmaning att anmäla sig som frivillig vid krigsutbrottet 1939 kommenterar han med att han inte hör hemma i en armé där Göring är general (Göring, Hitler och Goebbels är ständiga hatobjekt i hans dagboksanteckningar från den här tiden).

Men Jünger blir aldrig någon antinazistisk motståndsmän. Romanen *Auf der Marmorklippen* (På Marmorklipporna, 1939) utspelar sig i det fiktiva landet Marina, men kan läsas som en profetisk allegori över nationalsocialisternas maktövertagande i Tyskland.

Huvudpersonerna, två bröder, förhåller sig passiva in i det längsta, allt medan barbariet breder ut sig i nihilismens kölvatten. Boken, vars utgivning förbjöds 1940, speglar Jüngers egen stoiska likgiltighet. Han kände till, men deltog inte aktivt i 20 juli-attentatet mot Hitler, 1944.

Andra världskriget innebar inte mycket av faktiska stridigheter för Jünger. Under själva invasionen var det snarare ansträngningar för att rädda privategendom och kulturskatter undan de egna truppers excesser, som upptog hans tid. Men också betraktelsesättet var annorlunda än under det förra kriget.

Jünger hade inga illusioner om utgången. Konflikten hade expanderat bortom all kontroll, och verkade som en förråande kraft överallt där den drog fram. Kaos och förvirring var dess förhärskande drag. Jüngers fredsappell *Der Friede* cirkulerar redan olagligt sedan något år, när han mot slutet av 1944 nås av nyheten att hans äldsta son stupat i Italien. Ernst Jünger den yngre hade kommenderats till en straffbataljon för att ha förlöjligat Hitler inför sina kamrater.

Det är en krigstrött poet som tar befälet över ett Volksturm-förband i hemstaden Kirchhorst, 1945. Han uppmanar soldaterna att inte öppna eld mot de antägnade amerikanska pansarvagnarna. *

SVERIGES KULTURKANAL

I höst kan ni bland annat se: Shakespeare, Ortmark, Klassisk musik, Debatt, KulturExpressen, Niklas Ekdal, Göran Hägg, Global Axess, Var fjortonde dag med Johan Lundberg, Kommunismens historia, Opera, Dekalogen, Stolthet och fördom, Middlemarch.

Gå in på www.axess.se för aktuell tv-tablå.

Kanalen finns tillgänglig utan kostnad i det digitala marknätet via Boxer, kanalplats 25 och i Com Hems digitala utbud, kanalplats 42.

AXESSTV

Det bästa av två världar.

Jobbet är aldrig så betydelsefullt som när vi befinner sig i början och i slutet av karriären. Därför har vi på tng specialiserat oss på just dessa två grupper - unga akademiker och femtioplussare.

Nu har ditt företag möjlighet att få tillgång till den positiva energi som hängivna människor kan ge en arbetsplats, kontakta oss för både korta bemanningsuppdrag och långsiktiga rekryteringar. **För mer information om uthyrning och rekrytering av Unga akademiker och Seniorer 50+ läs mer på tng.se eller ring 0771-219 200.**

tng[®]

Mogna juniorer och hungriga seniorer

Den libanesiske juridikprofessorn **Chibli Mallat** har valt politikens väg i stället för att förbli en renodlad akademiker. Han har varit engagerad i oppositionen mot Saddam Hussein, liksom i försöken att få Ariel Sharon åtalad. Han bedriver också en kampanj för att bli vald till Libanons president.

 LARS TRÄGÅRDH

Mellanöstern behöver en mäktig vision

En solig eftermiddag cyklar jag till campus för att träffa min granne och akademikerkollega, Chibli Mallat, i den idylliska universitetsstaden Princeton. Vi är där under vad som vid första påseende ser ut som liknande omständigheter. Han är, likt min hustru, en Visiting Fellow vid Princetons Woodrow Wilson School. Vi bor båda nere vid den konstgjorda sjö som industrimagnaten Andrew Carnegie en gång donerade till Princeton så att dess studenter skulle kunna träna rodd på villkor som var i samklang med deras exalterade status och stora ambitioner i övrigt. Men Mallats existentiella situation är väsensskild från min och de allra flesta andras i Princeton.

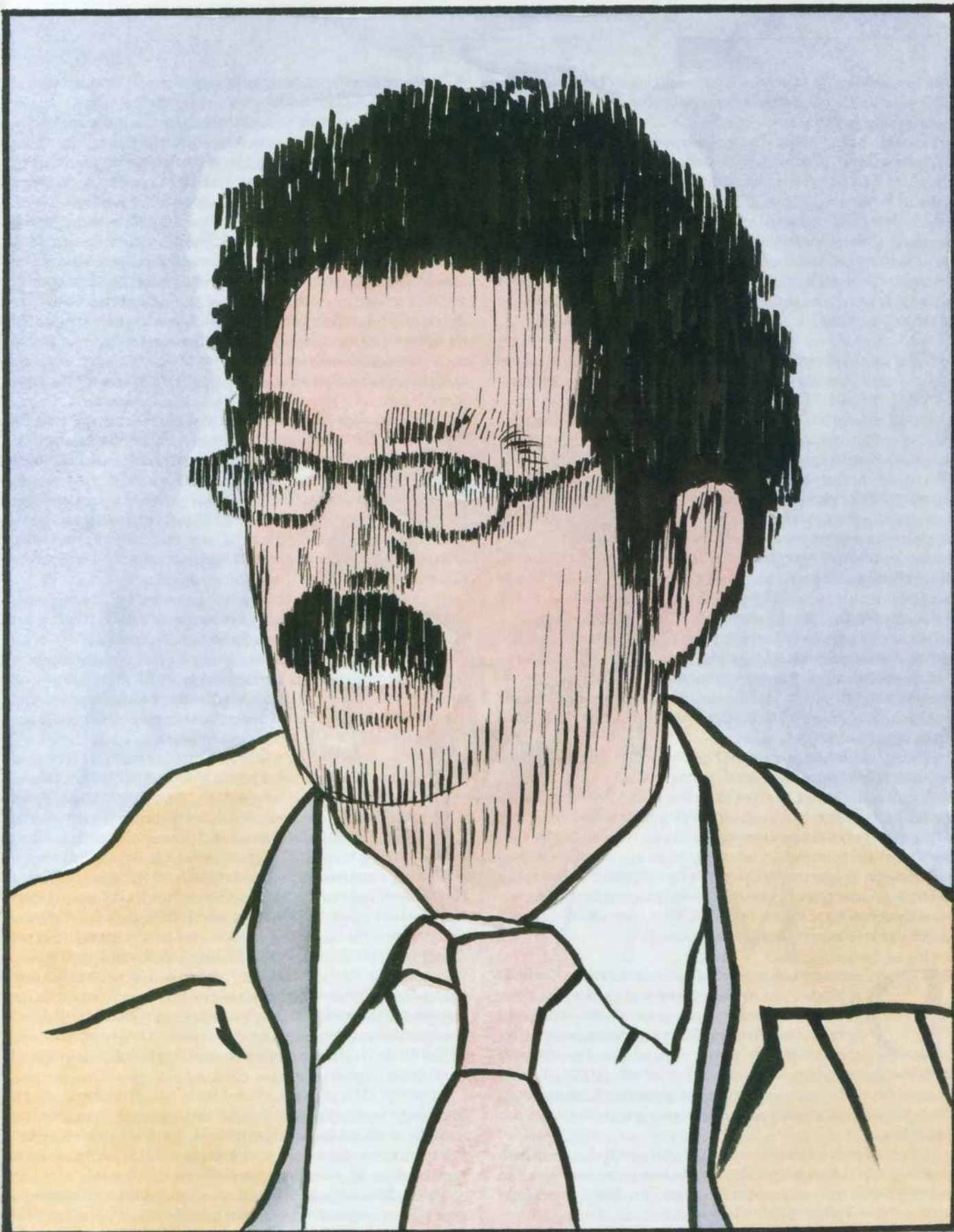
Han ger mig en essä han just har skrivit – om hur svårt det är att vara långt borta från sitt land och ändå förbli engagerad politiskt och socialt. Tönen är sorgsen – över avståndet, över att utvecklingen i hemlandet åter är skriven i blod och tårar. Som han skriver i en av sina böcker: "Mellanöstern har varit grym mot min generation." De flesta av hans skolkamrater är spridda runt världen i en mer eller mindre självvald exil. Där har de visserligen ofta haft stora personliga framgångar. Men samtidigt har de gått förlorade för sina hemländer och en region som desperat behöver just deras talanger och expertis för att komma ur den onda cirkeln av våld och förtryck. Åter andra har fallit offer för någon av alla de blodiga konflikter och maktkamper som med jämna mellanrum hemsökt Mellanöstern: inbördeskrig, ockupationer, komplotter, terroristattacker, de många diktaturernas repressiva våld mot de egna medborgarna.

Mallat är från Libanon där han är professor i juridik på Université Saint-Joseph i Beirut. Han har även arbetat som gästprofessor vid en rad prestigefyllda lärosäten i västvärlden. Dessutom är han allmänt känd

som en ledande människorättsaktivist i Mellanöstern. Hans akademiska expertis är islamisk lagstiftning i ett jämförande perspektiv, ett område inom vilket han skrivit en rad böcker och artiklar. Sedan länge har han kämpat för demokrati och rättsstat i såväl Libanon som Palestina och Irak. Redan under 80-talets början blev han djupt engagerad i oppositionen mot Saddam Hussein. I början av 90-talet var han med om att grunda den Internationella kommittén för ett fritt Irak. År 1996 startade han Indict, en organisation vars syfte var att samla ihop bevis för Saddams brott som senare kunde användas i domstol.

I kampen mot Saddam var han lierad med Ahmed Chalabi och de andra exilirakier som livligt påhejade av neokonservativa ideologer som Paul Wolfowitz lyckades få den amerikanska kongressen att klubbai genom den så kallade Iraqi Liberation Act år 1998. En konsekvens av detta samarbete är att han i vissa politiska läger fått rykte om sig att vara en alltför hängiven anhängare av Bushs Irakpolitik. Å andra sidan är han även känd som en av de jurister som ledde försöken, näppeligen populära i Washington, att få den israeliska premiärministern Ariel Sharon åtalad inför en belgisk domstol för sin roll i massakrerna 1982 i de palestinska flyktinglägren Sabra och Shatila.

Han spelade också en ledande roll i den libanesiska "cederrevolutionen", de stora demonstrationerna efter mordet på premiärminister Rafik Hariri som 2005 tvingade Syrien att lämna Libanon, ett land som man hade ockuperat sedan slutet på det libanesiska inbördeskriget. Det var mot bakgrund av hans engagemang i denna politiska rörelse som han i början av 2006 påbörjade sin kampanj för att bli vald till Libanons president. Kriget mellan Israel och Hizbollah sommaren

✱ Chibli Mallat, professor i juridik vid Université Saint-Joseph i Beirut, drömmer om ett Libanon som ska kunna tjäna som ett gott exempel i Mellanöstern.

ILLUSTRATION FOR AXESS AV JOHAN PATRICNY

2006 har dock lett till en politisk förklaring i Libanon. Idag hotar inbördeskriget att bryta ut igen och ett fredligt och öppet presidentval tycks fjärran.

Med tanke på att politisk aktivism i denna del av världen ofta är förknippad med fara för livet undrar jag varför han kom att välja politikens väg istället för att förbli en renodlad akademiker.

Mallat menar att skälet var att hans disciplin, juridik, ligger så nära konkreta, politiska realiteter. Det var inte möjligt för honom att i längden upprätthålla gränsdragningen mellan det akademiska studiet av lag, demokrati och mänskliga rättigheter, å ena sidan, och den praktiska kampen för dessa rättigheter, å den andra. "Lever man i ett land som Libanon blir man hela tiden varse att mänskliga rättigheter och rättvisa inte enbart är ett abstrakt spörsmål", noterar han lakoniskt.

Samtidigt var vägen från professors kammare till gatans politik både lång och krokig. Mallat, som tillhör en framstående maronitisk familj i Libanon, tog först steget från akademien till offentlig debatt genom att skriva krönikor för dagstidningar och uppträda som kommentator i radio och tv. Både hans expertis i sakfrågor och hans hemort i det politiskt viktiga maronitiska samfundet var här viktiga. I libanesisk politik är religiös tillhörighet av avgörande betydelse, och landets bräckliga stabilitet bygger på en praxis som bland annat av hävd reserverar presidentskapet för en maronit, ett kristet samfund med rötter i Libanon sedan 600-talet.

Men det var inte först och främst inrikespolitik som till en början attraherade Mallat. Hans fokus på mänskliga rättigheter ledde definitionsmässigt bortom den egna nationens gränser. I en region där bovarna och tyrannerna är många, kom han att fokusera på Saddam och Sharon.

I det ena fallet tog han sikte på en arabisk diktator som med speciell kraft symboliserade arabvärldens brist på demokrati. I det andra fallet inriktade han sig på en israelisk ledare som symboliserade förtrycket av palestinierna, vars kamp för nationell befrielse från det koloniala oket ännu var ofullbordad. Men enligt Mallat handlar det i båda fallen ytterst om samma kamp:

– Jag har två ledstjärnor. Det ena är striden för mänskliga rättigheter, den andra är ickevåld som medlet för denna rörelse.

Men, förklarar Mallat, taktiken blev olika. I fallet Sharon var det till stor hjälp att använda media och världsoption, att vara så synlig som möjligt för att så effektivt som möjligt utöva påtryckningar. Med Saddam var det annorlunda, i det fallet krävdes en mer subtil ansats bakom kulisserna. Saddam var inte bara en farlig man; som diktator var han mindre bekymrad av vad den inhemska befolkningen eller det internationella samfundet tyckte och tänkte. Därför var det mindre troligt att han skulle påverkas av en massmedial kampanj.

Den stora vändpunkten för Mallat var dock de revolutionära händelserna 2005 i samband med mordet på Hariri.

– Det var inte längre möjligt för mig att stanna kvar i bakgrunden. Efter hand förlorade vi mark politiskt, till slut dödades kollegor och vänner. Jag stod inte längre ut med att enbart vara en passiv åskådare. Det var viktigare än någonsin att agera, det räckte inte att vara en kritisk intellektuell, kände jag. Jag ville också multiplicera min personliga styrka genom att tala för och med andra.

Att bedriva en presidentkampanj på det sätt som Mallat gör är dock något helt nytt i Libanon. Presidenten väljs inte direkt av folket utom genom omröstning i parlamentet. Dessutom görs valet av kandidater inom en snäv cirkel av inflytelserika maroniter.

Mallat har valt att i stället driva en öppen kampanj, med egen hemsida på nätet och tal och skrifter riktade mot hela det libanesiska folket, inte bara en inre krets av landets elit. Men för att bli vald måste han

även, på traditionellt vis, övertyga en majoritet både inom sin egen religiösa grupp och inom parlamentet.

– Vår praxis är den att bara maroniter, inte ens andra kristna, kan komma ifråga för presidentskapet. Jag skulle vilja ändra på denna tradition: för mig är det viktigaste att jag är libanes, inte att jag är maronit. Men bara om jag har nog makt och inflytande kan jag arbeta effektivt för en så radikal förändring av vår konstitutionella ordning.

Jag undrar, med tanke på att Libanon åter står inför hotet av ett inbördeskrig, vilken status hans presidentkampanj har nu, sommaren 2007.

– Sedan kriget sommaren 2006 är det politiska läget så låst att parlamentet över huvud taget inte möts. Detta innebär också att ett nyval av president inte kan komma ifråga just nu. I denna bemärkelse befinner sig även min valkampanj i en timeout-situation, även om jag arbetar vidare för att vara beredd och till förfogande i det ögonblick som situationen förändras. Denna höst ger jag ut två nya böcker i detta syfte, en om cederrevolutionen, en med tal och skrifter som knyter an till min kampanj.

I vilken mån kan denna förändring påskyndas av västländerna, frågar jag. Dessa har sedan andra världskrigets slut i princip intagit två positioner vad det gäller påtryckningar i syfte att befrämja den demokratiska utvecklingen i länder med auktoritära regimer.

USA har ofta valt en tuffare linje, med politiska krav som varit uppbackade av militära hot och en faktisk villighet att ta till vapen. Irak må vara mindre bra reklam för denna hållning, men USA:s försvarare kan även peka på positiva exempel som Sovjetunionens fall och det korta Kosovokriget.

I Europa har man överlag föredragit att använda diplomati i möjligaste mån. Man har lockat med fördelaktiga ekonomiska fördrag snarare än att slå på stridstrumman. Inte minst EU:s grundande i skuggan av andra världskriget och dess utvidgning därefter erbjuder en mängd bevis på att denna strategi kan vara lyckosam. EU är en organisation som idag omfattar en rad länder som för inte så länge sedan var kommunistiska lydstaten eller löd under militärdiktaturer och andra auktoritära system.

Idetta perspektiv undrar jag hur Mallat ser på EU:s roll idag, när den amerikanska ansatsen i Mellanöstern tycks ha gått rejält i stå. Kan EU spela en positiv roll på ett liknande sätt som man har gjort i förhållande till andra Medelhavsländer, som Grekland, Spanien, Portugal, Cypern och, i viss mån, Turkiet?

– Låt mig starta med ett provocativt påstående: konflikten mellan Israel och arabländerna kan inte lösas förrän Israel, Libanon och Palestina är del av Europa. Vad menar jag med detta? Europa är oerhört viktigt. Rent geografiskt, givetvis, i egenskap av en nära granne – efter att Cypern har blivit medlem så delar EU idag faktiskt gräns med Libanon. Men framför allt då vi i Mellanöstern behöver en förlösande idé, en mäktig vision som är både originell och humanistisk nog för att kunna lösa uppvåra djupa konflikter. Och denna idé är Europa. Hur detta ska åstadkommas är en annan sak, men jag är säker på att vi inte kommer att uppnå fred förrän vi skapat en struktur inom ramen för vilken Libanon och Israel finner en plats i Europa.

Tanken på EU som en kombinerad freds- och tillväxtmotor har visserligen ett stort mått av trovärdighet i ett historiskt perspektiv, men samtidigt är det också så att viljan till expansion idag tycks vara begränsad, inte minst vad det gäller muslimska länder. Om Turkiets ansökan nu stöts på patrull, vilket hopp kan det finnas för Libanon?

Mallat nickar sorgset och tillstår att många, kanske de flesta européer, är trötta på expansion, invandring och mångfald. Men, tillägger han direkt, den inkluderande struktur han syftar på behöver inte innebära ett formellt medlemskap:

– Jag tar avstamp i Romano Prodis briljanta idé från 2002, den han

kallade "politics of neighborhood" (grannskapspolitik). Tanken är att släppa in länderna i EU:s närområde; ge dem möjlighet att ta del av "the European dream" samtidigt som de i sin tur respekterar en viss begränsning i associationen till EU. De skulle erbjudas nästan allt utom det formella medlemskapet och full delaktighet i de rent politiska institutionerna: tillgång till strukturfonder, samordning av det ekonomiska systemet, stegvis möjlighet till immigration, med mera. Detta är nyckeln. Skulle de palestinska flyktingarna få rätt till migration och arbete så skulle en stor del av problemet vara på väg att lösas.

– Å andra sidan skulle ett sådant arrangemang ta hänsyn till europeernas förståeliga ängslan inför tanken på ett fullt medlemskap. Problemet har att göra med befolkningstal – inte bara rädslan i att drunkna i en flod av invandring utan även oron över att förlora den demokratiska kontrollen. Och handen på hjärtat: Vad skulle Israel eller Libanon tjäna på att kunna rösta i Bryssel som de inte redan skulle få via en association? Se bara på Norge! De skulle med tiden få en status liknande den som Lichtenstein nu har. Jag tror även detta vore en form som skulle passa Turkiet bättre än ett fullt medlemskap: Turkiet skulle kunna behålla sina nationella institutioner, och EU skulle slippa en uppsplitande debatt om huruvida Turkiet verkligen platsar som ett "europeiskt" land.

Mallat menar att Europa representerar flera stadier av hopp. Det slutgiltiga hoppet är att lösa konflikten mellan Israel och palestinierna, men innan detta sker hoppas man på att EU kan skapa en handfast struktur som befrämjar ekonomisk utveckling och demokratiska reformer.

– Vad vi i Libanons civilsamhälle begär av Europa i ett första skede är att ni helt enkelt finns här, att ni är närvarande med era ögon och röster. När vi 2005 hade våra första fria parlamentariska val på trettio år, så var ni här. När det nu är dags att välja ny president hoppas och ber vi att ni åter kommer att vara på plats. Inte för att stödja Mallat som kandidat – det skulle krossa mina chanser – utan för att stödja fri debatt och sann demokrati.

Men, kan jag inte låta bli att fråga, hur ser han på möjligheten att förverkliga denna dröm om han tar av sig sin visionära politiska hatt och sätter på den kritiskt akademiska?

Mallat skrockar och tillstår att han i denna kapacitet nog är en aning mer pessimistisk.

– Bortom den positiva dimensionen – Prodis "politics of proximity" – ser jag flera negativa dimensioner. Den amerikanska närvaron: Israel vill inte släppa in EU så länge som man kan förlita sig på USA:s makt. Vidare EU:s inre kris efter folkomröstningarna om konstitutionsförslaget i Frankrike och Holland, även om det nya fördraget som förhandlades fram under Merkel sommaren 2007 inger ett visst förnyat hopp i detta avseende. Och slutligen den extremism som växt sig fast i den muslimska världen och som tagit sig våldsamma uttryck också i Europa.

Vilken roll spelar arabisk nationalism och speciellt valet av våld som

politisk metod? Du nämnde tidigare att dina ledstjärnor var mänskliga rättigheter och ickevåld. Jag har ofta undrat varför man i Palestina inte valt ickevåldet som strategi. Gandhi lärde ju världen att ickevåld fungerar bäst just i kampen mot en demokrati – likt Israel – snarare än i kampen mot mer skoningslösa auktoritära regimer. Detta känns, tragiskt, som en "road not taken".

– Detta är en svår och ytterst allvarlig fråga. Jag har själv pläderat för en sådan strategi. Men Gandhi är tyvärr ett undantag i de nationella befrielserörelsernas historia. Mer typiskt och relevant för arabernas kamp var det fruktansvärda frihetskriget i Algeriet där hundratusentals människor dog. Gandhi var exceptionell – och jag kan inte mäta mig med honom även om jag ser honom som en stor inspiration. Han och Mandela. Men hur många Gandhi och Mandela kan vi hoppas på? Och inte ens Mandela frånsvar sig helt våldet som politiskt instrument.

Jag undrar om Mallat tror att amerikanerna och de som stödde deras intervention i Irak har underskattat nationalismen som en politisk

kraft. De flesta människor vill trots allt inte att deras land ska ockuperas, även om det sker i demokratins och de mänskliga rättigheternas namn. Detta var en läxa som kanske borde ha lärts definitivt efter Vietnamkriget. Speciellt gäller detta de så kallade liberala hökarna som ju inte vara drivna av hänsyn till rent nationella intressen utan just ville främja mänskliga rättigheter. Har ett tragiskt offer för det katastrofala Irakkriget blivit den offensiva kampen för mänskliga rättigheter?

– Jag tror att jag underskattade den nationalistiska dimensionen. Visserligen var jag mot invasionen även om jag var för Saddams fall. Och när väl invasionen var ett faktum ville jag att den skulle avslutas så snart som möjligt. Men icke desto mindre förstod jag inte hur starkt och djupt det nationalistiska motståndet skulle bli. Med tanke på hur fel jag och många andra hade i frågan om det nationalistiska gensvaret tvekar jag att sia om framtiden nu.

Mallat noterar samtidigt att även om Irakkriget visar på problemen med militära interventioner så kvarstår frågan ändå om vad vi kan och bör göra i fall som Rwanda, Darfur och Zimbabwe.

Renodlad passivitet kan inte vara vårt enda alternativ.

Någon form av blandning av militära hot och löften om hjälp inom ramen för en multilateral aktion måste kunna legitimeras.

– För mig är dock det viktigaste att vi når fram till en framgångsberättelse som kan tjäna som exempel i Mellanöstern. Än så länge finns inget sådant exempel även om Libanon i någon mån var på väg att bli ett sådant under ett par månaders tid. Vi behöver mer, något som är varaktigt, som Spanien och Portugal efter diktaturernas fall och inträdet i EU. De mest troliga kandidaterna i min del av världen är Marocko och Libanon. Libanon med dess blygsamma men ändå konkreta erfarenhet av ickevåld. Ätminstone om vi får en hedervärd, kraftfull och demokratiskt vald president. *

✧ – **Vad vi i Libanons civilsamhälle begär av Europa i ett första skede är att ni helt enkelt finns här, att ni är närvarande med era ögon och röster, säger Chibli Mallat.**

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV JOHAN PATRICNY

Interiör från en bordell i Paris målad av Toulouse Lautrec 1894.

FOTO: NORDICPHOTOS/SUPERSTOCK

Så kontrollerades bordellerna

Det är inte ens nittio år sedan besiktningsbyrån för "friska njutningsmedel" slog igen i Stockholm. Rebecka Lennartsson redogör för den reglementerade prostitutionens historia.

HISTORIA På Trädgårdsgatan 3 i Gamla stan i Stockholm låg under 1800-talets senare del och en bra bit in på det följande seklet en inrättning som skulle förse tillresta och bofasta män med "friska njutningsmedel", som en samtida brukare uttryckte det. Där besiktigades glädjeflickor.

Två dagar i veckan kallades stadens byråskrivna kvinnor dit. En efter en fick de ta plats framför läkaren med blottade underkroppar. Friska kvinnor skickades iväg med ett friskhetsintyg, mindre lyckosamma sändes till kurhuset Eira. I början av besiktningsbyråns verksamhet, på 1850- och 60-talen, fanns cirka 350 registrerade kvinnor. Stockholm hade då en befolkning om drygt 100 000 invånare. Runt sekelskiftet var byråflickorna närmare 900 – men då hade Stockholms befolkning närapå tredubblats.

Könshandeln i 1800-talets stad var utbredd. Utöver den kontrollerade prostitutio-

nen fanns en omfattande tillfällig könshandel och en rad bordeller utanför myndigheternas kontroll.

SEDAN SEKLETS MITT accepterade de styrande i Stockholm – och i flera andra städer – könshandeln som ett "nödvändigt ont". Alla kvinnor som bedömdes försörja sig på skörlevnad beordrades att två gånger i veckan uppsöka läkare. Det utlösande syftet var att hejda könsjukdomarna. Veneriska smittor hade ökat under 1800-talets första hälft.

Allra mest fruktade man syfilisens härjningar. Sedan mitten av 1700-talet genomförde man sundhetskontroller på underklassens rörliga skikt för att få bukt med smittan. Sjukdomen ansågs spridas av såväl kvinnor som män inom vagabondernas brokiga och sedeslösa skara. Men i takt med att Stockholm växte och stadens sjukhus fylldes av syfilisanfrätta, kom smittan att förknippas med staden och dess fysiska

och moraliska farsoter. 1837 krävde det särdeles drabbade Stockholms garnison att lösaktiga kvinnor skulle kontrolleras extra noggrant. Och på den vägen var det. Då fler män än kvinnor var smittade, drog man slutsatsen att kvinnorna spred smittan, medan männen blev offer för densamma. Utifrån den tvivelaktiga logiken utarbetades reglementet. Modellen var inte ny eller unik. Förebilder hämtades från större städer, främst från Paris. Verksamheten startade 1847 med två byråer, som 1859 slogs samman och öppnade på Trädgårdsgatan 3.

Reglementeringen var inlemmad i en våg av sanitära och hygieniska bekymmer. Liksom hanteringen av slakteriavfall, lik och exkrementer måste ske under besiktigade former, krävde prostitutionen kontroll för att inte bli till en smitthärd. Ett metaforiskt språk likställde könshandeln och kvinnorna inom den med avlopp; prostitutionen var en "sädesklosett", kvinnorna fungerade som "afskrädes-tunnor", ett "dränage" och en "rännsten" för manlig lust. Och liksom kloaker doldes under jord, ville man gömma undan kvinnorna. Allt skulle ske med största diskretion och hygien. I den bästa av världar var den reglementerade prostitutionen lösningen på ett problem, snarare än ett problem i sig.

DET VISADE SIG dock att kvinnorna sällan fann sig i sin roll som hygieniska och fogliga avledare av smuts och synd. De tog plats i staden och störde gatubilden så till den grad att de kom att beskrivas som ett av de största hoten mot samhället. Problemet krävde rentav en egen polisavdelning.

Byråpolisen, eller sedlighetspolisen, var en liten men effektiv avdelning. Konstaplarna patrullerade staden för att avslöja smygar; för myndigheterna okända prostituerade. När en kvinna erkänt sig skyldig till prostitution, diariefördes hennes namn i prostitutionsrullen tillsammans med en levnadsberättelse och en utseendebeskrivning. Så fick hon ett exemplar av reglementet. Utöver besiktningsskyldigheten ålades byråskrivna kvinnor att följa en särskild uppsättning regler, som mycket starkt begränsade deras rörelsefrihet. Det innebar exempelvis att de inte fick vistas utomhus efter klockan elva på kvällen, inte gå flera i sällskap, tilltala folk på gatan, stanna under gatlyktor eller visa sig i fönstren till sina hem. De fick inte genom röster, gester eller kläder ådra sig uppmärksamhet, och vissa delar av staden var förbjuden mark för dem.

Brott mot reglementet dömdes enligt lösdriverilagen och straffades med böter eller straffarbete. Barnsbörd gav endast en tillfällig frist från besiktningstvånget. Giftermål, hederligt arbete eller döden var de enda vägarna ur den reglementerade prostitutionen.

1918 stängde besiktningsbyrån på Trädgårdsgatan sina portar. Reglementeringens tid var förbi, besiktningarna upphörde. Det är möjligt att kritiken från feministiskt influerade organisationer och den växande arbetarrörelsen påverkade utvecklingen. Det officiella skälet var emellertid inte av moralisk art. Besiktningarnas vinster stod inte i proportion till de ekonomiska kostnaderna för att hålla apparaten i gång, och så gick den epoken i graven.

Reglementeringen tillhör inte den stora historien, den vi lär oss om i skolböckerna eller ser kostymfilmer om. Och även om vi har lämnat reglementeringen bakom oss, är det annat som består.

Ta själva ordet prostitution, till exempel. Det dök upp i Sverige under senare delen av 1800-talet. Horor fanns det förvisso tidigare, i betydelsen kvinnor som begått äktenskapsbrott. Det var en kriminell handling som även män kunde göra sig skyldiga till och straffas för – även om de i regel lättare kunde svära sig fria från skuld, medan kvinnan straffades med socialt utanförskap. Men det rörde sig om en *handling*, ett brott mot lagen och en av Gud instiftad moral som både män och kvinnor kunde begå.

Med reglementeringen riktades lagen inte längre mot handlingen. Sedan 1864 var utomäktenskapligt umgänge faktiskt inte längre förbjudet. I stället vreds uppmärksamheten dels mot den kommersiella aspekten, dels mot den normbrytande kvinnans levnadssituation, mot hennes moral och levnadsmönster – kort sagt mot hela hennes person.

”ORDET PROSTITUTION BETYDER alltså, då det fattas kollektivt, sammanfattningen af de prostituerade och, då det fattas abstrakt, det lefnadssätt, som kännetecknar dessa”, slog man fast i en utredning från 1910. Prostitution kom att bli något mer än själva handlingen. Det förvandlades till uttryck för en identitet, en särskild läggning, en speciell sorts kvinna som i flera avseenden bröt mot det som ansågs vara kvinnans natur. Med den definitionen uteslöts också könshandelns andra part: köparna. Idag har de lyfts in igen. Prostitution definieras nu som en handel som inrymmer både köpare och säljare. Men nog fortsätter väl den prostituerade kvinnan att vara en paria?

Om 1700-talets hora förbröt sig mot Guds moral och 1800-talets prostituerade skymfades naturens ordning, kanske dagens sexarbetare vanhedras för att hon förmodas kränka den egna identiteten och jaget, som i vårt samhälle är så nära förknippat med sexualiteten. Från Gud via Naturen till Jaget – det säger i så fall kanske något om samhällsutvecklingen i stort?

✱ REBECKA LENNARTSSON

Talande tomrum

Tala är silver, tiga är guld. Men hur är det med tomrummet? I dagens grafiska värld skattas inte sällan en vit pappersyta högre än själva texten.

SPRÅK Tala är silver men tiga är guld. Språk är alltså normalt övervärderat. Om du inte tror vare sig på ett gammalt ordspråk eller på en gammal språkvetare kan du tänka på effekten av ett skarpt motargument respektive en ogillande min eller ett temperamentsfullt svar på ett e-mejl respektive inget svar alls.

Men icke-språk är så kraftfullt att det inte får missbrukas eller devalveras genom för flitig användning.

Tystnaden är dock användbar i mindre skala: ett par kompakt tysta sekunder medan demon-oratorn blickar ut över publiken, en konstpaus före knock out-argumentet och en aggressivt laddad tystnad efter en retorisk fråga – i väntan på löjlga motargument. Allt detta är beprövat sedan antiken.

Men i skrift? Jo, vi har en hel arsenal av medel för att domptera läsaren. De ska stanna upp vid skiljetecken och ta en tankepaus vid tankstreck. Men vi använder pausen/tystnaden/tomrummet mer systematiskt, och mycket mer standardiserat än i tal. Tänk på vilka tangenter som är störst på tangentbordet! Självklart, det är mellanslags-tangenten och entertangenten. De har det gemensamt att de inte skapar några tecken alls utan bara tomrum. Detta är en närmast genial idé. Patriumbågar och runsternar kan visst textera utan mellanslag.

DET VAR SVÅRT även för gamla romare och vikingar, så de började sätta ut punkter eller kryss mellan orden. Men det tog tid innan man tänkt tanken att tomrum kunde ha betydelse.

Detta är egentligen samma revolutionerande tankesprång som nollan i matemati-

ken. Det är skillnad på 11, 101 och 10001 fastän nollan inte betyder något. Det är en platshållare. Och med platshållaren kan vi också skilja mellan *mellanslag* och *mellan slag*, *skrivtecken* och *skriv tecken*!

Enter- eller radbytartangenten fyller en liknande funktion. När stycket är slut markeras det med ny rad (= tomrum i radslutet) och en blankrad (= tom yta) eller textindrag några millimeter på den nya raden (= tom yta).

Mellanslag och styckebyrning är alltså en sorts skiljetecken, och tomrummet följer den enkla regeln: ju större enhet desto större tomrum. Mellan kapitlen i en bok kan det vara mer än en sida tomt.

DETTA MED OSYNLIGA skiljetecken är ett ovant sätt att tänka, men det är ingenting mot den kulturkrock som varje författare för eller senare kör in i. När författaren möter den grafiske formgivaren för den sista lilla formaliteten före publicering av Verket står ljusets krafter mot mörkrets. Och författaren inser gradvis, och till sin häpnad, att det är just han som är mörkret. Det är han som vill solka ner den rena vita pappersytan med tecken, medan formgivaren river för att få ljus och luft: lätt layout, ljusa sidor och luftiga marginaler. Till sin grämlse måste författaren inse att köparen är villig att betala lika mycket för den tomma ytan som grafikern fixar till med några knapptryckningar i Indesign som för de nattsvarta bokstäver han slitit med under månader och år – för att han trodde att det var dessa som var Verket.

✱ **LARS MELIN**

✱ **Ett grafiskt tomrum, här skapat med endast ett par knapptryckningar.**

✱ Agent Scully och Mulder ilar fram bland de sedvanliga paranormala fenomenen i *Arkiv X*.

FOTO: TV4

De skapade ett monster

Urvattnade övernaturligheter breder ut sig i tv-tablåerna. Idag har synska katter och talande ankor blivit legio i allt fler tv-serier.

TV Redan vid premiären 1993 ansågs den amerikanska tv-serien *Arkiv X*, om en imaginär FBI-specialstyrka inriktad på övernaturliga hot, banbrytande. Men först nu, fem år efter dess nedläggning, kan det som verkligen var banbrytande med serien överblickas. Av alla de blodtörstiga bestar som serien bussade på oss under nio säsonger var nämligen ingen tillnärmelsevis lika skräckinjagande som det monster serien i sig skapade, och som lämnades i arv till tv-branschen. Det är ett monster som masspridit sina utomjordiska ägg i alla stora tv-kanaler.

FÖR 15 ÅR sedan snurrade flertalet tv-serier kring familj, vänner, grannar, jobb och vardag. I dag domineras tv-dramautbudet av övernaturliga, pseudovetenskapliga, new age-religiösa grundteman. Att huvudpersonerna exempelvis kan tala med de döda, hela dödligt sjuka eller åkalla mytisk trolldom accepteras som fullt normala premisser i vilken seriös drama-serie som helst. Det som på *Arkiv X*:s 1990-tal varen tungan-i-kind-trend har under 2000-talet blivit krass, distanslös norm. För mig personligen kom droppen när till och med kvali-

tetsbolaget HBO, som producerat några av den moderna televisionens främsta konstnärliga verk (*Oz*, *Six Feet Under*, *The Wire*), det senaste året vräkt ut kvasireligiös kalifornisk ockultism (*John From Cincinnati*), kryddat den annars socialrealistiska *Big Love* med en utomvärldslig prärievarg och rentav låtit en synsk katt (!) spela en roll i upplösningen av *The Sopranos*. Men dessa grepp – riktade till en kvalitetsmedveten HBO-publik där inte minst USA:s alltmer akademiska tv-kritiker ingår – har bitvis skarpt kritiserats, och *John From Cincinnati* lades snabbt ner under genant tystnad.

DET ÄR BETYDLIGT allvarigare att mainstream-televisionen innehåller en sådan intensiv ström av kvacksalvarserier, från high end-segment (*Lost*, *Medium*, *Dead Like Me*, *Day Break*) till downmarket-smörja (*Ghost Whisperer*, *The 4400* och *7th Heaven*), de senare inte sällan hejdlöst flirtande med en kristen publik. Jag skulle alltså kunna påstå att det är *Arkiv X*:s fel att den kyrk-reaktionära amerikanska lobbygruppen The Parents Council kun- nat flytta fram sina positioner på senare år, så

att de inte längre bara hotar annonsörer utan även når framgångar hos tv-bolagen med rapporter om hur "kristna" deras serier är – och rentav, i höstas, fick till stånd en renodlat kristen dramaserie, *Miracle*, på bästa sändningstid på ABC (signifikativt nog floppade den eftersom den ändå bara framstod som en i mängden av spöks-serier).

Men att den smala, smarta *Arkiv X*-trenden på bara ett drygt decennium blivit mainstream-norm är dessvärre en spegling av samhället. Och i synnerhet en spegling av att 1900-talets industrisamhälle inte bara muterat till ett 2000-talets informationssamhälle, utan framför allt till ett desinformationssamhälle, till kunskapssamhällets motsats. Vidskelpelsen är tillbaka i vår vardag – inte bara i tv-rutan utan i politiken, forskningen, utbildningsväsendet, sjukvården. Och vi målska att göra oss lustiga över den religiösa skrocken i USA, men vi är inte ett skvatt bättre i Sverige.

NÄR VAR FJÄRDE svensk tror på astrologi och på att horoskop kan vara vetenskapligt underbyggda när scientologiska förskolor tillåts och landsting backar upp homeopati-hokuspokus; när studieförbuden har kurser i fengshui-humbug; ja, då är det inte konstigt att våra tv-kanaler fylls av mumbojumbo. Och då pratar jag, när det gäller Sverige, inte i första hand om talande ankor i *Cleo* eller tomteserier som *De drabbade* eller *Sjätte dagen*, utan om alla dessa påstått dokumentära program där "medier" på synska vägar klarar upp brott och uppsöker de döda. Och skillnaden mellan svensk och amerikansk tv är att i USA finns också framgångsrika motkrafter: från Penn & Tellers undersökande journalistik till nya hit-dramaserier som *Psych*, som satiriserar och förlöjligar övernaturlighetstrenden. I Sverige finns bara mörker.

✱ KJELL HÄGLUND

Litterär rundgång utforskar världen

En berättelse som viks in i sig själv utforskar gränsen mellan verk och verklighet.

LITTERATUR Det börjar redan hos Cervantes. I tredje kapitlet av andra delen av *Don Quijote* dyker det upp en pratsam och entusiastisk herre, ungarlen Sanson Carrasco, som skattar sig lycklig att ha träffat hjältarna i en så berömd roman.

"Don Quijote bad honom åter resa sig. 'Är det verkligen sant', frågade han sedan, 'att det finns en bok om mig och att någon morisk lärd skrev den?'"

'För att visa dig hur sant det är', svarade Sanson, 'kan jag säga dig att det är min uppfattning att det föreligger idag mer än tolv tusen exemplar av den berättelsen.'"

Och för en alltmer häpnande Don Quijote fortsätter ungarlen att utlägga romanens förtjänster och framgång. Vad som sker är med andra ord att en roman avbildas in i en roman. Hjältarna möter sig själva men denna gång som sina egna litterära avbildningar. Omedvetna om att de också själva är avbildningar.

NÄSTA STATION ÄR hos Lewis Carroll, Alices möte med den sovande röde kungen i *Through the Looking-Glass*. Bröderna Tweedledee och Tweedledum varnar henne mycket allvarligt för att väcka den snarkande kungen som ligger utsträckt i gräset. Som den ordentliga flicka hon är oroar hon sig nämligen för att kungen kanske kan förkyla sig.

"'Han drömmer nu' sade Tweedledee: 'och kan du tro vad han drömmer om?'"

Alice sade 'Det kan ingen gissa.'

'Jo just om dig', ropade Tweedledee och slog ihop händerna i triumf. 'Och ifall han

skulle sluta drömma om dig, kan du tänka dig var du skulle hamna då?'"

'Där jag är nu, naturligtvis' sade Alice.

'Inte du', genmålde Tweedledee spydigt. 'Du skulle inte vara någonstans. Du är bara något slags nånting i hans dröm.'"

Denna underbara nonsensdialog når en höjdpunkt när Alice påpekar att, om hon är en beståndsdel i den röde kungens dröm, kan hon knappast heller väcka honom.

OM VI UPPFATTAR de båda delarna av *Don Quijote* som en enda berättelse, har vi alltså att göra med en berättelse som viks in i sig själv. Vilket skapar osäkerhet om vad som är representationen och vad som är det representerade. I fallet med den sovande röde kungen är

det, än mer raffinerat, en dröm som har vikts in i sig själv. En tredje klassiker som hängivet ägnar sig åt detta slags konst är Jorge Luis Borges. "Den cirkelformade ruinen" är bara en av de *Ficciones* där han utforskar detta slags världar som mynnar ut i sig själva.

Vikningar är i själva verket ytterst intressanta operationer. Möbiusbandet med dess sällsamma slinga bildar bara en enda yta, Kleins flaska, inte fullt realiserbar i det tredimensionella rummet, har en insida som är dess utsida och vice versa; den påminner med andra ord om vår jordiska existens; vi är inneslutna i en sfär som vi inte kan stiga ut ur.

KURT GÖDEL BEVISAR att *Principia Mathematica* och liknande system måste innehålla inom systemet formellt oavgörbara satser. Och sättet att visa detta går över de så kallade Gödelnumren. Gödel avbildar matematiken i dess helhet på ett hörn av matematiken genom att ge varje tecken som kan förekomma i en välbildad formel dess unika signum i form av ett tal. Därmed kan hela beviset ges en matematisk behandling.

Denna geniala vevbildning för oss till Douglas Hofstadters fascinerande böcker, *Gödel, Escher, Bach* från 1979 och *I Am a Strange Loop* (2007). Hofstadter tolkar ett klassiskt filosofiskt problem, självmedvetandet, som resultatet av en vikning eller en "strange loop". Mitt medvetande är en mer eller mindre bristfällig avbildning av världen. Men i denna avbildning finns också avbildningen av mig själv. Eller som den amerikanska flickan säger i min bok *Den amerikanska flickans söndagar*:

Hur kan vi tala till oss själva och lyssna som vore det en annan?

Är vi kanske, noga räknat, mer än en? Hur många av oss bor i samma magra kropp?

Och detta sällsamma som spegeln säger, att allt det som är jag hör till

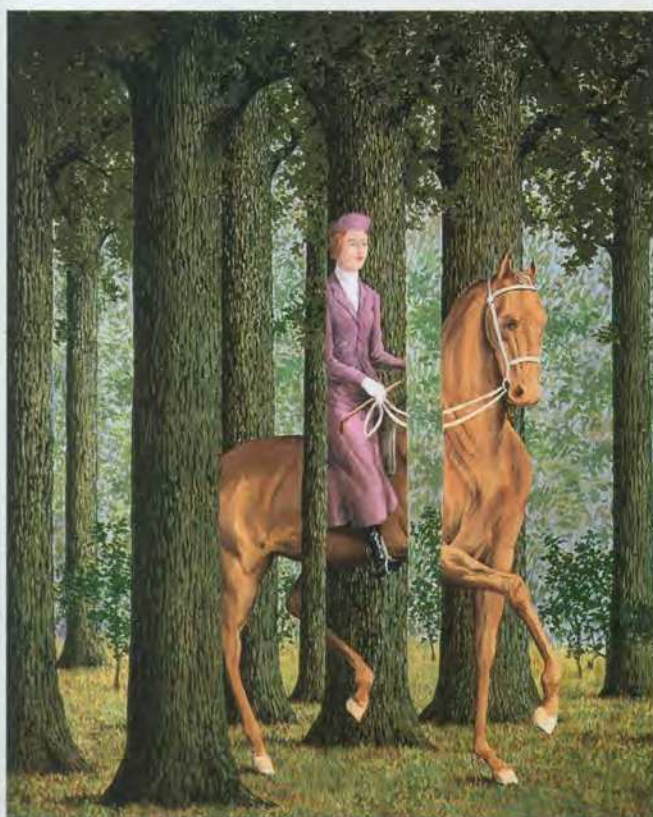
en yttre värld som frågar föga efter mig. Och samtidigt är hela denna yttervärld

det enda som min innervärld består av. Världen, sinnrikt vikt in i sig själv.

Det är vad spegeln säger. Men kan då delen vara helheten som i sin tur

är delen? Någonting är konstigt här. Jag tror inte alls att vi har fattat världen.

LARS GUSTAFSSON

Allt är inte vad det synes vara. Här René Magrittes *Carte Blanche*.

FOTO: AKG/SCANPIX

Böcklins längtan efter sakral stillhet

Målaren Arnold Böcklin var en gång uppburen och beundrad. Han hade dock oturen att efter sin död få beröm av Adolf Hitler.

BILDKONST Om konstens historia är de estetiska värderingarnas historia, är den samtidigt de estetiska konflikternas historia. Att med öppna ögon begrunda denna historia handlar inte bara om att vara på sin vakt mot segrande värderingar. Lika angeläget är att återupptäcka och betrakta det som har gått förlorat. Att respektera flerflödigheten bottnar i den goda föresatsen att inte ta något för givet, att testa dolda motiv och att i bästa fall belönas med nya insikter. Självklarheter kanske. Men lätt borttappade.

Ett notoriskt exempel på en konflikt med konsekvenser av ett mer allmänpolitiskt intresse är "Fallet Böcklin". Den schweiziske målaren Arnold Böcklin avled 1901. Han var uppburen och beundrad. Efter fyra år kom nedmonteringen av hans rykte. Med sin pamphlett *Der Fall Böcklin* åstadkom kritikern Julius Meier-Graefe en nedvärdering av osedvanligt stora mått. Argumentationen övertygade genom utförliga resonemang kring huvudlinjerna i det europeiska måleriets historia. Meier-Graefe hänvisade till ett slags lagbundenhet och därmed ansåg han sig ha skapat en objektiv grund för att utmönstra Böcklins måleri som en brutal oformlighet – som en illustration utan bok, en mosaik utan vägg, en teater utan scen.

DET FANNS MER i beredskap. Meier-Graefe var ute i ett betydligt allvarigare ärende. Han hade funnit att Böcklin egentligen var en kongenial företrädare för den vulgära borgerligheten i det tyska riket.

Kort efter utbrottet av det första världskriget utvecklade Meier-Graefe sina tankar ytterligare: "Om konsthistorikern någon gång skulle få för sig att fastställa kännetecken på Tysklands själlsliv, de som karaktäriserar den förmätna alltyska världsmaktstanken och förutsäger katastrofen, så lär han inte komma förbi Arnold Böcklin."

Kritikern kunde givetvis inte ha fått gehör för sina idéer om inte den rätta jordmännen funnits. Den annalkande modernismen

skulle snart institutionaliseras och därmed kom prioriteringarna att påverkas av attityder som var svärförenliga med uppskattningen av Böcklins måleri. Med modernism avses här närmast en rörelse för vilken ett regionalistiskt perspektiv föreföll alltför hämmande.

Det vore emellertid något förhastat att utgå från föreställningen att denna utveckling ägde rum helt utan komplikationer. Den kulturkamp som föranleddes av *Der Fall Böcklin* var i sig konstpolitiskt invecklad samtidigt som 1890-talets fördjupade syn på Böcklins konstnärskap aldrig riktigt miste sin attraktionskraft.

Det som strängt taget handlade om motsättningar av estetisk natur kom att bli en debatt om värdet av den tyska konstkulturen, ytterst om dess nationella identitet. Men också om konsten som utslag av en tysk statsideologi eller som uttryck för en germansk jordande.

NÄR DET GÄLLER Böcklins uppgång och fall är det svårt att avstå från att härleda detta förlopp ur konstpolitikens allt annat än stabila konjunkturer. Det som en gång uppfattades som Böcklins styrka har kommit i skuggan av en annan tolkning av hans konstnärliga gärning. Det faktum att han åren strax efter 1900 hamnade i centrum för en kulturkamp med starka nationalistiska inslag har i ett senare skede försvårat snarare än berikat bedömningarna av hans egenart. Kvar står minnet av Böcklin som ett politiskt problem.

Det är här svårigheterna tar vid. Ty den böcklinska bildvärlden har senare också kommit att förknippas med en betänklig form av "tyskhet" som skulle visa sig vara användbar i nationalsocialistiska syften. I *Völkischer Beobachter* försvarades mästaren mot vad som ansågs vara modernismens attacker. Böcklins eftermäle har naturligtvis inte heller gynnats av att han rönt uppskattning av en av historiens ärkebrottslingar.

"Äntligen, äntligen förstår jag Böcklin" – dessa ord lär Führern ha yttrat när han från

Piazzale Michelangelo i Florens begrundade Fiesoles cypresslundar. Lika dystert ter sig det fotografi från 1940 som visar Hitler och Molotov samtalande i Rikskansliet framför en av versionerna av *Toteninsel* (1883). Även om Hitlers konstmak mer gick i riktning mot idyller som Eduard Grützner och Spitzweg kan den i sig tunna dokumentationen om hans relation till Böcklins konst framstå som en antydning att där fanns någon form av själarnas gemenskap.

PROBLEMET ÄR BEKANT: *guilt by association*. Saken försvåras av att konstnären i likhet med Wagner och Nietzsche tillhör ett förgånget skede – skuldbelastningen blir dessutom retroaktiv. Nazisternas brott var emellertid av sådan magnitud att behandlingen av frågan om de bakomliggande orsakerna inte kunnat ske utan en till det yttersta driven vaksamhet. Tendensen finns att låta varje yttring av "tyskhet" ingå som en del av det tredje rikets skräckinjugande byggnad.

I ett större idéhistoriskt perspektiv har det förvisso funnits skäl att i en mer specifik mening tala om förnazistiska ideologier, sådana som närmast kan knytas till namn som Houston Stewart Chamberlain, Julius Langbehn, Paul de Lagarde och Moeller van den Bruck. På goda grunder kan man göra gällande att nazismen assimilerat element i tysk nationalistisk-konservativ idétradition. Undersökningar av privata attityder och sociala vanor under Kaiserns tid ger otvivelaktigt rikt utbyte. Vad som här finns att beskriva – från antisemitism till stortyskhet – kan utan vidare tänkas få sin givna plats i *Mein Kampf*.

Dock, allt detta patos – det vet vi allför väl – alstrar andra problem. Ty genom att behandla det tyska 1800-talets kulturinstitutioner som förstadier direkt kopplade till ett kommande skräckvälde bortfiltreras nätverk av mänskliga relationer som i sig rymde andra alternativ än rena våldsläror.

Denna historieskrivning är i grunden fatalistisk. Den ger oss ett förflutet som är att likna vid en passage bestående av krympande alternativ och en anledning att övervärdera den wilhelmska kulturens betydelse för den process som gjorde att nazismens praktik ledde mot avgrunden.

NÄR MEIER-GRAEFE LÄT Böcklin representera ett parvenyernas Tyskland hade han otvivelaktigt skapat en seglivad tankefigur. Det blev inte bättre när den fick ett fortsatt liv innestängd i det tjugonde seklets stora mardröm. Längre var Böcklins konst svår att acceptera till följd av den inbyggda politiska belastningen.

När den dessutom kunde karaktäriseras som en förm av *kitsch* fanns kopplingen mel-

✧ Arnold Böcklins *Toteninsel* (Dödens ö) blev mycket populär vid förra sekelskiftet. Reproduktioner av den spreds över Europa. I Sverige hängde den hemma hos August Strindberg och Ellen Key.

FOTO: ART RENEWAL CENTER WWW.ARTRENEWAL.ORG

lan en betänklig smak och en föga attraktiv ideologi.

Den underliggande moraliska maximen är välbekant: överlastad, bombastisk eller utstyrd konst passar endast för sådana som saknar förmågan att skilja äkta från falskt också i en djup moralisk mening.

Böcklins bilder var inte bara absurda utan "implicerade" en tvivelaktig etisk och politisk hållning. Kan detta stämma? Det finns annat att betänka när den stora tvångströjan tagits bort. Böcklin fascinerar inte som ett "fall". Andra perspektiv öppnar sig.

DEN SAKRALA DIMENSIONEN i Böcklins måleri skänkte tröst. För Edvard Munch framstod den inte bara som ett alternativ till den officiella tyska konstsmaken, utan också som uttryck för konstnärlig höghet.

När han under sin resa till Frankrike besökte Kunsthalle i Hamburg 1891, fann han det tyska måleriet svåruthärdligt. Endast Böcklin gav uppbyggelse: "Avskyvärda tyska konst – trå-

nande damer – slagfältsbilder med hästar som stegra sig – och blanka kanonkulor – du äcklas, du äcklas tills du plötsligt stannar ... inför en tavla av Böcklin. Den heliga elden." Böcklins bildfantasi svarade mot en längtan efter elegisk hugsvalelse och sakral stillhet, efter naturupplevelser som sträcker sig längre än omedelbara sinnesförnimmelser. Och denna längtan ägde en stor bärkraft.

När konstnärskolonien i Darmstadt 1901 tillkännagav sin verksamhet hyllades han tillsammans med Nietzsche och Puvis de Chavannes som den unga generationens vägvisare. Stefan George och kretsen kring honom fann i Böcklins sakrala landskap en efterlängtat kultisk renhet. Wassily Kandinsky kom i sin *Om det andliga i konsten* (1911) att omnämna Böcklin som en av utforskarna av "det icke-materiellas områden".

Frågor hade väckts som stimulerade och fortfarande stimulerar ett aktivt mottagande av Böcklins bildidéer.

Giorgio de Chirico fann spåren av ett stän-

digt hotande mysterium. Jean Sibelius drabbades av ett "rus" när han komponerade sin tonsikt *En saga*.

Särskilt *Toteninsel* skulle visa sig besitta en kraftfull spridningspotential. Som en synestetisk ikon har motivet upprepats i otaliga reproduktioner; det har imiterats, varierats och parafraserats i skilda sammanhang.

BILDKONSTNÄRER, KOMPOSITÖRER OCH författare har funnit tematiken relevant för sitt skapande: Max Klinger, Max Ernst, Salvador Dalí, Sergej Rachmaninoff, Max Reger, Herman Hesse, August Strindberg, Sigmund Freud, Marguerite Yourcenar, C. G. Jung... Motivets oemotståndlighet bekräftas ännu i vår tid – som scenografi i skilda sammanhang eller som konverterat till en oroande vision av ett kärnkraftverk.

Det som gör ett konstverk levande är dess mångtydighet, dess förmåga att ställa frågor av existentiell innebörd.

✧ HANS HENRIK BRUMMER

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV CHRISTOPHER RÅDLUND

Nakenchock bland cyborger och såpbubblor

Den här gången besöker Axess testpatrull de trendiga gallerierna. Där tar de del av de sedvanliga installationerna och videorna – men också av en och annan landskapsmålning.

TESTPATRULL Konstmarknaden blomstrar. Den ystra högkonjunkturen får hoppfulla gallerister att öppna nya filialer och ta upp kampen med auktionshusen om den lukrativa andrahandsmarknaden. Och i en gammal industribyggnad i utkanten av Vasastan har några av Stockholms innegallerier upprättat ett eget litet Chelsea med utställningslokaler av New York-kaliber: spatiösa, vitmenade och flexibla.

Här ska samtidskonsten säljas till de nya samlarna, de unga och smarta vars minima-

listiskt inredda innerstadsvåningar nu skriker efter intellektuellt stimulerande statusobjekt.

Och det är nu det börjar. Grand opening, vernissagefest på Campus Hudiksvallsgatan. Zeit hämtar upp sin vän på gamla Tennstopet, där han stärkt sig inför kvällen med husmanskost och vackra takstuckaturer.

PÅ DEN STORA innergården flockas unga människor i bekväma men snygga gångkläder kring bjudvin och korvgrill. Zeit och Geist bestäm-

mer sig för att kasta ett öga på konsten innan trängseln gör det omöjligt.

Nordenhake, filial till modergalleriet i Berlin, är med sin placering ut mot gatan Hudiksvallsgruppens själva skyltfönster. Här är det redan ganska svårt att få syn på konsten mellan alla långa ben och framtidsoptimistiska småbarn. Vilket delvis beror på att Magnus Wallin, mest känd för sina tekniskt avancerade datoranimationer, visar en uppsättning tämligen diskreta små skulpturer i metall.

– Dom där kommer aldrig att kläckas, noterar Geist sorgset inför några kolsvarta bronsägg under en svart värmelampa.

Zeit snubblar nästan över en naken rygg i vitlackad brons, som sticker ut från den låga fönsterkarmen. Över kotorna hänger en torr disktrasa, också den i brons.

– Tror du man kan få den utan disktrasa, undrar Geist.

– I så fall med rabatt, svarar Zeit allvarligt.

På en skärm längst in i lokalen flimrar en video. Rörliga textremsor flankerar en färgmanipulerad sekvens där någon vankar omkring i ett rum, bär runt på och kladdar med olika grejer han inte kan se eftersom han har någon sorts lampskärm kring halsen.

EFTER EN LITEN stund ser vännerna att bordet i rummets mitt bärs upp av en naken man på knä, med rumpan och testiklarna i vädret.

Zeit ler igenkännandets leende.

– Se här, grundreceptet på en lyckad performance! Människor i konstiga kläder som geggat och gör obegripliga saker. Och så lite naket.

Geist skakar uppgivet på huvudet och far ut i en tirad om att konstvärlden stått stilla i fyrtio år.

– Som om de här coola galleristernas främsta plikt vore att konservera vad tyska och amerikanska konceptkonstnärer kom fram till på sextiotalet.

Efter ett kort besök på Natalia Goldin Gallery, där Geist undervisar Zeit i grafiska tekniker och förklarar varför Cecilia Ömalm Krajcikovas svartvita arkitekturcollage – troligen med avsikt – brister i hantverket, skyndar vännerna vidare till konsthandlaren Christian Larsens nya "showroom".

Här är det desto mer färgglatt. Glada människor flockas kring en såpbubble-installation; en sinnrik anordning som låter besökarna blåsa jättestora, men ack så kortlivade, såpbubblor. Kvällens klo?

ZEIT SNEGLAR PÅ sin vän och inväntar en sarkastisk analogi med samtidskonsten som helhet. Men Geist ser glad och fascinerad ut.

– Jo, erkänner han, det här hör väl egentligen mer hemma på ett vetenskapscenter, men

något måste ju våga upp samtidskonstens överiga tråkigheter...

Zeit, som kindpussas av en gallerist, väser i mungipan:

– Konstmäsekonst! Perfekt för att locka in kunderna i båset när man slåss om uppmärksamheten på Art Basel eller Frieze.

EFTER ATT HA beundrat ett annat illusionsnummer – en skruv som tycks sväva fritt i luften – börjar vännerna känna sig lite törstiga. När de kommer ut på Hudiksvallsgatans innergård har skymningen fallit och stället är smockfullt. Geist gör stora ögon.

– Det är som en examensfest på Konstfack. Alla är så unga!

– Och urbana, och framgångsrika, fyller Zeit i. Och du, alla är här. Varendra kotte i Stockholms yngre konstklubb.

Geist armbågar sig fram till vinbordet, bara för att upptäcka att de små plastglasen tagit slut.

– Typiskt Stockholm, fräser Zeit. Det skavara så New York men man fixar inte den mest elementära logistiken!

– Äsch, vi får dricka direkt ur boxen! utropar

Geist muntert. Men i stället drar en sammanbiten Zeit honom med till galleri Brändström & Stenes luftiga lokaler.

I det första rummet står spadar, krattor och andra redskap i rostfritt stål lutade mot en ställning. Skaften är här och där försedda med handtag i kadmiumröd plast, som bär tydliga avtryck av händer. En bit bort står en rad avbärar i röd koppar, med lysrör längs sidorna.

– Självbiografiskt, förklarar Zeit. Konstnären Rollof har i årtal plågats av ryggsmärtor efter en misslyckad operation.

– Ernst Rollof? Det var länge sedan man hörde talas om honom, utbrister Geist överraskat.

– Ulf, suckar Zeit, irriterad över vännens brist på koll. Ulf Rollof.

EFTER ATT HA passerat en vägg med äckliga operationsbilder kommer de två in i ett mindre, svagare upplyst rum. I dess mitt står ett stort, grönt operationsbord. Tvärs igenom bordsskivan spänner sig en stiliserad och förkromad bröstorgel.

– Den här revbenssaken påminner mig om Geiger, utbrister Geist, glad över att ha fun-

nit en stimulerande association. Du vet han med Alien-monstrena? Kropp och maskin i ett. Mycket 80-tal.

– Visserligen, svarar Zeit. Det är inte nytt, men jag gillar det. Om inte annat så för att konstnären gestaltar något som kommer från honom själv. Inte något smart koncept, illusionstricks eller påklistrat, socialt engagemang utan en egen, brutal erfarenhet. Det är ganska ovanligt just nu.

– Apropå det, hakar Geist på, ska vi göra ett nytt försök med vinet?

Dagen efter den stora vernissagen öppnar Galleri Lars Bohman en utställning med målaren Peter Frie. Han tillhör en generation konstnärer som etablerade sig under slutet av åttiotalet, en tid då måleriet var förhärskande. Men Frie anslöt sig varken till den ironiska målarskolan eller den nyexpressionistiska, utan hämtade i stället sina intryck från holländskt landskapsmåleri.

MED TIDEN HAR hans målningar börjat påminna om ofokuserade snapshots, men det är fortfarande mycket lyriskt. En annan viktig aspekt är de breda vita kanter som omsluter landska- »

nyheter från carlsson bokförlag

Inbunden, ca 230 sidor, 978 91 7331 102 1

Livet – en stor sak

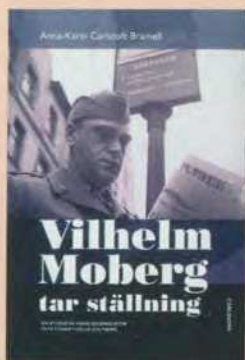
Martin Kylhammar

Om det tidlösa, det allmogliga i det tidsbundna och det förunderliga med att få genomleva en människas liv på jorden. Om det vi kan lära av för att bättre bemästra våra liv i framtiden.

Vilhelm Moberg tar ställning

En studie av hans journalistik och tidsaktuella diktning
Anna-Karin Carlsoft Bramell

Moberg var en av 1900-talets viktigaste opinionsbildare. Här belyses texter som annars hamnar i skymundan för epiken: tidningsartiklar, föredragsmanus och brev.

Inbunden, 670 sidor, 978 91 7331 079 6

Nya Doxa – Höstnyheter!

Christer Sturmark
Tro och vetande 2.0

Ny utvidgad och reviderad upplaga i pocket

Michel Onfray
Kraften att leva. Ett hedonistiskt manifest

Michel Onfray
Antikens visdomar. Filosofins mothistoria

Samtliga böcker är utkomna

För mer information och fler nyheter – se

www.nya-doxa.se

CARLSSON BOKFÖRLAG

Box 2112, 103 13 Stockholm
08-545 254 80
www.carlssonbokforlag.se

ILLUSTRATION: CHRISTOPHER RÄDLUND

pen. En sorts distanserande kommentarer till illusionismen – det är inte landskap vi ser utan "målningar". Målningar som objekt.

Zeit och Geist blir tagna på sängen: dörren är låst. Lokalerna folktomma. De knackar snotet på, och till deras överraskning öppnas dörren av konstnären själv. Peter Frie berättar att vernissagen inte är förrän på kvällen, men att Zeit och Geist naturligtvis är välkomna att se sig omkring. Sedan försvinner han bakom kulisserna med mobiltelefonen mot örat.

– En sådan sympatisk man! Geists ögon riktigt lyser då han tar de första stegen in i galleriet.

ZEIT KASTAR EN blick mot väggarna.

– Jo, lite som hans måleri kanske... Sympatiskt men inte så spännande.

Geist ser anklagande på Zeit.

– Jag tror inte Frie någonsin identifierat sig med något gränsöverskridande avantgarde, hans lyriska ådra är alltför stark! Landskapen...

– Jo, men titta på de vita fälten runt om, avbryter Zeit. Här har han gjort dem asymmetriska och kantiga, som för att väga upp landskapens sötna.

– Till en början var de vita, minimalistiska ramarna det som gjorde honom ärlig för de mondana samtidsgallerierna, säger Geist. Så är det väl fortfarande, men nu har de inrättat en egen, poetisk sfär tillsammans med landskapen.

– Du talar så vackert, min vän. Men jag kan bara se dem som fördämning mot fullkomlig entropi, kitsch...

– Men detta handlar inte om konflikter! Måste allt vara konflikt? Kan du inte se det vackra, mänskliga, och nöja dig med det?

Zeit ser allvarligt på Geist.

– Men också det vackra och mänskliga måste rymma spänningar, smärta. Annars blir det förljuget.

GEIST SKAKAR UPPGIVET på huvudet.

– Låt vara, Frie är inte Nerdrum. Men för mig framstår Peter Frie som en frisk fläkt av landskapslyrisk sensibilitet och inte minst historiemedvetande i en svensk ödemark. Alla konstnärer måste inte vara mörka till sinnes, Fries sublimitet är av ett annat slag.

– Det tråkiga slaget! Har du hört om Waldemarsuddes senaste påhitt förresten?

– Nej?

– De ska visa popkonst. Från 80-talet! *

ZEIT & GEISTS OMDÖMEN OM UTSTÄLLNINGARNA

GALLERI NORDENHAKE

Metallobjekt och video av Magnus Wallin

UTSTÄLLNING: Kropp, verktyg och tråkig video. Tiden står stilla. ★★

MILJÖ: Stiligt, propert och mycket konventionellt. ★★

SERVICE: Mycket folk, frånvarande gallerister och sedvanliga A4-ark. ★★

NATALIA GOLDIN GALLERY

Datakomponerade collage efter gammal grafik av Cecilia Ömalm Krajcikova

UTSTÄLLNING: "Fine-art-printar", arkitektoniskt och grått. Ett slag i luften. ★

MILJÖ: Stiligt, propert och mycket konventionellt. ★★

SERVICE: Lite vin och lättåtkomlig information. ★★

GALLERI CHRISTIAN LARSEN

Samlingsutställning

UTSTÄLLNING: Cellofanestetik och gigantiska såpbubblor. En rolig skruv. ★★

MILJÖ: Stiligt, propert och mycket konventionellt. ★★

SERVICE: Mycket folk och sedvanliga A4-ark. ★★

GALLERI BRÄNDSTRÖM & STENE

"Smärtans arkitektur".

Objekt och installationer av Ulf Rollof

UTSTÄLLNING: Kropp och verktyg. Makapärer med smärtsam tematik. ★★

MILJÖ: Stort, propert vitt och mycket konventionellt. ★★

SERVICE: Mycket folk och sedvanliga A4-ark. ★★

GALLERI LARS BOHMAN

"Same Time Tomorrow".

Landskapsmåleri av Peter Frie

UTSTÄLLNING: Spänningslöst, men lyriskt vackert ändå. ★★

MILJÖ: Propert vitt, stort och påkostat. ★★

SERVICE: Personlig service av sympatisk konstnär. Stiligt inbunden katalog. ★★

Förbjudna sanningar avslöjas

FORSKNING I sommarnumret av *Psychology Today* presenterar psykologerna Alan Miller och Satoshi Kanazawa sin tio-i-topplista över samhällsvetenskapens mest politiskt inkorrekta forskningsrön. Artikelns teorier bygger på utdrag ur deras bok *Why Beautiful People Have More Daughters*, som utkom i september.

Några smakprov ur listan: Människor är av naturen polygama. Evolutionärt grundad psykologi bekräftar tesen att kvinnor vinner på att leva i polygama samhällen, där många kvinnor delar på en man, medan de flesta män vinner på att leva i en monogam samhällsordning. Den enkla förklaringen är att kvinnor i polygama förhållanden kan samsas om generna från den mest eftertraktade mannen.

Eftersom sådana familjebildningar skulle leda till att flertalet män aldrig fick skaffa barn, gynnas det stora flertalet män av en diskrimineringsfunktion på relationsmarknaden, exempelvis en samhällsordning som bara tolererar monogama parförhållanden.

Evolutionsteorier förklarar på samma sätt varför en man i ledande position har allt att vinna på att riskera sitt äktenskap för en kortare sexuell affär (att sprida arvsanlag är en fram-

MÅNADENS CITAT >>>

ORIENTALISM Aftonbladets kritiker Athena Farrokhzad påvisar den 6/9 en intressant koppling mellan boksprättande och den typ av rasism som i traditionen efter Edward Said anses vara ett viktigt inslag i den så kallade orientalistiska diskursen.

Tanken svindlar onekligen inför de ideologiska implikationerna av tidigare generationers boksprättande. Kan det på motsvarande sätt finnas en koppling inte bara mellan boksprättande och imperialism utan även mellan det tidiga 1900-talets boksprättande och andra hemskheter: den fascistiska rörelsen; den nazistiska?

Så här skriver Athena Farrokhzad:

"Innan jag kan läsa Sadi, Attar, Rumi, Khayyam, Firdausi och de andra poeterna i *Persisk balsam* måste jag sprätta upp de 300 sidorna. Det är fint att bokens taktila aspekter på ett så tydligt sätt integreras i läsakten, tänker jag när jag sprättar.

Men allteftersom jag bekantar mig med antologins övriga utformning blir jag misstänksam: Är det inte i själva verket ett stråk av orientalism som spökar i detta layoutval? Har inte sprättandet något att göra med de föreställningar om sinnlighet och tradition som den västerländska blicken så ofta förknippar med persisk litteratur?"

✧ **Tv-serien Big Love** handlar om ett alldeles naturligt polygamt äktenskap.

FOTO: CANAL+

gångsrik reproduktionsstrategi), samt att mäns sexuella trakasserier av kvinnor inte är ett tecken på att män är sexister (det är tvärtom enbart ett sätt att sända ut effektiva parningssignaler).

Om du inte har läst om denna forskning tidigare så har det alltså sin enkla förklaring: en

del upptäckter förtigs, på grund av att de anses skadliga för samhällsmoralen. Man kan ha åsikter om Millers och Kanazawas forskning men de gör tveklöst sitt bästa för att bryta tystnaden kring den politiskt inkorrekta forskningen.

✧ **JOAKIM NILSSON**

Religioner mänskligare än någonsin

RELIGION Världen håller på att bli religiös igen, sägs det, men vad har hänt med allt det där i våra religioner som handlade om att allting är fåfänglighet och att människan inte ska vara alltför stolt? Högmod lär rent av ha varit en dödssynd en gång. Idag är religion inte mer än en förvändning för den lättsårade stolthet som redan i förväg ser fram emot att få svara med våld. Ju säkrare man tror, desto mindre borde man störas av skämtteckningar eller andra småsaker; vad är det annars för vits med att tro? Det finns en replikväxling på sajten Overheard in New York som perfekt sammanfattar vad religion är för människor idag.

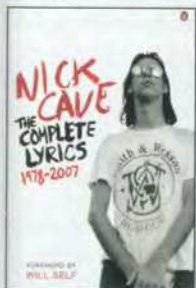
Ettrig gatupredikant: "Jesus will save you! Have you been saved? Praise Jesus!" En spydig newyorkare ger honom en gliring i förbifarten och predikanten har genast svaret redo: "Fuck you! Jesus will kick your ass!" Sannerligen säger jag eder: Jesus will kick your ass. Det är allt vi har förstått av vad religion går ut på. Religionerna har nog inte på länge varit så mänskliga, det vill säga så fottigt mänskliga, som de är nu.

✧ **HÅKAN LINDGREN**

TRE TIPS OM LITTERATUR, MUSIK OCH KONST

Cave som tegelsten

NICK CAVE
THE COMPLETE LYRICS 1973-2003
Penguin 2007

LITTERATUR Den som ledsnat på den unga svenska poesins idoga refererande till sin egen karaktär av språk, kan –

liksom den som inte ser den klassiska orfiska positionen som omöjlig att upprätthålla i en modern värld – med fördel ta del av Nick Caves lyrik, vilken nu samlats i en tegelstensvolym, försedd med förord av Will Self.

Visst finns här en hel del texter som faller platt till marken utan tonsättningarna, men mycket fungerar ändå förvånansvärt bra att bara läsa – inte minst de texter som hämtats från Caves senare, mer lågmälda album.

Det man slås av är inte minst hur nära Cave ligger det sena 1800-talets motivflora, samtidigt som hans texter så tydligt speglar den sociala och populärkulturella utvecklingen från sent 70-tal till idag. Paradoxalt utsluter inte referenserna till Raskolnikov, Huckleberry Finn

och Kapten Ahab lika lite som den gammaltestamentliga diktningen en stark nutidsprägel.

Snarare tvärtom: genom att använda ett formspråk som leder direkt ner till ett slags arkaiska urskikt i människan, tycks förutsättningsarna öka för den som på ett levande sätt vill gestalta människor vid vilken given tidpunkt som helst.

Sköra reminiscenser

CÉSAR FRANCK:
KAMMARMUSIK
Ysaÿe Records (YR03)

MUSIK Bakom Vincent d'Indys mask i *På spaning efter den tid som flytt*

finns ett antal tonsättare. En av dem är César Franck. Det var de sena kammarverken som blev hans genombrott, och på ett nytt dubbelalbum kan man höra folsonaten, pianokvintetten och stråkkvartetten med Quatuor Ysaÿe och pianisten Pascal Rogé.

Här råder det passionerade, och man kan livligt föreställa sig Proust sjunka ner i sin fåtölj medan inbjudna musiker spelade.

Till och med den proustiska minnesmekanis-

men finns med: inte i form av kakor men teman som dyker upp i verkens alla satser liksom sköra men oförgångliga reminiscenser.

Levande porträttkonst

ALEXANDER ROSLIN,
Nationalmuseum,
Stockholm
27 september 2007–13 januari 2008

KONST I september öppnar Nationalmuseums utställning med

verk av Alexander Roslin. Porträttkonstnären Roslin flyttade på 1750-talet till Paris och blev invald i franska konstakademien, vilket gav honom internationell ryktbarhet och lockade förmögna kunder från hela Europa.

Nationalmuseum kommer att visa över hundra av hans porträtt av 1700-talets pudrade överklass. Roslin hade inte bara förmågan att få människor att se ovanligt levande ut, han var dessutom en nästan överklippt skicklig stoffmålare – sålaren har sammet sett mer ut som sammet än i Roslins målningar.

Underrättelse- och säkerhetstjänster är temat för några nyutkomna böcker. De belyser bland annat hur tyska BND fungerade som ett inofficiellt utrikesministerium och hur Danmark var nära att få sin egen motsvarighet till Röda armé-fraktionen.

Säkerhetstjänster osäkrare än man tror

BND

**DER DEUTSCHE
GEHEIMDIENST IM
NAHEN OSTEN**
ERICH SCHMIDT-EENBOOM
Herbig Verlag 2006

EN HÖJERE SAGS TJENSTE

PET UNDER DEN KOLDE KRIG
HANS DAVIDSEN-NIELSEN
Politiken 2007

BLEKINGEGADEBANDEN

DEN DANSKE CELLE
PETER ØVIG KNUDSEN
Gyldendal 2007

I Tyskland har den ständiga och pålästa kritikern av Bundesnachrichtendienst, underrättelsetjänsten BND, Erich Schmidt-Eenboom, kommit ut med en bok som på ett mycket intressant sätt belyser de tyska relationerna med staterna i Mellanöstern. Schmidt-Eenboom pekar redan i inledningen på ett förhållande som understryker hur användbar en underrättelsetjänst egentligen är för ett land, nämligen som inofficiell kanal för utrikes diplomati och bistånd.

Under det kalla krigets inledande år hade den västtyska utrikespolitiken bland sina främsta mål att erhålla erkännande av omvärlden för att på sikt kunna bli en

helt integrerad del av det västliga samarbetet. Dessutom ville man motverka den andra tyska statens, DDR, möjligheter att vinna diplomatiska framgångar. Detta förhållande mynnade sedermera ut i den så kallade Hallsteindoktrinen vars ursprungliga innebörd var att man inte kunde ha diplomatiska relationer med mer än en tysk stat.

I detta läge kom underrättelsetjänsten att spela en mycket väsentlig roll. Genom att upprätthålla hemliga kommunikationskanaler och kontakter till en rad olika stater via BND, kunde Förbundsrepubliken bedriva en långsiktig politik gentemot länder i tredje världen som utåt favoriserade DDR och Warszawapaktstaterna. BND blev i dessa fall helt enkelt ett inofficiellt utrikesministerium. En fördel med att bedriva utrikespolitik genom en underrättelsetjänst är att man därmed har en utmärkt kanal mer eller mindre direkt till mållandets högsta ledning utan att man behöver gå igenom en snärskog av protokollära fällor, men en uppenbar risk är att den politiska skadan kan bli omfattande om kontakterna offentliggörs.

En inte helt oväsentlig del av denna inofficiella utrikespolitik bestod av att understödja olika staters krigsmakter militärt med

både materiel och utbildning. Bland de stater som författaren särskilt nämner i detta sammanhang återfinns Egypten, som under Nassers regim alltmer kom att inta en proöstlig hållning. Den egyptiska regimen fick emellertid genom tyskarnas försorg tillgång till en mängd militärmateriel, vilket på sikt givetvis kom att gynna den tyska vapenindustrin, men också tillgång till avancerad teknologi som anpassats för den egyptiska säkerhetstjänstens behov. Det kunde röra sig om utrustning för telefonavlyssning eller polisiär kommunikation som genom dessa hemliga kanaler såldes till regimen i Kairo.

I exemplet Egypten kan man vidare ställa sig frågan vilken betydelse dessa hemliga relationer hade på sikt för president Sadats beslut att överge landets allierade bakom järnridån till förmån för en mer provästlig hållning. Ett beslut av sådan monumental strategisk betydelse fattas givetvis inte hur lättvindigt som helst och det är knappast troligt att enbart BND:s arbete med att upprätthålla goda förbindelser låg till grund för kursändringen. De tyska strävandena att upprätthålla goda förbindelser genom underrättelsetjänsten torde dock ha varit en mer framkomlig väg till kretsen kring Nasser och Sadat, än exempelvis Storbritan-

niens premiärminister Anthony Edens olika utbrott över Nasser som närmast varande en personifiering av onskan på jorden.

Bokens i särklass mest under-
tids författarens porträtt av en
alldeles tvättakta spion för den
andra sidan, nämligen den tyske
konvertiten Jürgen Muhammad
Gietler. Denne man arbetade
inom det tyska utrikesministeriet
under många år och såg redan
under sin första utlandspostering
vid ambassaden i Accra till att ge de
lokala myndigheterna kopior på en
rad känsliga dokument som passerade
beskickningen.

Gietler gifte sig senare med en
egyptiska och konverterade till
islam. Detta fick till följd att när
han senare tjänstgjorde vid ministeriet
i Bonn i stället började lämna över
hemliga handlingar till först egyptierna
men senare även till den irakiska
ambassadens underrättelsepersonal.
Från irakisk sida var man ytterst
förvånad över Gietlers agerande
men inte desto mindre tacksam
med tanke på att man genom honom
kom över en rad känsliga Nato-
dokument rörande bland annat
operation Ökenstorm. Enligt vad
Gietler själv uppger till bokens
författare motiverades han i första
hand av en vilja att

hjälpa sina muslimska bröder i olika länder.

Författaren har i slutet av boken bifogat en lång lista över litteratur som använts som underlag men någon riktig notapparat finns tyvärr inte. Sannolikt grundar sig en hel del av uppgifterna, främst i avsnitten om Egypten och Syrien, på äldre underrättelserapporter och sammanställningar som tjänstemän inom BND själva gjorde.

Detta medför inte att bokens trovärdighet äventyras men som läsare saknar man ändå oneligen en kommentar från författaren till uppgifternas ursprung. En möjlig förklaring till detta förhållande kan vara att Schmidt-Eenboom inte vill referera till de källor han har inom BND eller till kontakter med tidigare anställda i organisationen.

Författaren har en rad böcker i ämnet bakom sig och i de flesta fall har BND gjort försök att helt eller delvis hindra tidigare offentliggöranden från hans sida. Dessa böcker hade knappast blivit verklighet om författaren inte hade använt sig av källor med mycket god insikt i BND:s arbete förr och nu.

Boken BND – Der deutsche Ge-

heimdienst im Nahen Osten tar vid sidan av de ovannämnda avsnitten även upp BND:s verksamhet i länder som Irak, Sudan och Syrien. För den läsare som vill återuppliva bekantskapen med kalla krigets aktörer i Mellanöstern, få sig till livs en fascinerande överblick över en västlig underrättelsetjänsts arbete och kanske på köpet få en chans att fräscha upp skoltyskan är Schmidt-Eenbooms senaste bok ett måste.

Säkerhetstjänster arbetar, till skillnad från underrättelsetjänsterna, oftast på hemmaplan och med ett mer defensivt synsätt.

Medan underrättelsetjänsten exempelvis skall försöka penetrera mållandets institutioner, har säkerhetstjänsten som främsta uppgift att stoppa och kartlägga hot mot den egna staten och dess intressen. I verkligheten är rågången mellan dessa båda typer av tjänster betydligt mindre uppenbar än så, men om man jämför den danske journalisten Hans Davidsen-Nielsens krönika över den danska säkerhetstjänsten PET med Schmidt-Eenbooms bok framgår skillnaderna mer tydligt.

Davidsen-Nielsen har valt att

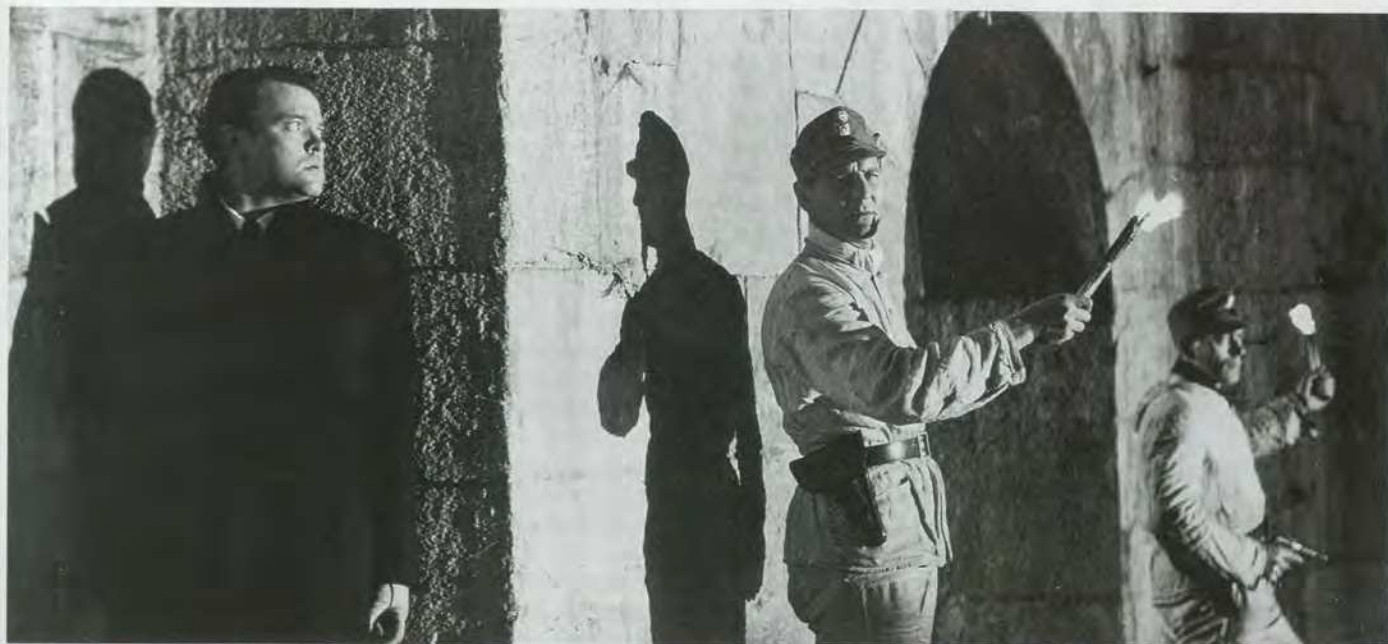
skildra den danska säkerhetstjänstens efterkrigshistoria med utgångspunkt i de olika generaldirektörerna och deras samtid. Vissa av dessa herrars mandatperioder tycks emellertid inte ha präglats av deras personligheter utan man får närmast intrycket att flera av tjänstens högsta ämbetsmän snarast har försökt föra en så anonym och tillbakadragen tillvaro som möjligt. Möjligen har detta berott på att man önskat styra verksamheten på avstånd och låta de professionella spion- och senare terroristjägarna själva bedriva arbetet utan för mycket inblandning från högre ort.

Kontrasten blir uppenbar i bokens kanske intressantaste kapitel som handlar om Arne Nielsen, PET:s högste chef under åren 1964–1970. Nielsen är helt olik alla andra av sina kollegor på generaldirektörsposten, såväl föregångare som efterträdare under kalla krigets dagar. Han engagerar sig i sina medarbetare, upparbetar kontakter med olika partnertjänster i andra länder och, framför allt, ger PET ett ansikte utåt. Författaren ger indirekt en bild av att åren under Arne Nielsen med största sannolikhet var den period då PET utvecklades från att ha varit en li-

ten säkerhetstjänst i ett litet land till att bli en aktör att ta på allvar inom de internationella multilaterala underrättelsesamarbeten som existerade vid denna tid.

För den danska allmänheten blev PET likaså ett begrepp i och med att Nielsen helt bröt med den tidigare traditionen att aldrig kommentera någonting överhuvudtaget inför pressen. Nielsen, som tyvärr dog hastigt under en tjänsteresa i Belgien 1970, framstår som den man som slutgiltigt moderniserade den danska säkerhetstjänsten under en politiskt turbulent period i landets historia.

Under slutet av 1960-talet skakades Danmark, liksom de flesta andra stater i västvärlden, av en ungdomsrevolt som bland annat tog sig uttryck i demonstrationer mot kriget i Vietnam och uppgörelser med det egna efterkrigssamhället. Detta satte givetvis de flesta västeuropeiska staters säkerhetsmyndigheter på svåra prov. Att genomföra en modernisering av den egna verksamheten samtidigt som kraven på att bemöta tilltagande destabiliseringstendenser inom det egna landet kan inte ha varit en enkel uppgift för den som hade »

Den tredje mannen. Orson Welles i Carol Reeds filmatisering av Graham Greenes roman om hemliga affärer i kalla krigets öppningsskede.

FOTO: COURTESY EVERETT COLLECTION/IBL BILD BYRÅ

till uppdrag att leda verksamheten. Arne Nielsen tycks dock ha bemästrat denna uppgift på ett utmärkt sätt.

Under det kalla kriget var emellertid PET:s, liksom de flesta andras västliga säkerhetstjänsters, huvuduppgift att försöka kartlägga hotet från Warszawa-paktsstaternas underrättelsetjänster. Till skillnad från Sverige har Danmark, så vitt är känt, inte upplevt någon egentlig infiltrator på toppnivå inom de egna leden. Någon dansk Wennerström eller någon incident liknande den sovjetiska nedskjutningen av FRA:s spaningsflygplan finns inte i den officiella historieskrivningen. Ett fall som författaren emellertid tar upp och som onekligen väcker eftertanke gäller en viss Morten Jung-Olsen som kom att beklåda en hög tjänst inom den danska representationen vid EU i Bryssel.

Jung-Olsen häktades så sent som 1999 för att ha varit agent för den östtyska underrättelsetjänsten HVA under täcknamnet "Lenz". Dessvärre, ur PET:s synvinkel, hade det juridiska bäst-före-datumet för uppgifterna som spionageanklagelsen grundade sig på hunnit gå ut, enligt den åklagarmyndighet som handlade fallet. PET har dock fortsatt att se honom som "the one that got away". Något slutgiltigt bevis för Jung-Olsens skuld anser sig inte heller författaren ha men han ger indirekt PET rätt i sin förmodan om mannens skuld genom att understryka de olika undvikande svar som den förmodade "Lenz" gav till journalister som frågade om han verkligen var skyldig.

Medan de östtyska och polska underrättelsetjänsterna i första hand tycks ha förberett en militär insats mot Danmark i händelse av ett krig mellan Nato och Warszawapakten, verkar de sovjetiska tjänsterna KGB och deras militära kollegor i GRU ha lagt ned stor möda på teknisk spionage. En affär som fick mycket stor uppmärksamhet hos den danska allmänheten rörde en företagare i elektronikbranschen vid namn Bent Weibel som för

egen vinning sålde embargobelagda komponenter med möjlig militär användning till sina sovjetiska uppdragsgivare.

I boken ges en intressant bild av hur företrädare för den sovjetiska ambassaden snabbt identifierade den danske affärsmannens pengabegär och tillgång till embargobelagda komponenter. Ju mer relationen mellan Weibel och hans kontakter inom den sovjetiska underrättelsesfären framskrider desto mer börjar Weibel själv också uppträda som en professionell agent. Fallet finns också utförligt beskrivet i boken *De røde spioner* av journalisten Jacob Andersen som trots allt kanske är den mest omfattande kartläggningen av KGB:s och GRU:s verksamhet i Danmark. Även värvningen av en av KGB:s toppagenter i landet, Oleg Gordievskij, har sin givna plats i boken.

Emellertid avslutas boken *En höjre sags tjenste* med en beskrivning av det kanske mest intressanta fall som PET överhuvudtaget konfronterades med under efterkrigstiden; Blekingegadeligan eller PFLP:s cell i Köpenhamn. Detta fall är också föremål för en mer ingående analys i boken *Blekingegadebanden – Den danske celle* av författaren Peter Øvig Knudsen.

I Knudsens bok får vi följa en grupp tämligen vilsna unga män och kvinnor med början i ungdomsrevolternas Köpenhamn på 1960-talet. Ingenstans i den vildvuxna floran av vänstergrupper finner de en ideologisk fristad tills de kommer i kontakt med maoisten Gottfried Appel och hans hustru Ulla Hauton.

Gruppen blir med tiden alltmer introvert och isolerar sig i ökande utsträckning från omvärlden. Appel, som är gruppens chefsideolog, hävdar att det egentligen inte finns något skäl att lägga ned möda på att få den danska arbetarklassen att vakna upp eftersom denna ändå är "mutad" med materiella fördelar som villor, bilar och andra konsumtionsvaror. Västvärlden och dess arbetarklass "snyltar" därmed på de verkligt under-

tryckta i tredje världen. Den som genomskådat detta bäst är enligt Appel och Hauton Mao Zedong.

Mötet i Beijing med den store läromästaren blir emellertid något av en besvikelse och Appels grupp fjärrar sig alltmer från Kinas officiella linje som man tidigare har stött. Detta medför också att det ekonomiska stöd man tidigare fått från Beijing nu dras in.

En grupp som däremot med vapen i hand bekämpar västvärldens imperialistiska politik är den palestinska terrorgruppen PFLP under George Habbashs ledning. Appel och Hauton besöker Habbash och hans militära chef Wadi Haddad vid ett flertal tillfällen och får bland annat personligen närvara vid sprängningen av tre kapade passagerarflygplan på en jordansk militärflygplats 1970.

Samarbetet med PFLP blir allt intimare och nu kliver också en yngre generation aktivister fram som inser att kampen måste föras med våldsamma metoder. Främst bland dessa är en person som PET kallar "Danmarks farligaste man", brandsoldaten Holger Jensen. Gruppen närmast kring Jensen lämnar Appel, som man finner alltför självcentrerad och föräldrad i sin ideologiska syn, för att i stället utgöra en hemlig operativ cell inom PFLP. Cellens huvudsakliga uppgift att understödja PFLP:s operationer med pengar och täckadresser. Pengarna ordnas genom en rad olika bankrån och ett försök till kidnappning av en bankdirektör.

Det är emellertid inte säkerhetstjänsten PET som till en början utreder dessa bankrån utan Köpenhamns kriminalpolis. Efter en tid står polisen med en rad ouppklarade väpnade rån där förövarna kommit undan med ansenliga summor utan att några egentliga spår har kunnat säkras. Bland polisens informatörer i den undre världen finns inte en tillstymmelse till rykte om vem som skulle ha kunnat komma över så stora belopp. Sannolikt ligger något annat motiv än ren girighet bakom brotten och detta

får kriminalpolisens utredare att ta kontakt med säkerhetspolisen.

PET och kriminalpolisens genomför en utredning som tar flera år. De får hjälp av den israeliska underrättelsetjänsten Mossad som ställer arabisktalande tolkar till förfogande för PET:s telefonavlyssning. Efter att ligans ledare Holger Jensen omkommit i en märklig trafikolycka börjar man hitta alltför ledtrådar och jakten på cellens täcklägenhet i Köpenhamn börjar. Till slut hittar polisen och PET rätt och kan förevisa en större sprängmedels- och vapengömma på en adress på Blekingegade på Amager.

Boken är en av de bästa som skrivits om politiskt motiverad terrorism på senare år och ger också vid handen att samarbetet mellan säkerhetstjänst och kriminalpolis fungerade relativt väl under den långa utredningen. Läsaren får också inblick i likheterna i uppträdande mellan en konspiratorisk terrorcell som Holger Jensens och en agentring av klassiskt snitt. Täckadresser, olika identiteter, förfalskade pass, tekniker för att skaka av sig förföljare, allt finns med i cellens repertoar. Utbildningen hade man erhållit i PFLP:s läger. Kontakterna med ledningen i Mellanöstern underlättades också genom att en av organisationens högsta ledare var bosatt i Lund och därför ofta kunde besöka sina danska adepter.

Danmark var en hårsman från att få sin egen motsvarighet till RAF eller Röda brigaderna. Med tanke på att gruppen hade många kontaktytor också i Sverige (man använde bland annat ett öde hus i västra Blekinge för vapenutbildning) hade en sådan aktiv terrorcell också påverkat oss. Visserligen lyckades de danska myndigheterna med hjälp av en stor portion tur hitta de allra sista pusselbitarna i fallet som fällde de skyldiga, men detta fall är ett bevis på att tur också är något man förtjänar.

Den danska säkerhetstjänsten PET:s arbete har i dessa två böcker belysts på ett ypperligt sätt.

JOHAN JAKOBSSON

En bro mellan öst och väst

**JOURNEY TO THE EAST
THE JESUIT MISSION TO
CHINA, 1579-1724**

LIAM MATTHEW BROCKEY
Harvard University Press 2007

Att kristna Kina var ett monumentalt och väl redan från början omöjligt projekt. Landet låg långt borta från kristenhetens centrum, dess invånare hade en stark, egen konfuciansk tradition som var flera hundra år äldre än kristendomen. Dessutom talade man ett språk som var "mera som fåglars än som människors". Trots alla dessa och flera andra svårigheter fanns det i alla fall en liten skara män, som till en början bestod uteslutande av jesuitter, som var villiga att riskera livet – och att bli martyrer – för att sprida kristendomen till Orientens hedningar. Man hade redan kommit till Indien och Indonesien, Japan hade fått sin dos av mission när det i slutet av 1500-talet blev Kinas tur.

Den mest berömda bland missionärerna var Matteo Ricci. Men redan 1579, det vill säga ett par år före Riccis ankomst, hade jesuiterna skickat Michele Ruggieri till Macao för att han där skulle lära sig kinesiska för att sen färdas vidare in i Mittens rike. Denna historia om när väst möter öst har fått sin antagligen definitiva version i Liam Matthew Brockeys *Journey to the East* som till allra största delen bygger på arkivstudier i Lissabon och i Rom.

I Brockeys bok finns inte skymten av postmoderna teorier om postkolonialt tänkande. Det är ett stycke traditionell historisk skrivning av den typ som egentligen alla historiker borde visa att de behärskar innan de beger sig ut på aldrig så spännande upptäcktsfärder på osäker postmodern mark där de stoltserar med derri-deanska eller delezuska teorier.

Brockey, som är professor i his-

Redan 1539 skickade jesuiterna sin första missionär till Kina. Kartan från 1625 är ritad av Matteo Ricci, överst till vänster på bilden, en av de mest kända missionärerna.

FOTO: BRITISH LIBRARY/HERITAGE IMAGES/IBL

toria vid Princeton, beskriver detaljrikt men sällan överdrivet hur rekrytering och utbildning gick till och vad som sedan väntade dessa missionärer när de väl anlät till Kina.

Jesuiterna har alltid haft rykte om sig att vara en mera rigorös och intellektuell skara än de flesta andra katolska ordnar och sammanlutningar. De lyckliga få som upptogs i *Societas Jesu* för att bli missionärer i Kina genomgick i Europa en lång och krävande språklig, teologisk och filosofisk utbildning.

Intellektuellt var de väl förberedda att diskutera religion, metafysik och etik med kinesiska mandariner men de saknade kunskaper i kinesiska, som de lärde sig under ett par års studier på plats.

När de var färdigutbildade hade de studerat i nästan 20 år och alltså tillbringat mer än hälften av sina liv på skolbänken och i studerkammaren. Innan de kom fram till Kina var de tvungna att företa sig den långa och farliga resan dit. Först ett halvår till havs från Lissabon till Goa i Indien. Se-

dan fick de kanske vänta där i flera månader innan det var dags för ytterligare tre månader till sjöss.

Nästan hälften av alla de förhoppningsfulla missionärer som lämnade Portugal omkom på vägen till Kina. De flesta av dessa unga män visste i vilket fall som helst att de aldrig skulle återse Europa.

Det Kina de mötte var ett för tiden tolerant land som dominerades av en konfuciansk lära som jesuiterna inte med orätt kallade för ateistisk. Men där fanns också daostiska präster och buddhistiska munkar; båda grupperna ogillades av jesuiterna eftersom de konkurrerade om samma själar.

Det har sagts att kristendomen var en typisk överklassreligion i Kina. Brockey menar att så inte var fallet. Han visar att de flesta konvertiter inte kom från de översta sociala skikten. Däremot är det sant att det fanns förmögna och inflytelserika konvertiter och att dessa var livsviktiga för missionens fortbestånd. De mandariner som blev kristna blev ofta mecenater som upplät sina hem för

gudstjänster, de donerade hus åt jesuiterna. Ett hinder fanns emellertid för de flesta mandariner att bli kristna: månggiften. Jesuiterna var kompromisslösa på den punkten: en kristen får bara ha en hustru.

Dessa få kristna mandariner gav till slut jesuiterna tillträde till Beijing och det kejserliga hovet. Flera kejsare visade jesuiterna stor personlig bevägenhet. Här kom jesuiternas vetenskapliga träning väl till pass. Bättre än sina lokala konkurrenter kunde de förutsäga solförmörkelser och andra celesta fenomen. Därmed blev de nyttiga och uppskattade vid hovet. Men det var ingen riskfri syssla. En jesuit anklagades för att ha felaktigt kalkylerat den bästa dagen för ett kejserligt barns begravning. Detta gav upphov till förföljelser av kristna men det skulle dröja ända fram till 1724 innan kejsaren fördömde kristendomen som en heterodox lära.

Under en stor del av hela 1600-talet hade jesuiterna framstått som en skäligen obetydlig sekt i

tidens Kina. Landet skakades av enorma inre oroligheter och de flesta kineser hade annat att tänka på än en liten grupp märkliga missionärer från andra sidan havet. Att kristendomen ändå lyckades att rota sig i Kina beror på att den ganska snart blev en familjeangelägenhet; den spreds från far till son, från mor till dotter och inte längre främst genom speciellt för ändamålet utskickade missionärer. Församlingarna började i allt högre grad att sköta sig själva.

Det gick till en början långsamt att omvända kineserna till kristendomen. Efter ett eller annat årtiondes slit talade man om några få tusen kristna.

Mot slutet av perioden hade de blivit åtminstone hundra tusen, kanske många fler. Problemet var nu att det lilla antalet jesuiter inte hade möjlighet att på ett tillfredsställande vis fullgöra sina pastoraliska plikter: att lyssna på bikt, att ge sakrament.

Mer än en jesuit berättar om hur de bokstavligen förföljdes av fromma kineser som ville biktas sina synder eller ta nattvarden. Jesuiternas projekt hotades också från flera håll. Andra kristna ordnar hade börjat missionera. I Rom misstänkte man att jesuiterna inte var renläriga kristna. De klädde sig som mandariner, de diskuterade filosofi med lokala lärde och deras terminologi var minst sagt mångtydig. Hur kunde man veta att den gud som man talade om på kinesiska verkligen var den sanne, kristne Guden och inte nå-

got orientaliskt beläte? Det kunde man inte veta. Alltså ville Rom skaffa sig bättre kontroll över dessa fritänkare som hotade påvens ställning som sista instans i alla teologiska spörsmål.

Påven skickade ut en delegat som omedelbart lyckades inte bara stöta sig med jesuiterna utan också med kejsaren. Denne unge ädling gjorde gällande att han, som påvens sändebud, hade rätt att bestämma över jesuiternas verksamhet. Detta kunde inte annat än uppfattas som en skymf mot kejsaren. Under några år förföljdes jesuiterna i Kina och påven upplöste orden 1773 (den återupprättades 1813).

Brockeys berättelse handlar om ett av de första kapitlen i globaliseringens historia. Den skildrar ett möte där Europa visade både respekt och förståelse för en annan och främmande civilisation. Jesuiterna var förvisso missionärer som gav sina liv åt att sprida det som de ansåg vara den enda sanna religionen men de var också etnografer och brobyggare mellan kulturer. De skrev grammatikor inte bara för kinesiska utan också för japanska och för nord- och sydamerikanska indianspråk, de översatte europeiska klassiska filosofer till kinesiska och kinesiska klassiker till latin.

I Brockey har de fått en historiker som gör dem rättvisa genom att sakligt och kunnigt beskriva detta på så många sätt heroiska företag.

★ CARL RUDBECK

Populärhistoria som förför

JUSTINIAN'S FLEA
PLAGUE, EMPIRE, AND THE
BIRTH OF EUROPE

WILLIAM ROSEN
Viking Penguin 2007

Vid denna tid kom det en sjukdom, till följd av vilken nästan hela människosläktet utrotades [...]. Den omfamnade hela världen, och den ödelade alla människors liv, trots att dessa människor i hög grad skilde sig åt, och den tog varken hänsyn till kön eller ålder."

Så skriver den lärde greken Prokopios av Caesarea, en av sin tids främsta historieskrivare, apropå händelser som ägde rum år 542 e.Kr., först i det egyptiska Pelusium, sedan i Konstantinopel och resten av medelhavsvärlden. Han skildrar vidare hur den drabbade angrips av feber och hur svarta bölder uppstår i ljumsstrakten och i armhålorna. En del av de olyckliga, hävdar Prokopios, faller även i koma, medan andra rasar i delirium och hallucinerar.

För många innebär sjukdomens senare faser en outhärdlig smärta och sedan döden. Prokopios noterar också diverse varianter av farsoten. Han ser hur vissa människor avlider nästan ögonblickligen, innan bölder hunnit uppkomma, och han rapporterar hur vissa sjuklingar utan synbar anledning börjar hosta blod och sedan dö.

Den sjukdom det rör sig om har gått till historien som "justinianska böldpesten", eftersom Justinianus I var kejsare av östromerska riket när katastrofen drabbade länderna vid Medelhavet. Justinianska böldpesten är den första historiskt välbelagda pestepidemin, men den har alltid fått stå i skuggan av sin mer ryktbare efterföljare, digerdöden på 1300-talet. Epidemin är visserligen välkänd och omdis-

kuterad inom historieforskningen om senantiken och tidig medeltid, men för gemene man torde den vara tämligen okänd.

Det är sistnämnda kategori människor som William Rosen vänder sig till i boken *Justinian's Flea: Plague, Empire, and the Birth of Europe*. Rosen är inte akademisk historiker utan har en bakgrund inom bokförlagsbranschen, men på hans historiska intresse är det inget fel. Hans verk är utpräglad populärvetenskapligt och lär inte hamna på universitetens kurslistor, men det gör det inte nödvändigtvis ointressant.

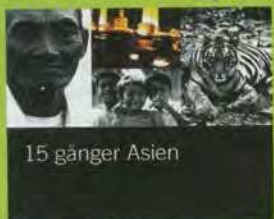
Perspektivet är globalhistoriskt: Rosen jämför Rom och Kina och spekulerar om avgörande händelser i världens historiska utveckling. Till dessa hörde, menar han, i allra högsta grad den justinianska böldpesten. Utan epidemin hade antiken överlevt. Medeltiden hade inte inträtt och vårt nuvarande politiska, ekonomiska, sociala och kulturella samhälle skulle ha haft ett helt annat utseende.

Boken har både för- och nackdelar. Till bokens bästa delar hör de avsnitt där William Rosen borrar sig djupt in i konkreta sakförhållanden och visar att han faktiskt är ordentligt inläst på vissa aspekter av ämnet. Jag tänker framför allt på texten om pestbakterien och dess vektor, loppan *Xenopsylla cheopis*, och på vissa av de krigshändelser som färgade Justinianus I:s regeringstid.

När Rosen argumenterar för varför pesten knappast kan (bevisas) ha haft "människoloppan" *Pulex irritans* som bärare sker det mot bakgrund av en lång och vetenskapligt sett ganska svårtilgänglig forskningsdiskussion. Här har han gjort sin hemläxa.

Men på andra punkter slinter det. Loppor behöver rättor, i det här fallet svart råttor (lat. *Rattus rattus*), som värddjur för att pesten skall ha en möjlighet att i ett senare skede orsaka en epidemi hos oss människor. Beläggen för rättpopulationer norr om med-

Mekong Bokförlag www.mekong.se

15 gånger Asien

Kjell Dahlin • Fredrik Ejemo • Steven Ekholm • Jan Fleischmann
• Tore Gulbrandsen • Elin Holmberg • Linda Ilste • Mattias Johansson
• Ann Lindvall • Eva Noel S • Sebastian Näslund • Daniel Ohlsson
• Martin Skote • Silva Sköld • Ann-Kristin Åklint

elhavsvärlden är dock ytterst få före 1000-talet. Ett mindre antal rättben har visserligen lokaliserats i lämningar av det romerska Britannien, men det rör sig om så små mängder att det troligast är att rätten inte ens existerade i stora delar av Väst- och Centraleuropa under tidig medeltid. Här har William Rosen inte läst på. Argumenten faller till marken utan skyddsnät.

Ännu allvarigare är Rosens ringaktning av arkeologins och den historiska kulturgeografins forskningsresultat. Enligt Rosens hypoteser, som inte backas upp av empiriska belägg, drabbades Syd- och Västeuropa av en gigantisk folkminskning under 500- och 600-talen.

Detta är ursprungligen inte bara Rosens hypotes utan en vanlig åsikt som brukar associeras med den lika ryktbara som beryktade demografiske historikern Josiah Cox Russell, ett namn som Rosen nämner med respekt och beundran. Folkminskningen, enligt Russell frambesvuren av justinianiska böldpesten, har använts som förklaring till den förmenta kulturskymning som skall ha drabbat det senantika Europa och indirekt skapat medeltiden.

Vad Rosen inte förefaller vara medveten om är att denna folkminskning med påföljande kulturskymning numera är starkt ifrågasatt.

Forskare talar snarare om kulturell transformation, en utdragen övergångsprocess, än om en plötslig nedgång.

Vi vet exempelvis att folkminskning i övergivna städer ofta motsvarades av folkökning i nya städer (som Venedig) och nyanlagda byar. Vi vet också att urholkningen av det romerska skatteväsendet drastiskt förändrade odlingslandskapets utseende eftersom bönderna i och med detta kunde ta sig rätten att odla vad de själva ville och framför allt utöka boskapsskötselns andel av vardagsekonomin.

Detta resulterade i ett helt

nytt kulturlandskap, men det resulterade inte nödvändigtvis i färre människor. Sanningen är att vi inte har den blekaste aning om huruvida Europas samlade befolkning ökade eller minskade under epoken 500–1000.

Men Josiah Cox Russell ville att vi skulle tro på katastrofen och William Rosen följer honom entusiastiskt i spåren. Böldpesten på 500-talet blir för Rosen Digerdöd I med samma gigantiska följdverkningar som 1300-talets mycket väldokumenterade Digerdöd II. Han resonerar lugnt, metodiskt och elegant, men samtidigt på ett sätt som de facto utesluter varje möjlighet att anlägga motargument.

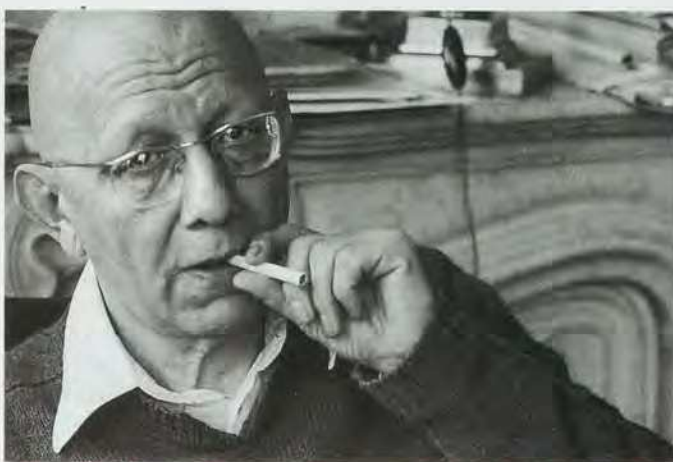
Den som inte är insatt i ämnet – och hur många av hans läsare kan rimligen vara det? – får ingen chans att problematisera hypoteserna och utsagorna. Hela den hord av arkeologer och historiker som har argumenterat emot Russell osynliggörs effektivt. Käll- och litteraturliste i slutet av boken är kusligt kortfattad. Kritiska röster är bannlysta.

Ju mer jag läser i *Justinian's Flea*, desto mer inser jag att bokens verkliga värde inte ligger i det historiska förlopp den utger sig för att skildra utan att boken snarare bör läsas som ett snyggt skolexempel på populärhistorisk förförelsekonst. Rosen förenklar och överdriver, för en sympatisk dialog med läsaren och blandar noggranna analyser med stora gissningspaket.

Jag kommer spontant att tänka på Jared Diamonds bok *Undergång* (Norstedts, 2005), även det ett verk som bör läsas med rejäla grabbnävar salt. Bara för att en bok är omfattande och faktaspäckad behöver inte dess slutsatser vara korrekta. Liksom Diamond vinklar Rosen historien, väljer och vrakar bland exempel allt efter behag.

En läsare utan forskningsbaserad förförståelse är dömd att bli gripen av resonemangen, få aha-upplevelser och nicka instämmande. Tyvärr.

✶ DICK HARRISON

✶ Cornelius Castoriadis tar en rökpaus medan han reflekterar över det konstnärliga skapandet.

FOTO: CORBIS/SCANPIX

Reflektioner kring konstnärligt skapande

FENÊTRE SUR LE CHAOS

CORNELIUS CASTORIADIS
Enrique Escobar, Myrto Gondicas
& Pascal Vernay (red)
Seuil 2007

Då den franske filosofen, ekolog och psykoanalytiker Cornelius Castoriadis dog 1997 lämnade han efter sig ett mångfacetterat och omfångsrikt verk: Från de tidiga ekonomisk-politiska texterna, skrivna under pseudonym och ofta publicerade i tidskriften *Socialisme ou Barbarie* (som Castoriadis grundade 1947 tillsammans med bland andra Claude Lefort), via det filosofiska huvudverket *L'Institution imaginaire de la société* (Samhällets imaginära institution) från 1975, fram till 80- och 90-talens essäsamlingar med det gemensamma namnet *Les carrefours du labyrinthe* (Korsvägar i labyrinten) står frågan om människans förmåga till självorganisation i centrum för hans tänkande.

Sedan 1997 arbetar en grupp redaktörer med att ge ut Castoriadis efterlämnade verk. Hittills har arbetet resulterat i fem volymer, alla på Editions du Seuil, som samlar dels tidigare icke pu-

blicerat material, dels transkriptioner av de seminarier som Castoriadis gav vid EHESS i Paris mellan 1980 och 1995. Den senaste volymen, *Fenêtre sur le chaos* (Ett fönster mot kaos) (2007), avviker en smula från de tidigare. Här har redaktörerna fört samman Castoriadis reflektioner kring ett specifikt tema – det konstnärliga skapandet. En lyckad idé, inte minst som en stor del av materialet numera är svårt att hitta.

Boken inleds med en uppsats från 1979, "Social transformation och kulturellt skapande", där Castoriadis intar en väl pessimistisk, närmast kulturkonserverativ hållning. Han hävdar bestämt att inget verkligt konstnärligt skapande är möjligt utan närvaron av kollektivt omfattade kulturella värden att kontrastera skapandet mot. Vår epok präglas enligt Castoriadis av frånvaron av sådana värden, varför vi inte kan hoppas på att få uppleva en Bach eller en Picasso i vår tid.

Denna möjligen tidstypiska hållning kompenseras dock mer än väl av de två följande kapitlen – det första ett kort utsnitt ur *Devant la guerre* (1982, *Inför kriget*, svensk översättning samma år) där Castoriadis diskuterar orsakerna till Sovjetunionens hat mot det sköna; det andra en transkription av ett långt och djupgående radiosamtal mellan Castoriadis och Philippe Nemo, »

också från 1982. Här är Castoriadis som bäst – nyanserad och provokativ på samma gång. Med exempel hämtade från såväl vetenskaperna som konst och musik formulerar han sin skapelsefilosofi, som varken är en relativism eller en objektivism i traditionell mening. När vi söker kunskap om oss själva och vår värld, skriver han, finner vi något som verkligen finns *där ute* men samtidigt kan vi finna detta något "endast genom att skapa det". På så sätt öppnar han en väg mot en syn på kunskap, subjektivitet och politik där också konsten får en avgörande betydelse.

Castoriadis menar att vi människor ofrånkomligen är autonoma, och i kraft av detta också skapande. Han tänker autonomin såväl i dess etymologiska mening – alltså att det är vi själva som ger vår värld dess lagar (*auto nomos*), de har sitt ursprung hos oss, vi finner dem inte *där ute* eller erhåller dem från något slags auktoritet (Gud, naturen etcetera) – som i dess politiska – vi kan inte, genom att skylla på tvingande socialhistoriska lagar, naturgivna tvång eller gudomliga påbud, undslippa vårt ansvar för den värld och de samhällen vi skapat och ständigt skapar. Genom vår meningsskapande förmåga ger vi form och innehåll åt vår värld, åt oss själva och våra samhällen – där bortom råder varats kaos.

Som autonomins motsats lyfter Castoriadis fram heterono-

min (*hetero nomos* – utifrån kommande lagar). Han menar att heteronoma tänkesätt dominerat det västerländska tänkandet, oavsett om det rört sig om religion, politik, historia eller filosofi och att dessa konsekvent och envetet förnekar människans skapande förmåga.

Konsten tar i Castoriadis tänkande plats i spänningsfältet mellan autonomi och heteronomi. Dess roll – och då talar Castoriadis också om författarens, musikerns och kritikerns roller, fast på specifika och skilda sätt – är att fungera som ett fönster mot varats kaos. Konsten ger form åt kaos och skapar därigenom mening, samtidigt som den visar fram detta kaos för oss. Därför är konsten oundgänglig i varje samhälle – den påminner om vår autonomi, liksom om vikten av att inrätta våra samhällen på ett sådant sätt att denna insikt inte går förlorad.

Detta är en pockande uppgift, menar Castoriadis, eftersom vi inte – inte ens vi i de västerländska demokratierna – lever i demokrati, utan under "liberalt oligarkiska regimer", regimer som inte är i stånd att hejda den kaotiska meningslöshetens inflöde i våra liv.

"Konstverket finns endast genom att upphäva det funktionella och vardagliga, genom att avslöja en Aviga som berövar den vanliga Råtan all betydelse, genom att skapa en reva som låter oss skönja Avgrunden, det Grundlösa på vilket vi ständigt

lever och som vi ständigt försöker glömma bort."

Konsten ställer oss alltså inför vår existens grundvillkor – att vi autonomt skapar våra liv och sanningar ur ett ständigt hotande kaos. Ur detta perspektiv är det inte svårt att inse att heteronomins lockelse är stark och allestädes närvarande. Liksom Jean-Paul Sartre en gång talade om hur människan flyr sin frihet och ängest genom att låtsas att hon inte har några val, lyfter Castoriadis fram heteronomin som en social strategi för att för oss själva dölja vilka vi är.

Att tänka autonomin – att tänka autonomt – är varken enkelt eller självklart. Det kräver såväl existentiellt mod som begreppslig omsorg och genomtänkta strategier. Inte minst som man inom den västerländska vetenskapliga och filosofiska tanke-traditionen endast sällan frågat sig vari människans förmåga till nyskapelse egentligen består, och därför inte heller utvecklat någon specifik vokabulär för att formulera dessa tankar. Inom teologi och konstteori finner man dock ett sådant språk, och det är en avsiktlig provokation när Castoriadis väljer att uttrycka sin kanske mest provocerande idé – att vi människor förmår skapa ur intet – genom en traditionell teologisk term: *Creatio ex nihilo*.

Som ett svar på Nemos smått förbryllade fråga förklarar Castoriadis vad han menar: "Jag talar om skapelse *ex nihilo* – varför? För att visa att när något skapas, så kan det som skapas inte härledas från eller produceras av det som redan fanns där. (...) Man kan inte få fram filosofins eller demokratins födelse i antikens Grekland ur något som redan fanns där. Men givetvis frambringas allt som frambringas inom varat, som redan finns där."

Denna förklaring är kanske inte glasklar, så låt mig försöka belysa frågan med andra ord. I korthet resonerar Castoriadis så här: inom fysiken råder kausali-

tet. Här finner vi bland annat ljus av olika frekvenser. Biologin följer sina "lagar" (evolution etcetera), vilka naturligtvis betingas av fysikaliska skeenden, men som inte kan reduceras till dessa.

Här kan man tala om olika var-elsers *Eigenwelt* – alltså om den värld som en varelse "erfar" i kraft av att den *är* på ett specifikt sätt – det må handla om en orm, en fladdermus eller en människa. "Varaformen färg" som en del av människans *Eigenwelt* uppträder på denna nivå, men de olika färgerna som människan upplever är inte restlöst reducerbara till de ljusfrekvenser som betingar dem och det är i denna mening de är skapelser *ur intet*: vi kan inte förklara deras framträdande, vi kan blott konstatera att de finns där, som sprungna ur intet, vilket inte innebär att de skulle kunna finnas där utan vissa villkor som betingar dem, det vill säga utan ljusvågor av olika frekvenser.

Castoriadis är noga med att betona denna skillnad mellan betinga och orsaka – betingning möjliggör glapp i varat, allomfattande kausalitet förutsätter att allt ytterst kan återföras till en enda heteronom princip, som exempelvis Big Bang eller en skapande Gud.

På samma sätt kan vi förstå skapande inom den sociala sfär där vi formas till individer, socialiseras, blir medvetna kulturvarelser, lever och dör. Att filosofin eller politiken, sådana som de uppstod i antikens Aten, inte kan reduceras till något som redan fanns där betyder, för Castoriadis, att de gav såväl tänkandet som organiseringen av samhället en ny form, en form som inte kan reduceras till tidigare former.

Det radikalt nya i detta fall är att både filosofin och demokratin framträder som medvetet autonoma former för tänkande och samhällsinstituering.

I de följande kapitlen – först ett samtal från 1988 med bland andra Octavio Paz om författarens betydelse för demokratin i dag, därefter ett föredrag från

Sjukvårdens underklass

ÅREN 1910–1950 VAR något av en genombrottsperiod för den specialiserade och sjukhusbaserade vården. De sinnessjuka och kroniskt sjuka fick under denna tid omsorg i den kommunala fattigvårdens regi. Men omvårdnadens kvalitet varierade. Lokala förhållanden bestämde vem som fick vård och på vilka villkor.

Den kommunala sjukvårdens historia har inte tidigare varit föremål för någon samlad studie. Anders Berges nya bok, *Sjukvårdens underklass*, är därför ett pionjärarbete som ger en ny bild av sjukvårdens och socialpolitikens historia.

borea bokförlag

böcker om politik, samhälle, kultur och kommunikation

www.borea.nu

1991 om kritikens roll – hamnar frågor om konst och demokrati i centrum. Castoriadis menar att den självkonstituerande demokratin – inom vilken varje sanning, varje norm och varje lag kan ifrågasättas genom ett upphörligt skapande av nya socialt-imaginära betydelser – är den enda verkligt autonoma formen för politisk organisation. Och denna demokrati skall inte, som hos så många andra samtida politiska tänkare, uppfattas som ett regulativt ideal.

Tvärtom är det ett projekt som "faktiskt kan förverkligas och som utgör det enda politiska imperativ vi bör följa".

I bokens sista kapitel "Fenêtre sur le chaos", en transkription av ett seminarium från 1992, står konsten återigen i centrum. Här för Castoriadis ett för honom karakteristiskt resonemang, där han via en reflektion över den antika filosofins sätt att hantera begrepp som *poesis* (skapande), *mimesis* (avbildande) och *katharsis* (ungefär: renande) visar att konsten aldrig varit mimetisk i den gängse bemärkelsen, inte ens den konst som vi uppfattar som realistisk – tjurarna i Lascaux avbildar inte troget några verkliga tjurar och Kandinskys avbildar inte alls, konstaterar han i ett grandioöst grepp över hela konsthistorien.

Konsten kan helt enkelt inte reduceras till ett avbildande av det som redan finns där – det vore att bortse från dess formskapande roll. Och han återkommer avslutningsvis, som ett svar på en fråga från publiken, till skapandet ur intet: "I det ögonblick som ni förnekas *ex nihilo* som skapande av vara inom varat så hamnar ni i det som Platon kallade 'en avgrund av struntprat', ni ställs inför fullkomligt olösliga aporier."

Skapandet – av former för att se och erfara, för att leva och dö – är ofrånkomligt och gäckande. Kanske är det därför som Castoriadis tänkande framstår som så politiskt och vetenskapligt uppförande i dag.

MATS ROSENGREN

Om begreppens och vår historia

BEGRIFFSGESCHICHTEN

REINHART KOSELLECK

Suhrkamp 2006

Förra året dog Reinhart Koselleck. Han var en av de stora i tysk humanistisk forskning under 1900-talets sista tredjedel och fick från 1990-talet genomslag också i andra länder. Koselleck var historiker till professionen och inriktad på politisk och social historia, men en idéhistoriskt och filosofiskt orienterad sådan, djupt förankrad i den tyska humanistiska och intellektuella traditionen. *Begriffsgeschichten* är en samlingsvolym med uppsatser av Koselleck från 70-tal till 00-tal som han själv planerade att ge ut; några fragment av en planerad inledning har bifogats av utgivaren. Volymen har därför i viss mån karaktären av Kosellecks summering och bokslut över den egna insatsen.

Koselleck har gjort sig mest känd som begreppshistoriker. Mer än någon annan har han gjort den metoden känd och i betydande mån också praktiserat i nutida historisk, statsvetenskaplig och idéhistorisk forskning.

Begreppshistoria är i och för sig inte någonting nytt; humanister i olika discipliner har ofta anledning att ta reda på ursprunget till de begrepp de stöter på i källorna eller använder som redskap och får då utföra elementära begreppshistoriska undersökningar. Men den begreppshistoria Koselleck stod för är vida mer ambitiös och inriktad sig på de politiska och sociala grundbegreppen, de som är nödvändiga för att diskussionen om samhället över huvud taget skall vara möjlig. Den innebär en teoretiskt och metodiskt genomtänkt systematisk undersökning av hur människans tänkande om samhället förändras. Till språk och inriktning är den naturligt nog tysk.

Koselleck var den drivande kraften i det stora projektet att skriva en tysk politisk och social begreppshistoria, *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (1972–97). Den kronologiska tyngdpunkten i denna imponerande manifestation av tysk kvalitet och grundlighet låg i övergången från ståndssamhälle till klassamhälle i Tyskland under tiden från 1750 till 1850, "sadeltiden" eller "tröskeltiden" som den kallades i projektet. Det var den tid kring franska revolutionen då de moderna grundbegreppen om samhället tog form. Redan existerande begrepp som *folk*, *medborgare*, *stat*, *historia*, *emancipation*, *kris* och *revolution* försköts i sin innebörd, samtidigt som nya myntades: *patriotism*, *liberalism*, *socialism*, *reaktion* och så vidare.

Analysen av dynamiken i detta begreppslika skred, utan motstycke tidigare i historien, bestämde Kosellecks metodiska och teoretiska reflexion. Tidigare, menade han, hade de flesta begrepp byggt på vad som varit givet i människornas erfarenhet. Begreppen var statiska eller cykliska. Nu började element av förväntan fylla begreppen, de fick en framtidsdimension och pekade mot något som ännu inte fanns men som skulle förverkligas. Erfarenhet och förväntan är två poler som alltid styr människan, menar Koselleck; under den stora förändringen decennierna omkring 1800 tog förväntan överhanden och har sedan dess dominerat alltmer.

Grundtanken i detta är väl egentligen inte så originell; beskrivet i traditionella idéhistoriska termer handlar det om framstegstankens genombrott i slutet av 1700-talet och om de moderna politiska ideologiernas begynnelse. Det nya är beskrivningarna av hur begreppen sväller, fördjupas, uppfylls, och generaliseras till grundbegrepp som blir oundgängliga i det politiska språket men samtidigt notoriskt omstridda. Här förenar Koselleck historiska, filosofiska och inte minst

språkliga aspekter på ett fascinerande sätt.

Det mest slående exemplet härpå är iakttagelsen av de berömda kollektivsingularerna. Begrepp som förut mestadels hade omtalats i pluralis och registrerat fenomen i den erfarna världen blev singularer när de generaliserades till framtidsinriktade, ideologiserade förväntansbegrepp. Förr betydde "stat" både hovstat, tillstånd och socialt stånd. Nu försvann dessa betydelser in i det övergripande begreppet "staten". Tidigare var historien historier – tyskans *Geschichte* böjdes som pluralt ord – om olika lärrika händelser och exempel i det förgångna; nu blev den ett begrepp i singular, det stora, allomfattande skeendet, mänsklighetens historia. I snart sagt alla grundbegrepp finner Koselleck samma utveckling mot kollektivsingularer: upplysningen, framsteget etcetera. Iakttagelsen gäller i första hand tyska språket, men vi kan konstatera att svenskan ofta följt efter. Franskan har däremot inte gjort kollektivsingular av upplysningen – *les lumières* – och inte heller av framsteget – *les progrès*. Koselleck antyder att det beror på att franskan alltid är "mer empirisk" än tyskan.

Flerårtal uppsatser behandlar begreppsförändringar under den nämnda tröskeltiden i tysk historia. Men nutiden är inte förträngd; den finns med särskilt i uppsatser om begrepp som är känsliga i den tyska självförståelsen såsom *patriotism*, *nationalstat* och *förbund* (srepublik), även som i en uppsats om framstegstänkandets förändring i miljö-krisens tid. Nutiden är också indragen i ett annat av Kosellecks metahistoriska begrepp, nämligen *Beschleunigung*, accelerationen av tidsflödet. Historien förändras i allt raskare tempo, människans förmåga att förändra sin tillvaro ökar alltmer men också möjligheten att fördärva den. I analysen av begreppet *kris* manar han fram teologins gamla eskatologiska perspektiv; det tycks hasa mot slutet.

»

Kosellecks begreppshistoria har blivit ett diskussionsämne i modern humanistisk teoridebatt. Uppenbarligen är begreppshistoriens uppsving en del av den så kallade *linguistic turn*, som dragit fram över humaniora sedan 1980-talet. Uppmärksamheten har flyttats från de socioekonomiska strukturerna, som upptog intresset på 1960- och 70-talen, till språket och begreppen genom vilka människorna uppfattar och beskriver verkligheten. Koselleck och hans efterföljare är inte ensamma om detta. För den politiska idéhistoriens vidkommande har Quentin Skinner och den angloamerikanska skolan betytt minst lika mycket eller mer.

Det finns betydande skillnader mellan Skinner och Koselleck. Skinner reducerar begreppen till argument för individer i konkreta argumentsituationer och har ingen plats för den dynamik Koselleck låter själva begreppen få. Men båda har bidragit till att ge orden och begreppen, historiens tankemässiga dimension, en ny vikt och betydelse. De visar hur språket är delaktigt i formandet av verkligheten, det är inte bara en artikulering i efterhand av föreliggande realiteter. Detta innebär en rehabilitering och precisering av tänkandets roll i historien, där det inte på gammalt vis är idéerna som "har inflytande" eller "inspirerar" men väl språket som bestämmer hur människorna uppfattar världen. På så sätt har de politiska

idéhistorikerna fått ett argument mot den inte sällan hörda invändningen att de bara studerar legitimeringar i efterhand av etablerad verklighet.

Kosellecks efterföljd har somliga velat sudda ut gränsen mellan realhistoria och språkshistoria och göra språket lika verkligt som de faktiska förhållandena, strukturerna och händelserna. I de mer radikala tolkningarna av the *linguistic turn* har detta lett till att man förnekar att det alls finns någon verklighet bortom språket. Koselleck väjer sig mot detta och är nog med att upprätthålla distinktionen mellan realhistorien och språkshistorien. De motsvarar aldrig varandra helt. En del av det som sägs och tänks har ingen motsvarighet i verkligheten, och det finns sakförhållanden som aldrig blir artikulera i ord och begrepp.

Koselleck vill över huvud taget inte kännas vid termen *linguistic turn*; den är i hans ögon bara en amerikansk benämning på en skenbart ny insikt om att historievetenskapen måste reflektera över sina metoder och röns språkliga status. Oavsett om det är en riktig beskrivning fångar Koselleck här en viktig metodisk poäng med begreppshistorien. Den skärper uppmärksamheten på skillnaden mellan begreppen i källorna och de begrepp och kategorier forskaren använder för att analysera dem. Det blir svårare att känna igen sig i det förflutna och lägga det till rätta för sam-

tiden genom att förstå det med hjälp av termer, begrepp och modeller formulerade i modern tid. En sådan inställning är ett skydd mot anakronistiska läsningar av historien, där man antingen förhastat läser in moderna innebörder i det förgångna eller applicerar en ofta ideologibemängd nutida kategori eller modell på det.

Strängt tillämpad kan en sådan historistisk metod leda till att det förflutna fjärras från oss och mister i relevans för nutiden. Kosellecks begreppshistoria, som ju sysselsätter sig med framväxten av de moderna begreppen, hamnar inte i den avskärmningen. Men han problematiserar ständigt förståelsen av det förflutna. Han visar till exempel att Voltaires berömda uttryck "Om Gud inte finns så skulle vi behöva uppfinna honom" inte när det formulerades hade den sekulariserade innebörd vi omedelbart läser in i det. Men det kunde kanske uppfattas så i somliga kretsar, och det hade i varje fall inte varit möjligt att utsäga 100 år tidigare.

Koselleck skriver verkligen *begreppens* historia. Det är inträngande, analytiskt, ofta med slående och briljanta iakttagelser av semantiska och grammatiska förändringar. Men också ganska abstrakt; det tyska språkets kapacitet för att uttrycka den kvaliteten utnyttjas till fullo. Den förning av samhällshistoria och begreppshistoria som äsyftades i projektet *Geschichtliche Grundbegriffe* ser man inte så mycket av i

flera av de här uppsatserna, särskilt inte de av senare datum. Begreppen, deras dynamik och olika funktioner som erfarenhetsbegrepp, förväntansbegrepp, rörelse-, framtids-, reflexions- under-, bredvid- med flera slags begrepp, tar överhanden och realhistorien sjunker undan, inte förnekad, absolut inte obekant för den genomlärd Koselleck, men negligerad.

Begreppen lever sitt eget liv och blir sina egna subjekt med egen logik; den idealism som var en av måltavlorna när *Geschichtliche Grundbegriffe* lanserades sipprar in bakvägen. Den ambition man där också hade att begagna sig av källor från olika nivåer och skikt i samhället är likaså nedtonad i flertalet av uppsatserna. Det blir mest de stora tankarna – Kant, Hegel och de andra – som får representera begreppens utveckling. Koselleck har blivit kritiserad för detta. I ett av de opublicerade fragmenten svarar han sig med att filosoferna ger bättre och snabbare insikter i begreppsanvändningen än språkbruket i de "så kallade arbetande klasserna". I detta skulle man kunna se ett återfall i de tyska mandarinernas självtillräcklighet. Men snarare är det en illustration av svårigheten att upprätthålla den av många drömda syntesen emellan idé och samhälle i historieforskningen om man beslutar sig för att ägna den ena sidan särskild uppmärksamhet.

✶ BO LINDBERG

Nya böcker

Detta är den första populära historien över psykologisk krigföring som givits ut på svenska. Krigshistorien ger många exempel på informationsoperationer, men bokens tyngdpunkt ligger på de senaste 100 åren, då de psykologiska operationerna utvecklades från entusiasternas snilleblixar till fast organiserad verksamhet. USA, och andra länder, har tusentals specialutbildade soldater färdiga att sättas in i konfliktskådeplatser. Det gäller att vinna hjärtan och sinnen. Men framför allt: att besegra utan strid.

Besegra utan strid

Den psykologiska krigföringens historia
Eino Tubin
377 s, inb
978-91-89449-93-0

Vad händer i morgon? Om tio år och om hundra? Vi lägger ner mycken tid på att planera för framtiden, men vi vet att det ofta inte blir som vi tänkt oss. Detta gäller även när prognoserna gjorts av »proffs» som meteorologer, börsmakare, inköpare och bönder. I denna bok granskas »högoddsare» eller fullt möjliga, men mindre troliga, framtidsscenarier. Det är om de fullt tänkbara framtider på områdena miljö, teknik, medicin, demografi och supermakter/världsdominans som få förväntar sig och nästan ingen planerar för som denna bok handlar.

Oväntade framtider

Arne Jernelöv, Joakim Palme
Victor Kremenjuk, Wolfgang Lutz,
Claes Ramel, Nina Wormbs
163 s, hft; 978-91-7359-004-4

Beställ via
www.santerus.se
eller i din bokhandel

SANTERUS
FÖRLAG

En riktig jäkel

UNE SORTE DE DIABLE
LES VIES DE JOHN M. KEYNES

ALAIN MINC
Grasset 2007

Et av vår tids mest omskandade och förnyande genier, alltså en riktig jäkel." Så skrev John Maynard Keynes en gång om Sigmund Freud. Den franske publicisten och ekonomen Alain Minc tycker att omdömet kan passa Keynes själv. Så heter nämligen hans biografi över 1900-talets mest inflytelserike ekonom: *Une sorte de diable. Les vies de John M. Keynes* (Grasset 2007).

Själv ville Maynard Keynes hellre tävla med en Newton eller en Einstein, män som lagt nya grundvalar för sina vetenskaper. Hans pretentioner visste sällan några gränser, inte heller hans intellektuella eller för den delen hans erotiska aptit. Modernitetens krav på specialisering låter sig sällan förenas med en sådan bredd i kunskaper och livsföring. Man behöver heller inte vara nationalekonom för att ha nöje av den här boken. Minc skriver klart, roligt och träffsäkert, utan långa "transportsträckor".

Keynes förblev livet ut en motsatsernas man: värnpliktsvägraren som blir ledande för de ekonomiska krigsansträngningarna i två världskrig; Bloomsbury-bohemerna som blir en självklar medlem av etablissemanget; storborgaren och elitisten som blir en ledstjärna för all världens reformvänner; den homosexuella dandyn som gifter sig av kärlek med tidens mest eftertraktade dansös; antisemiten som älskar judar; tyskvännen som blir atlantist; börsspekulanter som misstror marknaden; konstsammlaren som bygger en teater; akademikern som vill vara statsman; rådgivaren som handlingsmänniska.

Ambitiös var han ända sedan barnsben, påhejad av sin intellektuella, litet inbundna pap-

John Maynard Keynes och hans fru Lydia hängav sig båda åt läsandets och cigarettrökandets njutningar. Här avbildade tillsammans av William Patric Roberts 1932.

FOTO: NORDICPHOTOS/SUPERSTOCK

pa och sin rastlöst aktiva och dominanta mamma. Keynes föddes i den välbärgade borgarklassen, men för att gå på Eton måste han kvala in bland de 15 % som togs in varje år utan att tillhöra "the landed aristocracy". När han väl hade kommit in blev han bäst eller nästan i det mesta, och ändå var han både populär bland kamraterna och duktig i idrott. En nörd med social kompetens, skulle det väl heta nuförtiden.

I Cambridge blir han lika framgångsrik, kanske ännu mer i de exklusiva intellektuella sällskapen än i institutionerna för matematik och ekonomi. Ändå låter han sig tidigt lockas in i statsapparaten och hinner lägga grunden för en indisk centralbank innan han ledsnar på kolonialförvaltningen. Från tiden före första världskriget deltar Keynes i den innersta kretsen i Bloomsbury med Virginia Woolf och Lytton Strachey. Varken hans goda privatekonomi eller hans förbindelser med det politiska etablisse-

manget tycks skada hans image i den intellektuella salongsvärtern. Däremot häpnar inte bara hans manliga älskare inför hans förälskelse i Lydia, som aldrig – fast hon till skillnad från Keynes är konstnär – blir riktigt accepterad i de här kretsarna. Äktenskapet blir hållfast och varmt, trots att hon inte delar hans intresse för nationalekonomi.

Keynes deltog aktivt i arbetet med att klara den brittiska krigsansträngningen och fick därför en plats vid förhandlingarna i Versailles. Det gav underlag för hans skarpa och kloka kritik av den fred som Tyskland påtvingades: segrarnas arrogans förstörde den tyska ekonomin och lade grunden för den bitterhet som födde nazismen. Men som Keynes visade i *The economic consequences of peace* var det inte bara Tyskland som for illa när normaliteten skulle återställas.

Storbritanniens politiska pretentioner fick regeringen att återställa förkrigstidens pundkurs med svåra och långvariga ef-

fekter för den brittiska ekonomin. Här lades grunden för Keynes' kritik av guldmyntfoten och hans prioritering av produktion och sysselsättning framför finanser och stabilitet. A *Treatise on Money* (1930) betecknar han själv som ett hopplöck, men både han och omgivningen kom att betrakta A *General Theory on Employment, Interest, and Money* (1936) som ett storverk. Till saken hör att Keynes som så många andra togs på sängen av börskraschen 1929, vilket inte bara sårade hans ego som nationalekonom utan också hans privatekonomi, för att inte tala om verksamheten i det försäkringsbolag där han i många år var verkställande direktör.

Långt in på trettioalet upplevde sig den debattglade för att inte säga grälsjuke Keynes som en samtida Cassandra: han hade tidigt varnat för effekten av dålig ekonomisk politik och ibland fått rätt. Visserligen anlitades han flitigt av regeringar- »

na (oavsett deras politiska färg), men Minc visar hur Keynes ständigt lyckades stå med ena foten inom och den andra utanför makens cirklar – inte alltid frivilligt, för den delen. Själv liberal stötte han sig ofta och gärna med ledande liberala ekonomer och politiker.

Andra världskriget blev en vattendelare också för honom. Än en gång gick han in för att lösa problemen med att finansiera kriget, och nu var det konstruktiva lösningar han sökte. Framför allt gällde det att förmå USA att hjälpa till med vapen och pengar, och det blev inte alltid lätt ens efter Pearl Harbour. Redan på trettioalet hade Keynes anat en själsfrände i Roosevelt. Personkemin mellan dem blev emellertid inte bra sedan Keynes mer än en gång – ibland rent av offentligt – tillät sig att mästra presidenten.

Ändå blev Keynes utsedd till Churchills särskilde emissarie i Washington under krigsåren. Medan den amerikanska förvaltningen – White, Morgenthau – gjorde vad de kunde för att överta briteras världsmaktsställning med tanke på världen efter krigsslutet, försökte Keynes med ganska svagt resultat få dem att bära kostnaderna för det utsatta Storbritanniens strid. Styrkerelationer är viktigare än argument, i diplomati liksom i krig.

Det här blev utgångspunkten för Keynes i förhandlingarna i Bretton Woods 1944. Nu gäll-

de det att skapa en ny världsordning. Hans ambition att skapa en centralbank för världssamfundet mötte amerikanskt motstånd och kunde inte förverkligas. I stället för bankmässiga kriterier blev den Internationella valutafonden politiskt styrd av Washington tills den hunnit bli så irrelevant att den fick en europeisk chef.

Namnet Världsbank gick till den institution (IBRD) som fick till uppgift att finansiera återuppbyggnad och utveckling.

Det är möjligt att hans franske biograf gör för mycket av denna schism mellan det döende imperiet och dess arvtagare, men Maynard Keynes drevs tydligen av både ideologi – ekonomin måste tjäna massornas välfärd om systemet skulle kunna möta den kommunistiska utmaningen – och av den brittiska överklassens förakt för den amerikanska kolonins uppkomlingar.

Som talesman för statens roll i ekonomin blev han en ledstjärna för både det nationalekonomiska tänkandet och den reformistiska vänstern i Nordamerika och Västeuropa under större delen av efterkrigstiden.

Först när det började stå klart att Sovjetunionen var en koloss på lerfötter kunde Chicagopojkarna ta över – med goda effekter på inflationsbekämpningen och världshandeln, men mindre goda på inkomst- och förmögenhetsfördelningen.

PETER LANDELIUS

Medarbetare i detta nummer

ANDERS BJÖRNSSON

Journalist och författare.

HANS HENRIK BRUMMER

Före detta överintendent på Waldemarsudde och Nationalmuseum.

INGER ENKVIST

Professor i spanska vid Lunds universitet.

LARS GUSTAFSSON

Filosof och författare.

THOMAS GÛR

Skribent och programledare för *Global Axess*.

DICK HARRISON

Professor i historia vid Lunds universitet.

PAUL HOLLANDER

Författare och professor i sociologi.

KJELL HÄGLUND

Redaktionschef för *Residence*, samt kolumnist och tv-kritiker.

JOHAN JAKOBSSON

Försvarsanalytiker.

PETER LANDELIUS

Ambassadör, översättare och författare.

PER LANDIN

Författare, kulturskribent och fil dr i tyska.

ARNE LAPIDUS

Frilansjournalist i Mellanöstern.

HÅKAN LINDGREN

Frilansskribent.

REBECCA LENNARTSSON

Fil dr i etnologi vid Uppsala universitet.

BO LINDBERG

Professor i idéhistoria vid Stockholms universitet.

AVISHAI MARGALIT

Författare och professor i filosofi i Jerusalem.

LARS MELIN

Docent i nordiska språk vid Stockholms universitet.

ADAM NELVIN

Redaktör för *Captus Tidning*.

JOAKIM NILSSON

Frilansskribent.

MATS ROSENGREN

Docent i kontinentala idéströmningar vid Södertörns högskola.

CARL RUDBECK

Litteraturvetare och kritiker.

ANJA SAHLBERG

Frilansjournalist

MARIELOUISE SAMUELSSON

Journalist.

NATHAN SHACHAR

Utrikeskorrespondent på *Dagens Nyheter*.

KARIN STENSDOTTER

Författare och arkitekt.

LARS TRÄGÄRDH

Historiker och samhällsforskare.

ALEXANDRA WALUSZEWSKI

Föreståndare och forskningsledare på Centrum för teknik- och vetenskapsstudier vid Uppsala universitet.

GUNNAR WETTERBERG

Samhällspolitisk chef på SACO.

OLA WIKANDER

Författare, religionsvetare och översättare från antika språk.

PETRA ÖSTERGREN

Fil mag i socialantropologi samt författare och debattör.

Tre över-
raskningar
i en!

På dixikon.se hittar du litteratur på originalspråk, utvald av välkända och kunniga skribenter. Och om du prenumerar på vårt nyhetsbrev får du handla till lägre priser. Besök alltså www.dixikon.se och bli överraskad.

DIXIKON

Utväld litteratur på originalspråk

DET ÄR NÅGOT ALLDELES SPECIELLT MED GOTLAND

Där infinner sig en speciell känsla enligt många – nästan som att vara utomlands. Besök platser som du inte trodde fanns i Sverige. Upplev detta vackra landskap som karaktäriseras av klippor och hav och vidsträckt grönskande natur. Och i hjärtat av allt detta, som ett sammanlänkande nav, ligger Visby. Denna pärla vid havet, med anor från medeltiden, som kan ses glänsa i havet, just likt en pärla, då man med båt närmar sig ön.

Där, med havet alldeles nedanför, bygger vi exklusiva boenden i Brf Resort Visby för dig.

Tott Resort Visby är ett unikt hotellkoncept där bostadsrättstagarna kan nyttja hotellets alla faciliteter såsom pool, gym, spa, hotellfrukost, städning samt två högklassiga restauranger. Dessutom hyr hotellet ut bostadsrätterna när de inte nyttjas vilket ger en mycket god avkastning till ägaren.

Se mer på www.tottresortvisby.se

För försäljning och mer information, kontakta:

Alexander & Co
KONSTHANTVERK

Rolf de Simiane Alexander, rolf@alexanderco.se
Mobil: 0701-850 250 Kontor: 08-664 41 42

Britt-Marie Pielbusch, britt-marie@alexanderco.se
Mobil: 0708-54 54 34 Kontor: 08-664 41 42

TOTT
RESORT
VISBY

P J O'ROURKE LÄSER ADAM SMITH SÅ ATT NI SLIPPER GÖRA DET

Adam Smiths *Om folkens välstånd* utgavs först år 1776 och blev nästan genast betraktad som oumbärlig för den som vill förstå ekonomi. Den var dessutom som synnerligen lång: över niohundra sidor i två volymer. Men nu behöver ni inte läsa den eftersom P J har gjort det åt er. Han har tröskat igenom hela Smiths produktion.

NY BOK
FRÅN
TIMBRO

I denna dråpliga och lärorika granskning av Smith gör P J gott bruk av sin kvickhet. Han visar oss varför Smith fortfarande är relevant, varför det som nu verkar självklart en gång var revolutionärt och hur den arbetsfördelning, den frihandel och det odlande av egenintresse som Smith förespråkar inte bara är av vital betydelse för mänsklighetens välfärd utan dessutom ett rent nöje.

– Första gången jag kom i kontakt med Timbro var när jag gjorde en undersökning där jag jämförde Sveriges "goda socialism" med Kubas "dåliga socialism". Jag hade aldrig kunnat tro att det fanns så många meningsfränder på den libertarianska sidan i Sverige. Jag är i alla fall mycket förtjust över att Timbro har låtit översätta min bok *Adam Smiths Om folkens välstånd* för svenska läsare; det är en publik som vet vad nationellt välstånd vill säga, men ibland verkar de ha glömt bort hur det uppstod.

P J O'ROURKE

P J O'ROURKE är författare till tio böcker, däribland *Parliament of Whores* och *Give War a Chance* som båda har topplat New York Times bestsellerlista. Hans senaste bok är *Peace Kills*. Nu är han för första gången utgiven på svenska!

ISBN 978-91-7566-672-3
2007, POCKET 59:-

I bokhandeln hösten 2007

KÖP BÖCKERNA I DIN BOKHANDEL ELLER BESTÄLL PÅ

WWW.TIMBRO.SE/BOKHANDEL

TIMBRO

WWW.TIMBRO.SE

”Axess är
landets bästa
idétidsskrift”

DAGENS NYHETER

AXESS *magasin*

SAMHÄLLE, VETENSKAP, KULTUR

PROVA NU!

**3 nummer av
Axess magasin
för 39 kr!**

Prova 3 nummer av Axess magasin för 39 kr!

MAGASINET SOM GER DIG ETT FÖRDJUPAT PERSPEKTIV PÅ SAMHÄLLE, VETENSKAP OCH KULTUR

☐ Ja! Jag vill prova 3 nr av Axess magasin för 39 kr.

När min beställning är mottagen får jag mitt första nummer av Axess magasin.

NAMN:

ADRESS:

POSTADRESS:

E-POST ADRESS:

Erbjudandet gäller tom 071130

Mottagaren
betalar
portot

Axess magasin

Axess Publishing AB

20494453

SVARSPOST

110 07 Stockholm